

טבלת סיווג למוצרי מזון ללא
הכשר לפסח – בגב השער

קיצור הלכות פסח

כולל הלכות פסח, יום טוב וחול המועד

יוצא לאור ע"י

בית מדרש מקוון ללימוד הלכה

לשיעורים לפסח ולגרסה מקוונת של החוברת

סיווג מוצרי מזון ללא הכשר לפסח (ע"פ כושרות)

לבער	למכור	להצניע
חמץ גמור. מהדין מותר למכור וטוב לבער. ובמקום הפסד מרובה כגון ויסקי יקר, מוכרים. מוצרים חדישים טוב לתת לגמ"ח	הכוונה לשים בארון סגור מיוחד שכלול במכירת החמץ לנכרי	יכול להיות בכל מקום בבית ובלבד שלא יבואו לאכול ממנו בטעות.
אטריות אפרופו בורגול בירה גביעי גלידה גרנולה וודקה ויסקי ניוקי סוכריות טופי פסטה פריכיות מחמשת מיני דגן קווקר קוסקוס קורנפלקס קמח חיטה ללא גלוטן קמח שמרים קמח תופח רוטב לצלי שיבולת שועל שמרי בירה שקדי מרק תערובת לפלאפל	סוכריות וכד' סוכריות לעוגה סולת סילאן סירופ מייפל סירופ שוקולד עדישים פודינג פיצוחים פירות יבשים פצפוצי אורז צבעי מאכל צמקאו קופסאות שימורים קטשופ קמח טף קמח כוסמין קמח לבן מלא שיפון קמח מצה חמץ קפה בטעמים קפה לבן קצפת צימחת קדם פטסייר רוטב טריאקי רוטב סויה רום ריבה ריבת חלב רסק עגבניות שוקולד צ'יפס שוקולד (ללא עוגיות) שלווה שלוקים שמנת לבישול שמרים תבלינים תמצית וניל תמצית טעם תערובת להכנת עוגה תרופות ותוספי מזון	אבקת חרובים אבקת סוכר אבקת פסיליום אבקת קקאו אלכוהול רפואי אצות טושי במבה דבש דגים קפואים דוחן דפי אורז זרעים וקישניות חומץ סינטטי טונה יין מתוצרת הארץ כוסמת מטרנה חלבית מטרנה צמחית מלח משחת שיניים משקאות קלים דיאט סודה לשתיה סוכר סרדינים עופות לא מעובדים פופקורן פרג פשתן צ'יפס טבעי צ'יקו קורנפלור קטניות לאשכנזים קמח חומוס קמח טפיוקה קמח שקדים קפה טהור קקאו טהור ריץ' שומשום שמן זית שמנים פשתן/ קיק / קנולה תה ללא תוספת טעם
אבקת אפיייה אבקת מרק אבקת סחלב אבקת עשב חיטה אבקת שוקן אטריות אורז אינסטנט פודינג אלכוהול למאכל בצק סוכר בשר מעובד בשר צמחי ג'לי גרבר לתינוקות גריסים דייסת קורנפלור ויטמינים חומץ חומץ אורז חומץ תפוחים חומצת לימון חיטה חלב אורז חלב סויה חלווה חמאת בוטנים חרדל כמון לדר ליקר מזון לבעלי חיים מיונו מיץ לימון מלבין קפה מלח לימון ממרח אגוזים ממרח שוקולד ממרח תמרים מסטיקים מרגרינה בטעמים משפר אפיייה משקאות אנרגיה משקאות קלים ותרכיזים סוכר וניל		

זמני חג הפסח תשפ"ו

למחמירים - 9:45 למקלים - 10:09	סוף זמן אכילת חמץ
למחמירים - 10:57 למקלים - 11:26	סוף זמן ביעור חמץ
15:52	שעה עשירית - לענין אכילה בערב פסח
00:44	חצות לילה - לסיום אכילת אפיקומן לכתחילה

הזמנים לפי אופק יד בנימין וע"פ המפורסם באתר 'שיבה'.

במידה ואתה עתיד להשאיר חמץ או חשש חמץ ברשותך בימי הפסח, פנה אל אחד הרבנים מבעוד מועד, כדי לחתום על טופס מכירת חמץ.

תוכן העניינים

6 _____ **הכשר כלים לפסח**

6 _____ מבוא והקדמה חשובה

7 _____ סיווג הכלים השונים לדרכי ההכשר

11 _____ דרך ההכשרה למעשה

12 _____ הכשרת המטבח לפסח

17 _____ **הלכות פסח**

17 _____ ההכנות לחג

19 _____ מנהג הקטניות

20 _____ בדיקת חמץ

23 _____ ערב פסח

26 _____ הלכות ליל הסדר

44 _____ ברכת מאכלי מצה בפסח

46 _____ **הלכות יום טוב**

46 _____ מבוא להלכות יום טוב

47 _____ מוקצה ביום טוב

48 _____ בעלי חיים ביום טוב

48 _____ הכנה מיום טוב ליום אחר

50 _____ טוחן ביום טוב

52 _____ מכשירי אוכל נפש

53 _____ בורר ביום טוב

54 _____ רחצה ביום טוב

55 _____ הדלקת אש ביום טוב

56 _____ כיבוי אש וגרם כיבוי ביום טוב

57 _____ 'על האש' ביום טוב

- 59 _____ הדלקת הנרות
- 60 _____ הוצאה ביום טוב
- 61 _____ בונה ביום טוב
- 61 _____ שמחת יום טוב
- 63 _____ הלכות חול המועד
- 63 _____ מבוא וכללי המלאכות
- 64 _____ שמחת המועד
- 65 _____ אוכל נפש
- 65 _____ מכשירי אוכל נפש
- 66 _____ צרכי הגוף
- 66 _____ תיקון רכב
- 67 _____ תספורת גילוח וציפורניים
- 68 _____ בגדים – תיקון וכביסה
- 69 _____ צורך המועד
- 70 _____ כתיבה
- 71 _____ מסחר במועד
- 72 _____ דבר האבד
- 73 _____ צרכי מצווה

הכשר כלים לפסח

מבוא והקדמה חשובה

בהיות הלכות הכשרת כלים מורכבות נהגו ישראל להעמיד אצל ההכשרה אדם הבקיא בהלכות אלו להורות לציבור בעניינים הנדרשים [חזו"ע עמ' קס"ב]. ולכן בהכשרה ביתית על מנת שיועיל על הצד הטוב יותר חשוב מאד להקפיד על מספר כללים חשובים:

- יש לקרוא בעיון ובוהירות את כל ההלכות כאן קודם שמתחילים במלאכת ההכשרה.
- במקום שמתעורר ספק, לפנות לרב פוסק לבירור הספק קודם שמתחילים במלאכת ההכשרה.
- יש להכשיר כלים רק לאחר שעברו ניקוי קפדני מכל ממשות נראית.
- יש להכשיר כלים רק לאחר 24 שעות מהשימוש האחרון שנעשה בהם בחס².
- יש להמנע מלהכשיר כלים בהגעלה לאחר זמן איסור אכילת החמץ בערב פסח, כיון שדינם חמור יותר³.
- מותר להכשיר כלים בליבון חמור גם לאחר שעת האיסור. ולהכשיר בליבון קל כלי שאינו בן יומו, המקל יש לו על מה לסמוך⁴.

¹ ובצורך גדול יש להתייעץ עם רב על כל מקרה לגופו.

² כן המנהג לרמ"א תנ"ב ב למנוע תקלות. ודעת השו"ע (שם א) להקל להכשיר כלי בן יומו קודם זמן איסור חמץ כיון שבאותו הזמן הוא שלשה נוהתי טעם של היתר מן המאכל לכלי ומן הכלי למים ומן המים לכלי. ומעיקר הדין סבאא זו מועילה גם לרמ"א (מג"א א).

³ לדעת השו"ע הכשר שנעשה בהגעלה בכלי שאינו בן יומו מותר לאחר זמן איסור אכילת חמץ כיון שאפילו חוזר ובוטל נעשה בפגום (ראה מאמ"ר שם ו וביה"ל שם 'כדי שלא יצטרך') ולרמ"א אין להגעיל כלים לאחר זמן האיסור כיון שלרמ"א נטל"פ בפסח אסור אפילו בדיעבד כמובא בסיומן תמ"ז סעיף י. וכן לא מועיל לרמ"א שיש בקדרה שישים כיון שחמץ בפסח אסור במשהו (רמ"א תנ"ב א).

⁴ לדעת השו"ע מותר. ולדעת הרמ"א יש אומרים שדינו כהגעלה שמפליטה ולכן אסור בפסח (פמ"ג משב"ז תנב ד) ויש שסוברים שליבון קל שורף את הבלוע ולדבריהם יהיה מותר להכשיר בליבון קל בפסח גם למנהג אשכנז (שו"ע הרב תנא י) והובאו דבריו בערוה"ש (תנא ה). וכן הובא בשם הגר"י אריאל בספר אהלי הלכה (ליבון קל ע' 1). ונראה להקל לסמוך על סברת השריפה דווקא כאן כיון שלשו"ע ממילא גם הגעלה שלו מותרת. או למחמירים באמייל שכל החומרא היא מצד הספק (כמובא בחת"ס יו"ד קיג). אך לא במקום אחר כגון להכשיר כלי חרס בליבון קל שאסור תמיד. כיון שכלי חרס אינו מפליט ויש לחוש שליבון קל עניינו הפלטה.

סיווג הכלים השונים לדרכי ההכשר

כלים אותם לא ניתן להכשיר

ישנם כלים שלא נכשיר אותם לפסח בבית ונצטרך לרכוש חלופות חדשות או חד פעמיות ובהם:

כלי חרס - כלים העשויים מחרס לרבות כלי חרסינה ופורצליין שמשמשים בהם בחמץ חם.

כלים שתשמישם בחם ויבש - כלים שרוב תשמישם בחם וביבש⁵ כגון תבניות אפיה לעוגות, מחבתות שמשמשים בהם ללא שמן כלל כגון תבניות להכנת פנקייק, משטחים להכנת פיצה, רשתות צליה לתנור ורשת למנגל⁶ כיון שהם צריכים ליבון חמור שקשה ליישם אותו בתנאי בית⁷ ועוד שחלקם לא יעמדו בחום זה.

חורים וסדקים - כלים שיש בהם חורים וסדקים רבים שקשה להגיע אליהם ולנקותם כגון בלנדרים ששימשו ללישה.

כלים עדינים - כלים עדינים שעשויים מחומר שעלול להתקלקל במים רותחים (שו"ע תנא ד)

כלים מחומרים שנסתפקו בהם הפוסקים

פלסטיק וסיליקון - כלים מחומרים שנתחדשו בדורות האחרונים כגון פלסטיק, סיליקון, בקלית, גומי סינטטי ועוד. לדעת רוב הפוסקים ניתן להכשירם לפסח. ויש מחמירים⁸.

אמאיל – לדעת רוב הפוסקים ניתן להכשיר כלים בצפוי אמאיל לפסח כשגוף הכלי עשוי ממתכת. ולמנהג האשכנזים נכון להגעילם שלש פעמים או בליבון קל. ויש

⁵ לגבי כלים שרוב תשמישם בנוזלים ורק מיעוט תשמישם בחם וביבש ראה להלן פירוט בפסקה על ליבון קל.

⁶ מבהדן כלים אלו מוכשרים על ידי ליבון כבד עד שיהיו ניצוצות יוצאים מהם ובר"כ הכלים שלנו לא יעמדו בזה או שלא קיימים בבית האמצעים להגיע לרמת ליבון הנדרשת.

⁷ אמנם יש דגמים מסויימים של תנורים פירולטיים שמגיעים לחום של ליבון חמור וניתן להכשיר בהם בבית תבניות ורשתות בתוכנית הארוכה. לפירוט התנורים המתאימים ראה באתר המכון הטכנולוגי להלכה.

⁸ הקלו בהכשרם הרב אליהו (הערות לקיצוש"ע קט"ז ג) הגרע"י (חזו"ע ע"ח) אור לציון (י, יג) מנחת יצחק (ג, טז) ציץ אליעזר (ד, ו). אמנם באג"מ (ב, צב) כתב להחמיר וכן חששו הרב אלישיב (הגדה י"א) והרב וזנר (מבית לוי ל"ג). ובמדרין העד"ח (תשפ"ד עמ' 123) כתב להחמיר אם אין חשש שיתקלקלו בהגעלה.

מחמירים שלא להכשירים לאחר שימוש בהם.⁹

זכוכית – בדין הזכוכית הרגילה יש מחלוקת קוטבית, לדעת השו"ע אין הם צריכים הכשר כלל ולדעת הרמ"א נוהגים שלא מועיל להם הכשר לפסח. ולמעשה רבים מבני ספרד החמירו להכשיר כוסות זכוכית שבלעו בצונן לפסח בשריה ג' ימים. ואם השתמשו בהם בחם בעירווי רותחים. ובני אשכנז נהגו כרמ"א שלא מועיל להם הכשר לפסח וכן נהגו חלק מבני ספרד.¹⁰

'פייקס' וכלי זכוכית עמידים בחום גבוה – כלים אלו עיקרם מזכוכית אך מערבים בהם יסודות נוספים כדי לשפר את תכונותיהם¹¹, ויש להתייחס אליהם כחומר חדש שבולע ופולט. ולכן אם השתמשו בהם בנוזלים רותחים יש להגעילם. והאשכנזים יחמירו להגעילם ג' פעמים¹². וראה בהערה לשיטות נוספות¹³.

כלי 'דורלקס', 'לומינרק' וכד' – כלי זכוכית שעמידים בחום של עירווי אבל לא בחום של כלי ראשון, אינם מעורבים ביסודות נוספים, רק עוברים חיסום¹⁴. ולכן נראה שדינם ככלי זכוכית רגילה על פי המנהגים השונים בהם.

⁹ אמייל הוא שכבת זכוכית שנוצרת מהתכה של אבקת זכוכית מעורבת בצבע על פני משטח בטמפרטורה גבוהה של עד 850 מעלות, בד"כ נעשה על משטח מתכת. בעבר היה ספק בחומר מהם יוצר האמייל ונטו הפוסקים להחמיר מחשש שהוא חרס. למעשה היום רבים המקלים וכ"כ הרב אליהו (הלח"ח ה, פו) הגרע"י (חזו"ע קנ"ז) וכן במדריך העדה החרדית (תשפ"ד עמ' 123) כתבו שנתפשט המנהג להקל. ושם כתבו למחמירים להגעיל ג"פ. ובחתי"ס (יו"ד קי"ג) כתב להכשירם בליבון קל. אמנם באור לציון (י, יד) כתב להמנע מלהשתמש בפסח וכן הרב וונר (מבית לוי פסח ה, א) החמיר בפסח והתיר בשאר איסורים. ולעיתים מצפים באמייל כלי חרסניה ופשוט שדינם ככלי חרס שאין להם הכשר (שו"ע תנא כג).

¹⁰ ראה שו"ע ורמא תנא כו. ובחזו"ע (פסח עמ' תנ"ב) כתב כדברי השו"ע. וכן באול"צ (ג יב) כתב כן מעיקר הדין והביא שיש שהחמירו לעשות ג' פעמים והוא ע"פ בא"ח (א צו יד) בכלים שבלעו בכבישה בצונן. ומקורו בדברי השו"ע (תנ"א כא) בכלי חרס שנתנו בהם שכר שעורים. ואת המנהג להכשיר בעירווי הביא הגרמ"א (מאמ"ר ה נג). אמנם דעתו שנוהגים להחמיר כרמ"א שאין מועיל הגעלה לכלי זכוכית.

¹¹ ראה **כאן** שמוסיפים לה בוררן כדי לשפר את עמידות לחום. והגם שזה מיעוט מהחומר הוא משנה לחלוטין את תכונות החומר כולו כידוע, ויש לדון שיש לפגנו חומר חדש. אמנם מה שיש בה חומרים נוספים וחלקם תחמוצות מתכת אין בזה חידוש ממשי כיון שהיחוד נפוץ גם בזכוכית בעבר.

¹² כ"כ בציון אליעזר חלק ח סימן כ ושוב בחלק ח סימן כו. שדינם ככלי מתכת ובשם הרב פרנק כתב להגעילם ג"פ. ובמנח"א ע"פ שהסכים לעיקרון כתב לפגנום לכתחילה 'אין לזוז מהמנהג' שלא מכשירים כלי זכוכית אמנם היתיר הכשר שלהם לפסח בשעת הדחק כיון שלא אסר הרמ"א אלא מצד המנהג ובלאו אין מנהג.

¹³ לדעת הגרע"י אין הם צריכים הכשר כלל (חזו"ע קנ"ב) וכן דעת האול"צ מעיקר הדין בדעת השו"ע שלא לחלק בין זכוכית רגילה לזו אמנם למעשה כתב להחמיר ולהשתמש רק לכלי שני. ודעת הגרמ"א שאין לסירי זכוכית הכשר אפילו למקלים בזכוכית רגילה כיון שלא התירו בזכוכית שמוסיפים לה חומרים שונים בעת יצירתה. (הלח"ג ה נב).

¹⁴ על מנת להקנות להם את תכונות העמידות המוגבלת בחום הם עוברים תהליך של חיסום בו מחממים אותם לחום גבוה ומקררים במהירות.

כלי 'קורלי' – כלי זכוכית אלו מיוצרים בשלש שכבות נפרדות שנדחסות בלחץ גבוה ואז עוברים תהליך של חיסום. ולכן נראה שדינם ככלי זכוכית לעיל על פי המנהגים השונים.

זכוכית 'קרמית' – זכוכית קרמית היא זכוכית שלאחר יצורה מחממים אותה ומשלבים בה חומרים נוספים על מנת לשפר את תכונותיה¹⁵, אמנם למרות שמה, לא משלבים בה חרסית שהיא החומר הבסיסי בחרס. ולכן נראה שדינה לרוה"פ ככלי פיירקס לעיל. שחייבים בהכשר והוא מועיל להם¹⁶.

כלים שיוכשרו בבית בליבון קל

הכלים הבאים יוכשרו בליבון קל (בדרך שתפורט להלן):

כלי בישול ממתכת - כגון סירים שקשה להגעיל בבית בתוך סיר אחר¹⁷ ודווקא כשרוב תשמישם בנוזלים, ואפילו אם פעמים משתמשים בהם ביבש¹⁸

מחבתות – מחבתות אם הם נקיות ואפילו משתמשים בהם במעט שמן¹⁹.

כלי פיירקס – שהשתמשו בהם בלח. ואם השתמשו בהם ביבש כגון לפשטידות חמץ צריכים ליבון ממש ולא יועיל להם ליבון קל אלא לצורך הגשה בלבד²⁰. (וראה לעיל בפירוט השיטות בכלי זכוכית עמידים בחום).

¹⁵ כגון כמו טיטניום דו-חמצני ואחרים שמאפשרים את היווצרות הגבישים הקרמיים בתוך הזכוכית.

¹⁶ ראה בהרחבה בעניין זה במאמרו של הרב יצחק דביר **באתר מכון התורה והארץ**.

¹⁷ מהדין די לסירים אלו בהגעלה אמנם כיון שבד"כ לא מצוי בבית כלים מספיק גדולים להגעיל בתוכם סירים וכן כיון שליבון קל מפליט יותר מהגעלה [ב"י תק"ט ה' בשם המרדכי, גר"א תנ"א ד, כה"ח תנ"א ע בסופון] נמצא שמתקיים בליבון הקל תוספת נוחות ותוספת הידור.

¹⁸ כיון שליבון קל מועיל אפילו למחמירים במיעוט תשמישו [משנ"ב תנ"א מ"ח]

¹⁹ מחבתות אלו לדעת השו"ע [תנ"א יא] די בהגעלה ולדעת הרמ"א שם נדרש ליבון קל נמצא שליבון קל מועיל להם לכו"ע אמנם פעמים שיש בהם שכבה של לכלוך שקשה להסיר ובמקרה כזה לא יועיל הכשר. ובמחבת מצופה טפלון, לפוסקים לעיל שמחמירים בחומרים שנתחדשו לא ניתן להכשירם.

²⁰ וכתבנו להכשיר להגשה כיון שקל יותר להקל בפליטה מכלי שני [שו"ע יו"ד ק"ה ב'] וכן כתב באו"צ שנוכן להחמיר גם לספרדים [חלק ג' י"ב].

כלים שיוכשרו בהגעלה

סירים קטנים - סירי בישול קטנים

סכו"ם - סכו"ם שמשמשים בו לאכילה או לבישול בלח בלבד מועיל לו הגעלה²¹. ואם פעמים משתמשים בו גם ביבש אצל האש לדעת השו"ע ניתן עדיין להגעיל²² ולמנהג הרמ"א יש להקל בזה רק בשעת הדחק²³

כלי פלסטיק וסיליקון - כלי פלסטיק ועץ המשמשים לאכילה או בישול בלח, להרבה פוסקים מוכשרים בהגעלה²⁴, אמנם אלו שעמידים בחום ושימושם ביבש כתרוד לפשטיות אין להם הכשר.

כלים ששהה בהם חמץ - כלים ששהה בהם חמץ לח ואפילו קר למשך 24 שעות²⁵ או חמץ חריף אפילו מספר דקות מוכשרים בהגעלה.

כלי לישה - כלים ששימשו ללישה ואין בהם חורים וסדקים מהדין ניתן להגעילם²⁶ (שו"ע ורמ"א סימן תנ"א סעיפים טז-יז) ויש שנמנעו מלהכשיר כלי לישה (רמ"א שם) לפי שאי אפשר לנקותן יפה שלא ישאר חמץ באיזה סדק (משנ"ב שם צד) אמנם בכלי מתכת שאפשר לנקותם יפה ניתן להקל בהגעלה (ביה"ל שם 'בפסח').

כלים שיוכשרו בשטיפה ונקיון בלבד

כוסות שתיה - כלים ששימושם בקר בלבד כגון כוסות לשתיה קרה וסכין לפירות וירקות טריים. ואפילו עשויים מחרס (שו"ע שם כה).

כלים לחיתוך פירות - כלים המיוחדים לעיבוד פירות וירקות טריים כגון סליסר, נינג'ה, קוצץ ירקות, מסחטת מיצים ומגרדת.

מעבדי מזון - אם נעשה בהם שימוש במזון שאינו חם ואינו חריף ובתנאי שמיכל העיבוד סגור ואין חשש פיזור לחורים וסדקים כמצוי. ולענין כלי לישה ראה לעיל.

²¹ ואע"פ שמעיקר הדין כלי שני אינו מבליע ומפליט כמובא ביו"ד (קה ב) משום חומרת חמץ מחמירים (שו"ע תנא ה. משנ"ב תמו כה).

²² לשו"ע מכשירים לפי רוב תשמישו [שו"ע תנא ו] כ"כ הגרע"י בחזו"ע וכן מורים גם בבית ההוראה של הגרמ"א. אמנם בכף החיים אות ק' כתב להחמיר בזה. ולכל השיטות אין להקל בזה בכלים בני יומם.

²³ לרמ"א [שם] חוששים למיעוט תשמישו ובמשנ"ב תנ"א מ"ו התיר בדיעבד שהוא כשעת הדחק.

²⁴ כ"כ באור לציון (ג, יג) חזו"ע [עמ' מח], מנחת יצחק (ג, סז) וצ"ח אליעזר (ד, ו) אמנם דעת האג"מ [אורח חיים ב, צב] להחמיר בחומרים שנתחדשו בדורות אלו כפלסטיק.

²⁵ כיון שכבוש דינו כמבושל ואפילו כלי חרס מוכשר בזה כשבלע בכבוש שאינו חם [שו"ע תנא כא]

²⁶ ואם יש 'זמנות' כלומר מקומות בהם חמץ יכול להכנס, צריך ליבון.

דרך ההכשרה למעשה

ליבון קל למעשה

הליבון הקל יתבצע בתוך תנור שנכשיר אותו במיוחד לצורך הליבון הקל, הכשר התנור לצורך זה מועיל גם למחמירים שלא להכשיר תנור לצורך שימוש לאפיה ובישול בפסח²⁷

- א. להכשיר תנור ע"י ניקיון מלא שלו מכל ממשות חמץ, והפעלה שלו על החום המקסימאלי לחצי שעה.
- ב. לנקות את הכלים היטב, לשים לב שפעמים יש כפל בשפת הסירים הדורש ניקוי, לפרק את הידיות ולנקות תחתיהם כשאינם יצוקים (ואת הידיות יש להגעיל בנפרד, שפעמים שאינם עשויים לעמוד בחום של תנור)
- ג. להכניס את הכלים לתנור המוכשר כשהם יבשים.
- ד. להפעיל את התנור לטמפ' מקסימאלית²⁸
- ה. להמתין שהתנור יגיע לחום הנדרש ואז להמתין שלשים דקות נוספות.

הגעלה למעשה

- א. יש להכין את הכלים להגעלה בניקיון היטב ובהמתנה של 24 שעות²⁹.
- ב. אם מגעילים סירים לשים לב שפעמים יש כפל בשפת הסירים הדורש ניקוי, וכן כשניתן יש לפרק את הידיות של הסיר והמכסה, לנקות תחתיהם ולהגעיל אותם בנפרד.
- ג. לקחת סיר גדול ונקי שלא השתמשו בו ב-24 שעות האחרונות ואפילו אינו כשר לפסח³⁰ ולמלא אותו במים.
- ד. טוב להוסיף למים מעט סבון.
- ה. להרתיח את המים בסיר ע"ג כיריים נקיות ויבשות ולהמתין עד שיבעבעו (רמ"א תנ"ב א).

²⁷ כיון שאפילו יגעו הכלים בדופן התנור אין מעבר טעם בין כלים ללא רטיבות [רמ"א יו"ד צב ח].

²⁸ יש אומרים שמהדיר די ב-150 מעלות וניתן להקל בזה במקום צורך [אול"צ ד' עמ' קט"ז בהערות]

²⁹ שלדעת הרמ"א תנ"ב ב אין מגעילים שום כלי בן יומו, ונכון לנהוג כך גם לספרדים לזהירות, ובמקום צורך ישאל חכם כיצד לנהוג כיון שתלוי בזמן ההכשרה ובכלי ההכשרה.

³⁰ כיון שלא השתמשו בו מעל"ע אפילו אם יפלט ממנו טעם תהיה זו בליעה בפגום ועוד שכשיבלע בכלי המוכשר יהיה טעם שלישי שהוא קלוש. וגם הרמ"א [תמ"ז ין] שמחמיר בנטל"פ בפסח לא מחמיר כאן [משנ"ב תנ"ב א, פמ"ג א"א א] ובכל אופן פשוט שאין להשתמש בסיר ההגעלה עצמו לבישול לפסח מבלי להכשירו.

- ו. נוהגים להכין סיר נוסף עם מים פושרים לשטיפה שלאחר ההגעלה (שו"ע תנב ז)³¹.
- ז. להכניס את הכלים אחד לתוך הסיר המורחת, אם פסק הבעבוע יש להמתין עד שיחזור.
- ח. לאחר כשלוש שניות במים המבעבעים להוציא את הכלים ולשטוף במים הקרים.

הכשרת המטבח לפסח

הערה: כל ההכשרות בפרק זה יש לעשות לאחר 24 שעות משימוש חם וניקיון היטב של הכלים.

שיש מאבן טבעית – למנהג הספרדים ינקוהו היטב ויערו עליו מים רותחים כשהוא יבש³² (אול"צ י, יא, חזו"ע עמ' קס) ולמנהג האשכנזים לכתחילה יש לנקות את השיש היטב ולכסותו³³.

משטחי קוורץ (קיסר, סיליסטון) – נכון גם למנהג הספרדים לחוש ולכסותו אחרי ניקיון היטב. ומי שדרכו להשתמש בו בחם יקפיד לכסותו בחומר שלא מוליך חום כגון פי.וי.סי או יערה עליו רותחים קודם הכיסוי³⁴. ויש מקלים בעירו.

משטחי פורצלן – נכון להחמיר שלא להכשיר אותם לפסח אלא לכסותם³⁵ ויש מקלים בדגמים מסויימים.³⁶

³¹ מחשש שישובו המים ויבלעו בכלי

³² הדין לנקות בצונן כיון שהולכים אחר רוב תשמישו (שו"ע תנ"א, ו) אך המנהג לערות על משטחים (שם כ)

³³ המשנ"ב (תנ"א, קיד) כתב שצריך להכשירו באבן מלובנת שלפעמים משים עליו פשטידה חם והוי ככלי ראשון. וכיון שקשה לישום, המנהג לכסותו. אמנם כתב שבדיעבד מועיל גם עירו שזהו רוב תשמישו. ויש שחששו שעי"י עירוים הרבה בולע בכלו (פמ"ג א"א תנ"ב ב) ולשיטתם לא יועיל עירו.

³⁴ בהלכות חגים לרב אליהו (ג, עא) כתב שיש לכסות שיש מלאכותי לאחר ניקיון ועירו רותחים. גם בחזו"ע התיר להכשיר בעירו דווקא ב-אבן שיש, ובהערה הצביע לדרכי תשובה ושם כתוב שכלים שנעשו מאבן כתושה דינם ככלי חרס. וכן באגרות הרשל"צ הרב יצחק יוסף לפסח עמ' רמו כתב לגבי שיש קיסר שצריך לנקותו ולכסותו. אמנם בהליכות שלמה (ג, ד) כתב שהוא ככלי אדמה שלדעת המשנ"ב (תנ"א יח) יש לו הכשר, ולמעשה מי שאין דרכו להשתמש בחמים בשיש וצריך להקל ולהכשירו בעירו יש לו על מה לסמוך.

³⁵ משטח פורצלן עשויים מעשרות אחוזים של חרסית שממנה עשויים כלי חרס. וכיון שעשויים בתנור אין לומר שדינם ככלי אדמה. וכיון שיש לחוש לסוברים שהולכים בתערובת אחרי החומר החמור יותר גם כשהוא מיעוט, ממילא יש לחוש שדינם כחרס ולא מועיל לו הכשר.

³⁶ על פי פסיקת הגר"י אריאל למכון צומת כיון שיצור הפורצלן נעשה בטמפרטורה גבוהה מאוד החום גורם להתכה של המרכיבים

משטחי 'קוריאן' – המקל להכשירם יש לו על מה לסמוך.³⁷

כיוור – למנהג הספרדים יש לנקותו היטב ולערוות עליו מים רותחים כשהוא יבש (אול"צ שם). ויש אומרים שבכיוור חרס נכון לערות ג' פעמים (ילקו"ת תנ"א לז). ולמנהג האשכנזים יש להחמיר בנוסף להניח רשת או קופסא בתחתיתו או לחלופין שלא להשתמש בו בחמין בפסח. וכן אם נפל בו אוכל חם להמנע מלאכלו.³⁸

מדיח כלים – יש לנקותו היטב לרבות מסננים, מגשים והקפלים בגומיות האטימה ולאחר מכן להפעיל אותו בתוכנית בעלת החום המירבי ללא כלים.³⁹ ומגשים המצופים בפורצלן יש להמנע מלהשתמש בהם בפסח (הלח"ג ה, צ).⁴⁰

תנור אפיה – מעיקר הדין ניתן להכשירו בניקוי יסודי והפעלה שלו על חום מירבי לשעה⁴¹ (ספ"כ ג עמ' נ בשם החו"א, יהו"ד ב ג). ויש להקפיד קודם לפרק את הזכוכיות הנתנות לפירוק בחזית שלו ולנקותם כי מצויים ביניהם פירורים. וכן לפרק את הדלת עצמה ולהסיר

וליצירת תרכובת חדשה שהיא צפופה יותר ובוולעת פחות וזהו 'חומר חדש' שיש לדרון אותו על פי תכונותיו בפועל.

אמנם נראה שאין כך דעת רוב הפוסקים, שכן לגבי פלסטיק יש שאסרו הכשר שלו רק מצד שהוא 'חומר חדש'. ועוד שגם המקלים שם לא הקלו אלא בחומר שלא היה עליו שם איסור מעולם אך לא הקלו להפוך את החרס עצמו לחומר חדש.

ועוד שאמנם הקאולין אכן הופך לחומר חדש (מולייט) אבל חומר חדש זה אינו נעשה כתוצאה מחיבור כימי אל שאר החומרים בתערובת אלא בעיקר משחרור של מים וכך נעשה הגביש קשה יותר אך תכונות הבליעה שלו כחומר גושי אינן שונות משל חרס. תכונת האיטום מתקבלת בעיקר מהתכה של של הפלדספאר שנעשה כחומר דמוי זכוכית שעוטף את גבישי המולייט והקווארץ. כלומר נראה שהשינוי הכימי משיפע בעיקר על חוץ החומר ואילו שיפור תכונות הבליעה מושגות שוב על ידי תערובת ולא על ידי תרכובת.

³⁷ יש קוריאן נעשה ללא חול או חרס אלא רובו מסגסוגת אלומיניום ומיעוטו אקריליק ונראה שדינו ככלים מחומרים שהתחדשו ברור הזה כלפסטיק שלדעת רוב הפוסקים ניתן להכשירם.

³⁸ כיוור שרוב תשמישו בצונן ועוד שהוא פגום מסבון די בניקיון אך נהגו לערות כדברי השו"ע (תנ"א כ) בשולחנות. ולספרדים זה מספיק גם לחרס (אול"צ ג יא) ולמנהג האשכנזים לכתחילה מחמירים כמיעוט תשמישו. ועוד שחוששים לכתחילה שמבליע בכולו (ראה לגבי שיש) ובדיעבד אינו אסור גם יתקם כשהכשירו ברוב תשמישו (משנ"ב תנ"א מז).

³⁹ הטעם כיון שכולע בעירוי כך נפלט. ועוד שנבלע בפגום. ועוד שלרמ"א (צה, ג) אין עירוי מפלטי ומבליע כאחד לאסור. ויש שכתבו שכיון שהוא בולע בפגום אין צריך הכשר כלל, אמנם יש להסתפק בזה כיון שאפשר שכולע במושב ופגום אחר כך וצריך הכשר. ועוד שלרמ"א דין פגום בפסח חמור מבשר איסורים.

⁴⁰ מגשים רבים מצופים בפלסטיק שניתן להכשר למעשה. וניתן לודא זאת ע"י ניסיון לקלף עם סכין יפנית חלק מהציפוי, אם מתקלף בקלות זהו פלסטיק ואם לא ניתן לקלף או שהוא נשבר או מתפורר הוא פורצלן ודינו כחרס שיש להחמיר בו.

⁴¹ כיון שעיקר בליעתו מזיעה והיא ניתרת בהגעלה או בליבון קל, ומה שפעמים נגע בצק בדפנות הוא מיעוט תשמישו. וגם לרמ"א שמחמיר במיעוט תשמישו די בליבון קל (משנ"ב מה). ועוד שבדיעבד או בצירוף ספק נוסף חמץ היתרא בלע (חוק יעקב תנ"א, יד) ומעיל ליבון קל גם לייבש.

הפירושים המצטברים בינה לגוף התנור. ופעמים שיש פירושים בבית המאורר וש לשאוב אותם. ויש אוסרים להכשיר תנור לפסח.⁴²

תנור פירוליטי – מותר להכשיר אותו לפסח בתהליך הניקוי הארוך שלו⁴³. ובכל אופן יש להקפיד לפרקו ולנקותו קודם ההכשר כמובא בסעיף הקודם כיון שאין חום הפירוליטי מגיע למקומות אלה ומצויים בהם פירושים. ויש מחמירים גם בתנור כזה שלא להכשירו⁴⁴. ובכל אופן לא נכון להכשיר בו תבניות לשימוש בפסח למעט בדגמים ידועים⁴⁵.

כיריים גז – למבערים די בניקוי היטב וטוב להדליק בהם את הלהבות לאחר הניקוי. לחצובות למנהג הספרדים די בהגעלה ולמנהג האשכנזים יש להכשיר בליבון קל⁴⁶ (ראה לעיל בפרק ליבון קל למעשה). את המשטח התחתון יש לנקות היטב ולערוט עליו רותחים. ואם יש בו חריצים שקשים לניקוי יש לכסותו בנייר כסף עבה או לזרוק מאכלים שנופלים עליו בחג. וכן הדין למשטח קרמי בכיריים גז⁴⁷. והמחמירים לעיל בכל זכוכית יצפו המשטח בנייר כסף.

כיריים קרמיות חשמליות – להכשר המשטח יש להעביר סיר רותח גדול כשחלקו האחד על גוף משטחי החימום הפועלים וחלקו האחר על האיזור שמסביב לגופי החימום

⁴² כן החמירו הגרמ"א (למעט בשעת הרחק) והאול"צ (ג, י, ב). כיון שחוששים שצריך ליבון חמור מנגיעות הבצק או שמא מיעוט יזעה על משטח חם ששורפו מצריך ליבון (שפ"ד עו, כג). ועוד שיש לדון בהכשר הזכוכית. וכן חשש בחוט שני (פסח ג, י) ובדיעבד כתב להתיר. ויש שחששו להכשר הגומיה כמובא [לעיל](#) לגברי חומרי פלסטיק.

⁴³ בספר הגעלת כלים עמ' תמ"ה כתב בשם האג"מ שליבון חמור הוא 371 מעלות. ובספר דרך כוכב לרב פפויפר עמ' 311 הביא בשם מומחה למתכות שהוא 350 מעלות ורדאי לא יותר מ- 400 מעלות. והגם שיש מחמירים כמובא בהערה הבאה, כיון שמעיקר הדין גם ליבון קל היה מספיק. נראה שיש להקל בזה למעשה.

⁴⁴ במכון הטכנולוגי להלכה כתבו שיש לחוש שצריך להגיע ל- 450 מעלות, כאשר בפועל התנורים לא מגיעים לחום זה גם כשמפורסם בהם שמנקים 500 - 600 מעלות. ועוד שחששו שמסגרת הגומי מונעת מהחום להגיע לקצוות הדלת. ועוד חששו שלא ניתן להכשיר את הזכוכית ויש לכסותה.

⁴⁵ כיון שהתבניות צריכות ליבון חמור מהדין יש לחוש לסוכרים שאין חום התנור מספיק לכך. וראה [באתר](#) של המכון הטכנולוגי רשימת תנורים המאושרים לליבון חמור גם לשיטתם. ובאלו מהדין מותר להכשיר גם תבניות כמובא במאמר שלהם. והניסיון מראה שהתבניות לא מתקלקלות בניקוי פירוליטי כלל רק מתנקות היטב. וחלקים המצופים בכרום מאבדים את הברק שלהם ומצחיבים בניקוי.

⁴⁶ חצובות בולעות בכלי ראשון, כיון שהם רותחות כשנשפך עליהם החמץ. יש שכתבו להגעיל [חזו"ע קל"ז] ויש מכשירים בליבון קל [משנ"ב תנ"א לד. אג"מ י"ד נ"ט ע"פ] ויש שהחמירו לצפותם בנייר כסף עבה [מבית לוי א כט, אשרי האישי ג נ"ג] ולא החמירו כדעה זו כיון שמקורה בנפילה של "עיסה" שמבליעה ביבש והיום זה רדאי מיעוט תשמישו ולכן די לו בליבון קל גם לאשכנזים.

⁴⁷ כיון שההסר לא יושב על המשטח אלא מוגבה על ידי החצובות, הבליעה נעשית בעירוי. ולפי מה שהסברנו שיש להכשיר זכוכית העמידה לחום כדרך בליעתה נשכרת בעירוי. ולאשכנזים נכון שיערו ג' פעמים כאמור.

כשהוא רטוב כדי להפליט בכלי ראשון⁴⁸. ובשעת צורך יש להקל בזה גם למנהג אשכנז.⁴⁹
(ולשיטות נוספות בזכוכית כזו ראה לעיל בדין פיירקס).

כיריים אינדוקציה – נכון לנקותם היטב ולכסותם במשטח סיליקון יעודי מגן שמועיל גם לשימוש בפסח ולהקפיד שאין נכנסת לחות תחת המשטח⁵⁰ ודרך זו פשוטה לישום ומוציאה מהספק. (ולשיטות נוספות בזכוכית כזו ראה לעיל בדין פיירקס).

מיחם חשמלי – אם לא הניחו עליו חמץ ישירות, מהדין לא צריך הכשר. ואם הניחו עליו חמץ יש להתרחיב בו מים במלואו עד שיגלשו על שפתו ואם לא גולשים מעצמם אפשר לעורר גלישה ע"י הוספת סודה לשתיה. את המכסה יש להגעיל בנפרד בסיר גדול⁵¹ וכן יש להוציא כוס מים רותחים מברז המזיגה. יש מהאשכנזים שנהגו להחמיר ולהגעיל גם אם רק עירו ממנו על חמץ.⁵²

פלטת חשמלית – יש לנקות היטב, להפעיל כשעה ולצפות בנייר כסף עבה.⁵³

⁴⁸ בליעת המשטח נעשית בכלי ראשון ולא בעירוי כיון שגלישת המאכלים נעשית על דופן הסיר שהוא כלי ראשון שעל האש ונופלת בין הסיר ובין המשטח, ואינו ככיריים עם חצובות בהם הסיר מופרד מן המשטח והבליעה נעשית בעירוי. ולכן גם הפליטה צריכה להעשות בכלי ראשון. ואם הסיר אינו מחובר למקור חום, אינו מפליט אלא כדי קליפה כעירוי כדין תתאה גבר ולא מועיל להכשיר. ויש שכתבו לערות ג' פעמים.

⁴⁹ כדברי הציץ אליעזר והמנח"ם לעיל בפירקס. וכן מדברי המשנ"ב (תנ"א קנו) שגם למחמירים בכלי זכוכית במקום שלא ניתן להשיג כלים אחרים יכול להכשירו בעירוי ג' ימים והכוונה בפושרים. ולפי זה כיריים שקשה לקנות חדשים, אפשר שיש להקל בהכשר גם להם.

⁵⁰ באינדוקציה החום נוצר בסיר ולא בכיריים ולכן אין שריפה של מה שגולש וכן לא שייך להכשירם ע"י הפעלה. והבליעה של המשטח נעשית מחום כלי ראשון כיון שהעירוי מחובר לגוף הסיר שהוא על האש ולכן גם לא יועיל שם עירוי.

⁵¹ ואפילו שבלע ביבש, כיון שהבליעה נעשית מכת זיעת המים וכן כיון שעיקר תשימושו בנוולים די בהגעלה. (אול"צ י, ה, אהל יעקב לר' סקצילס עמ' תלב בשם הגרשו"א) ויש מחמירים להצריך ליבון כיון שדרך הבליעה ביבש ואפשר שזהו עיקר שימוש של המכסה בצד זה (שם בשם הרב שמאי גרוס והגרמ"ש קליין) ויש מקלים להכשיר המכסה בלבד כיון שגוף המיחם בלוע מטעם שני של היתר (פסקי משה לרב פרזיס). ויש להסתפק בזה כיון שאפשר שאין ני"ט בר נ"ט בחמץ אלא בטעם שלישי (ראה ריטב"א פסחים ל. מג"א תב א) ובטעם שני אסור אפילו בדעיבד (רמ"א תמ"ז ה. וגם לשו"ע אפשר שהתיר רק בצירוף 'סתם כלים' ראה ב"י דרכ"מ יא). ועוד שיש סוברים שכל מה שנעשה בבישול אחד דינו כטעם ראשון (חוו"ד צו ביאורים ד. פ"ש"ש-שם א, צה, א) וככה"ג אפשר שגם החו"ע יודה.

⁵² בשעה"צ (תמ"ד ד) אסר לכתחילה לערות מכלי פסח לכלי חמץ. ובט"ז (תנב, יא) כתב על הנמנעים להשתמש בכלי שעירו ממנו על ברזל מלובן 'ואין בוריה ולא טעם דאין בו איסור כלל בפסח'. ובחק יעקב (תנא, נה) הסכים להחמיר לכתחילה אך מודה שבדעיבד אינו אסור. ובכל אופן גם המחמירים לא החמירו אלא בעירוי על כלי ראשון כיון שמעלה הבל ולא מכלי ראשון על צונן כנידוד. ולכן נראה שאין כאן איסור מהדין אלא חומרא למי שנהג.

⁵³ יש שכתבו לערות רותחים אמנם יש להסתפק בזה כיון שהפלטת היא רותחת ומבליעה ככלי ראשון שתתאה גבר. ואין עירוי שייך אלא בחם ע"ג צונן. ועוד שאם נוהגים להניח חלה על הפלטה ישירות צריכה אפילו ליבון. וכן אין לומר שהפלטת שורפת מה שנופל עליה, שאינה חמה מספיק, ולכן יש לנקות ולכסות. וכמו כן לא מועיל הפעלה בלבד להפליט כיון שבמציאות רוב חלקי הפלטה לא מתחממים לחום של ליבון קל שהוא קש נשרף עליו (רעק"א תנא יג) למרות שהם סיל"ד ובויעים. ומה שבכ"ז כתבנו לחמם הוא כיון שיש סוברים שמועיל סיל"ד לליבון קל (מג"א תנ"א כז, ט"ז שם ח) ובאופן זה אם תכנס לחות אל מתחת לנייר כסף לא יאסור בדעיבד.

מיקרוגל – יש מקלים להכשירו כשהוא נקי וירתיח בו חצי ליטר מים בכלי עד שיתאדו רוב המים (כרבע שעה תלוי בעצמת המכשיר). ויש מחמירים שלא להכשיר מיקרוגל ולכן נכון שהמקלים יקפידו לחמם בו בפסח רק על ידי שקית או כלים סגורים⁵⁴. (ויש לדעת שפעמים שימוש בסבון במים מקלקל את המכשיר. ולאחר כ"ד שעות ממילא אין בו הכרח)

את תושבת הצלחת יש לנקות היטב. ואת צלחת הזכוכית עצמה יש להגעיל. והמחמירים גם בזכוכית כזו יקפידו לא להניח עליה ישירות מאכל לאחר ההגעלה אלא בכלי נפרד⁵⁵.

מכונת קפה – אם ידוע שהשתמשו בה רק בקפסולות קפה שאין בהם תמציות טעם אינה צריכה הכשר מהדין. אמנם כיון שיש לחשוש שבחלק מהקפסולות יש תמציות טעם חמץ יש להפעיל את המכונה פעם אחת קודם הפסח עם קפסולה כשל"פ⁵⁶. ואם יש לה מכשיר הקצפה, לקחת כוס כשרה עם מים רותחים ולהקציף בה. ויש לוודא שהצינורית נקיה היטב גם מבפנים שאחרת אין להשתמש בצנורית ההקצפה בפסח ויש לכסות אותה⁵⁷.

מכשיר טיגון יבש (נינג'ה גריל וכדומה) – מכשירי בישול שעיקרון פעולתם הוא באויר חם, בד"כ קשה מאד לנקותם בחלק העליון הסמוך לגופי החימום והמאוורר ולכן לא ניתן להכשירם לפסח. (ומי שבבעלותו מכשיר שאין בו מקומות קשים לניקוי, ינקה היטב, יכשיר בהפעלה של חצי שעה על החום המירבי ויחליף את התבניות למיוחדות לפסח כיון שצריכות ליבון חמור).

מנגל גז – במנגל גז רשתות הברזל צריכות ליבון חמור עד שיאדימו. במנגל חזק ניתן להגיע לליבון על ידי כיסוי הרשת בנייר כסף עבה והפעלה לחצי שעה על חום גבוה. ויש לוודא שאכן כל חלקי הרשת האדימו. **שולי הנירוסטה** - כיון שמצוי שהבשר נוגע בנירוסטה שבשולי הרשתות, צריך לכסות שם בנייר כסף אחרי ניקיון. **מכסה המנגל בולע** בזיעה ויש להכשירו בליבון קל כלומר הפעלה של המנגל סגור אחרי ניקיון שלו. **המדפים** בצידי המנגל דינם כשולחנות שלספרדים יש לערות עליהם ולמנהג האשכנזים לכתחילה יש להגעיל או לכסות.

⁵⁴ יש מקלים שכבולעו כך פולטו וגם בדיעה (ראה אג"מ אור"ח א ס וכן הובא בשמו לגבי מיקרוגל) ויש שכתבו להחמיר לכתחילה כיון שיש לחשוש שאין בדיעה כח להפליט רק להבליע (ראה חו"ד ביאורים צב כו. וכן חשש בילקוי"י מועדים עמ' שס. הלכות חגים ה, עז). אמנם אם לאורך זמן ארוך מצטברת ממשות מים על הרפנות שמורתחים מגלי המיקרו עדיף מזיעה (אג"מ שם) ותלוי במציאות ולכן ככל שמוסיפים בכמות המים וזמן הרתיחה ארוך יותר יש להקל. וראה במע"יין אומר (ג, ב), (י' שהגרע"י לא רצה להכריע בזה.

⁵⁵ דינה ככלי פיירקס לעיל שלדעת הרבה פוסקים מועיל להם הגעלה לפסח [ציץ אליעזר ט, כ"ו, וכ"כ בשם הרב פרנק. ודעת המנח"י להתיר בשעת הרחוק ודעת הגרע"י שדי לה בניקיון [חו"ע קנ"ב] ויש שכתבו שלא מועיל להם הכשר כלל [הגרמ"א]

⁵⁶ ויש שכתבו שלא להכשירה כיון שאין המים מגיעים מרותחים לכל חלקיה ונראה שמהדין אין לחשוש שהרי חלקים אלו גם בלעו בעירו או בכלי שני וכבולעו כך פולטו. וראה ואול"צ (ב, ל, ב), שדין צינור היוצא מתחת למיכל ככלי שני.

⁵⁷ כיון שפעמים מוקציפים בהם משקה שהוא חמץ. אמנם אם מקפידים כל השנה להקציף חלב רגיל בלבד אין לחשוש.

הלכות פסח

ההכנות לחג

מוצרי מזון לפסח - בזמן קניית המצרכים לפסח, יש להקפיד לבדוק על כל מוצר שיש לו סימון כשרות לפסח. הסימון יהיה מודפס על האריזה, ולא במדבקה חיצונית.⁵⁸

משחת שיניים – טוב להקפיד שמשחת השיניים תהיה כשרה לפסח. ויש מקלים בזה כיון שנפסל מאכילת כלב קודם פסח ואין בהם כוונה לאכילה.⁵⁹ ואדם שזקוק למשחת שיניים מיוחדת שאין כמותה בהכשר לפסח יסמוך על המקלים.

קרמים ותמרוקים – מהדין אינם צריכים הכשר לפסח.⁶⁰ ויש מחמירים כשאפשר כיון שמורחים אותם על הגוף על מנת שיבלע בו.

מוצרי ניקיון - אינם צריכים כשרות גם אם מיועדים לניקוי התנור והכיריים.

כלים חד פעמיים - מעיקר הדין אינם צריכים כשרות לפסח. וטוב להקפיד בכלי נייר וקרטון כדוגמת כוסות או נייר אפיה לקנות עם כשרות לפסח, משום שפעמים שמצפים אותם בעמילן צמחי.⁶¹

ירקות העלים - כגון החסה למרור והסלרי לכרפס, יש להקפיד שיהיו מגידולים ללא חרקים של חברה אמינה. וכן לפעול פי הוראות השטיפה המופיעות על השקית.⁶²

⁵⁸ יש מוצרים מסומים שכשרים לפסח כל השנה, וניתן לסמוך על כך בשעת צורך. ניתן לראות את הרשימה באתר **כושרות**.

⁵⁹ נחלקו הדעות בחיוב כשרות במשחת שיניים: לדעת הרב אביגדור נבנצאל (תשובות אביגדור הלוי או"ח עמ' שמ) והגר"מ אליהו (קול צופין, מצרוע ה'תש"ס) ישנה חובה להשתמש במשחת שיניים בעלת הכשר בלבד,

לדעת הגר"ע יוסף (מעין אומר ב, כה) רצוי מאוד להשתמש במשחת שיניים בעלת הכשר, אך אין זו חובה גמורה. וכך גם סבר הרב אפרים גרינבלט (שו"ת רבבות אפרים א, יד), והרב אשר וייס (מנחת אשר ח"ג, ט).

אמנם לדעת הגר"פ פרנק (הר צבי יו"ד צה) אין כל צורך בהכשר על משחת השיניים. כדבריו כתבו הגר"מ פיינשטיין (הובא בשמו ברבבות אפרים ח"ב, י), הרב בן ציון אבא שאול (אור לציון ח"ג ח, ח), הגר"ד ליאור (דבר חברון או"ח עמ' 250), והרב ניסים קרליץ (חוט שני פסח, תמח, ג). (ריכוז השיטות מהרב יצחק דביר)

⁶⁰ כיון שפסולים מאכילת כלב ולא נחמיר גם שסיכה כשתיה וגם שיש אחשיביה במקום שנפסל מאכילת כלב (אור לציון ג, ח, ו). הליכות שלמה ד"א. חוט שני עמ' צ"ה) אמנם יש שכתבו שאע"פ שמקלים בזה כל השנה ספסח נהגנו להחמיר (שבת הלוי ב מח. הגש"פ לגריש"א עמ' 13).

⁶¹ בכוסות הפשוטים הציפוי נעשה מפוליאיתילן. אמנם על מנת שהכוסות יהיו 'מתכלים' מצפים בעמילן וגם שם המצוי יותר הוא עמילן תירס ועוד שהחומר עובר תהליכים כימיים מורכבים שמוציאים אותו מדין מאלכ.

⁶² יש לדעת שבבדיקת מעברה נמצא שלא כל ירק המצויין עליו 'בגידול ללא חרקים' הוא אכן נקי, ולכן נכון לרכוש דווקא מחברות שנמצאו נקיות בבדיקות. רשימה זו נתן למצוא ברשת, לדוגמא באתר 'כושרות'.

מצות שמורות - עבור מצוות אכילת כזית מצה בליל הסדר, יש לרכוש לכתחילה מצה השמורה משעת קצירה.

תרופות - לכתחילה יש ליטול תרופות המופיעות ברשימת התרופות הכשרות באתרי קופות החולים. ובמקום צורך תרופה שטעמה פגום מותרת לאדם חולה. ואם טעמה טוב או שהיא מיועדת לאדם בריא לצורך מיחוש קל צריכה כשרות.

מזון תינוקות - לכתחילה משתמשים עבור תינוקות רק במוצרים הכשרים לפסח. במקרים מיוחדים שחייבים להשתמש במוצר מזון לתינוק, ללא כשרות לפסח, יש להתייעץ עם רב⁶³.

מזון לבעלי חיים - יש להאכיל מזון שאינו מכיל חמץ, (בדר"כ מצוי בחנויות המתאימות) וניתן להאכילם בקטניות. במידה ואין מזון מתאים ללא חמץ יש להקל בתנאים מסויימים (ראה בהערה) וראוי להיוועץ עם רב⁶⁴.

חמץ שנותר - מן הראוי להמעיט בכמויות החמץ שקונים לבית קודם הפסח. אם נשאר בבית, מעט חמץ ואפילו אריזות סגורות, אין איסור הפסד אוכלין לשורפו כיון שזהו מצוותו. ויש מקלים גם כשזורקים מדין חומרא (שבט הלוי ט ק.ס.) והנכון הוא לקיים בו מצווה נוספת ולמוסרו לגמ"ח.

מוצרים שאינם חמץ – מוצרים ללא הכשר לפסח אך אינם חמץ, חלקם מותרים בהצנעה וחלקם במכירה ראה טבלה בגב שער החוברת.

דברי נוי שיש בהם חמץ – פריטי נוי שמכילים חמץ שנפסל מאכילת כלב קודם הפסח, אינם צריכים ביעור וכן אם עברו צביעה וציפוי וגם יחדם לנוי (שו"ע תמ"ב ט).

מכירת חמץ - כל הנזקק למכירת חמץ יזדרז לבצע זאת מבעוד מועד ולא יחכה לרגע האחרון. לאחר שהגיע זמן איסור החזקת חמץ, חמץ שלא נמכר לגוי נאסר בהנאה⁶⁵.

רכישת גביעים – ראוי לרכוש גביעים לליל הסדר בנפח של 100 סמ"ק לפחות כיון שמצוי

⁶³ ראה משנ"ב סי' תנ"ס ק"יח.

⁶⁴ לגבי חמץ נגמור אין היתר ראה שו"ע תמח, ז ובמשנ"ב ס"ק לג. ואם החמץ רק שנמצא מיעוט בתערובת והוא לא ראוי כלל למאכל אדם, ופסילה זו היתה קודם הפסח ואינו ניכר מצד עצמו כמצוי בתערובת להגים ראה באול"צ (ג-ה) שיש להקל. אמנם כשהחמץ ניכר כגון באוכל לציפורים שהחיטה נכרת ופעמים נרטבת ותופחת חייבת ביעור בפסח. וכן במאכל בעלי חיים איכותי שפעמים ראוי למאכל אדם אין להקל כלל.

⁶⁵ ואם יש הפסד מרובה, ראה משנ"ב תמח ס"ק כה, לענין מי שביטל או הפקיר. וראה שו"ת ישכ"ע ח"ז או"ח סימן לג. לענין נוסח מכירה הכולל גם את אלו שרצו למכור ולא הספיקו או שכחו.

שמעט נשפך מהכוס וכך יבטיח שישאר שיעור ביין בעת השתיה.

מנהג הקטניות

מנהג אבות - מן הראוי שכל אדם ישמור על מנהג אבותיו בעניין הקטניות.

המינים הכלולים – בכלל הקטניות כלולים: אורז, אספסת, אפונה, דוחן, דורא, חומוס, חילבה, חמניות (גרעינים שחורים), חרדל, כוסמת, כמון, כרשינה, לוביה, סויה, ספיר, עדשים, פול, פרגין, פשתן, קטנית, קימל, קנבוס, שעועית, שומשום, תורמוס, תורמוס צהוב, תירס, תילתן, תמרינד הודי.

המינים שיש מחמירים בהם – יש מיני קטניות שהמנהגים חלוקים בהם ויש מקלים לאכלם. ובכלל מינים אלו בוטנים, גלוקוזה, חרוב, טופח, לוף, לפתית, קינואה, שוש, שיטה (ספ"כ א שמ"ב. [וראה](#) מאמר באתר כושרות).

קטניות ירוקות – קטניות הנאכלות בתרמילים כגון אדממה, אפונה, סויה ושעועית נהגו לאסור (ספ"כ שם, הליכות שלמה ד' 102). **ויש מתירים** (הרב ליאור דבר חברון עמ' 259. ובהלח"ג ד, ו כתב שנהגו לאסור אמנם מנהג האשכנזים בירושלים להקל).

גרעיני דלעת וגרעיני אבטיח – מעיקר הדין אין זה קטניות בפסח ומותר. אלא שהדבר משונה אצל האנשים לאוכלם בפסח שנראה כקטניות, ונראה שנהגו להחמיר (ספ"כ ג' עמ' תכד בשם הרב אלישיב. וראה חוט שני קסא, הליכות שלמה ד, טז).

שאר פיצוחים – פיצוחים שגדלים על עץ אינם קטניות וגם אין מנהג להמנע מלאכלם. ובכלל זה כל האגוזים (ברויל, לוח, מלך, מקדמיה, פקאן) וכן קשיו, פיסטוק ושקדים. אמנם בד"כ דרך הקליה התעשייתית שלהם כוללת קטניות ולכן יש לרכוש אותם טבעיים ולקלות בבית.

שמן קטניות – שמן שיוצר באופן שלא בא במגע עם מים כלל, יש מתירין כיון שלא אסרו קטניות אלא באופן ש אם היה חיטה היה עשוי להחמיץ אבל לא באופן זה (חיי אדם קכז, א. אורח משפט אר"ח יט) ויש אוסרין אפילו להכין מצות מקמח תירס בכל דקדוקי עשיית מצה (מק"ק ב ר"ה).

לפתית – ושמן קנולה מותרים מהדין לאכילה גם ליוצאי אשכנז כיון שגרגרי הלפתית אינם ראויים למאכל אדם וגם מיוצרים ללא מגע עם מים באופן שעשוי להחמיץ (באהלה של תורה ב, טז) או כיון שלא נאסרו מינים שלא היו מצויים בזמן הגזירה (אג"מ ג, סד) ויש מחמירים בכל אופן (ספ"כ א עמ' שלט).

קטניות בחולה ובקטן – חולה שנפל למשכב אפילו אין בו סכנה מותר באכילת קטניות

(משנ"ב תנג, ז) וכן קטן הזקוק לאכילתם (מבית לוי פסח עמ' מג).

כלי קטניות - נוהגים ליחד כלים מיוחדים שבהם מבשלים את הקטניות לתינוקות ולחולים. אמנם מהדין אם עבר כ"ד שעות מעת שבישלו בו הקטניות, מותר אף לכתחילה לבשל בו מאכלי פסח. (שש"כ מ' ריב). פסקי תשובות תנג ט). ובדיעבד אפילו בישלו מאכלי פסח בכלי בן יומו לא נאסר התבשיל כיון שיש רוב כנגד הבלוע (פסקת"ש שם).

בדיקת חמץ

בדיקת החמץ – בדיקת חמץ נעשית בערב י"ד ניסן. לכתחילה יש לבדוק מיד עם צה"כ (שו"ע תלא א).

איסור אכילה, מלאכה ולימוד – חצי שעה קודם זמן צאת הכוכבים, אסור להתחיל במלאכה, וכן אכילת קבע או לימוד (שם ב). אמנם טעימה של פירות או פת עד כביצה מותרת. אמנם נכון להחמיר גם בזה מצאת הכוכבים (משנ"ב שם ו).

בדיקה על ידי שליח – לכתחילה מצווה על האדם לבדוק בעצמו את החמץ שברשותו. ואדם שקשה לו לבדוק או שאינו נמצא בבית בזמן הבדיקה, ימנה שליח שיבדוק עבורו, ומכל מקום נכון שאת הביטול יאמר בעל הבית בעצמו⁶⁶.

מקומות הבדיקה - בודק כל המקומות שיש לחוש שמא הכניסו בהם חמץ. ולכן כל חדרי הבית צריכים בדיקה, שפעמים אדם נכנס בהם ופתו בידו (שו"ע תלג, ג). בבית עם ילדים קטנים יש לבדוק גם את השירותים והמקלחות וכן תחת הארונות והמיטות (חוט שני פסח ד א) הנוהגים להניח עשרה פתיתים יזהרו שיהיה כל אחד מהם קטן ופחות מכזית, וירשמו היכן הניחו.

ביעור פרורי חמץ – מהדין אין צורך לחפש אחרי פירוורי חמץ קטנים ולכן אין חובה לבדוק בתוך הספרים וסומכים בזה על הביטול (חזו"ע עמ' לה, הליכות שלמה ה דבר הלכה יא) ויש מחמירים בזה (חזו"א א"ח קטז, יח). וספרים שעתידיים להשתמש בהם בפסח במקום אכילה, אם יש חשש שיש בהם פירוורי חמץ, יש לבדוקם. אמנם פירוור שהחמיץ תוך הפסח כגון חיטה שהיתה בתבשיל חייבת שריפה כיוון שלא חל עליה הביטול (שו"ע תסז ט. אול"צ א לב).

חמץ הנמצא בחורים ובסדקים – חמץ שאין אפשרות לגשת אליו אלא בטרחה מרובה לכו"ע די להם בביטול ואין חיוב לבערם (שו"ע תלג ז). ולכן ארון כבד אין צורך לבדוק

⁶⁶ ראה משנ"ב תלב ס"ק י' שאם המשלח אינו בודק כלל, או השליח יבוך. ולענין ביטול נכון יותר שבעה"ב יבטל ראה שו"ע תלד, ורבימשנ"ב ס"ק יד - טו.

מתחתיו או מאחוריו, אלא בתוכו (חוט שני עמ' סד) 'אע"פ שאם היה אוכל נופל שם דבר יקר היו מזיזים אותו. וכן מקומות שאין גישה אליהם אלא ע"י פירוק, כמו ברכב, או במקלדת המחשב, אין צורך לפרקם.

חורים וסדקים במקרר - אם יש חשש חמץ שאינו נגיש בסביבת אוכל כגון במקפיא, יש לפסול את החמץ שם קודם פסח ע"י התזת אוקונומיקה וכד' כדי שלא יתערב באוכל ויאסרהו.

מחסן - מקום בו יש ערמות של חפצים שנערמו שלשים יום קודם הפסח, ואין דעתו לפנותם בימי הפסח, אין צריך לבדוק תחת הערמות (ש"ע תל"ו א).

בית שלא דר בו בפסח - כל מקום ששהה בו שלשים יום קודם החג מתחייב בביעור אע"פ שאין נכנסים אליו בפסח בכלל (ש"ע תלו א). אמנם יכול למוכרו לנכרי. אך כיון שבערב י"ד שהוא זמן חיוב מצוות הביעור עדיין לא חלה המכירה, וכן כיון שלא נכון לבטל המצווה, טוב להותיר חדר אחד שאותו לא יכלול במכירה. כדי לקיים בו את מצוות הביעור (משנ"ב תלו לב. אול"צ ג ז ט). ויעשה זאת קודם יציאתו מביתו ללא ברכה (ש"ע תלו, א רמ"א ומשנ"ב שם) או על ידי שליח בערב י"ד.

מכונות - מכונות חייבים בבדיקה וכשבודק את ביתו יכוין בברכה גם על הבדיקה של מקומות אלו.⁶⁷

משרד - משרדים חייבים בביעור חמץ. ואם אין כוונתו לשהות בהם בפסח, יכול למכור תכולתם לנכרי ולקיים מצוות הביעור בביתו.

תיקי הילדים וכיסי הבגדים שבשימוש יום יומי צריכים בדיקה, או ניעור וכיבוס. כיסי בגדים שנבדקו במישוש שאין בהם קזית חמץ וכובסו אינם צריכים בדיקה.

מלונה, כלוב עופות וכד' - עדיף לנקות אותם מספר ימים קודם הפסח, וייתן לבע"ח מזון ללא חמץ, כבר קודם הפסח.

חדר מדרגות - שעולה דרכו לביתו, יבדוק שאין שם חמץ בעין, מהכניסה ועד ביתו. ואם השכנים משתפים פעולה יחלקו ביניהם את האחריות (המועדים כהלכתם תקע"ט בשם הגריש"א).

בדיקה בפנס - נחלקו הפוסקים האם מותר לבדוק את החמץ בפנס ואם מותר לברך על בדיקה כזו. ולכן נכון שיתחיל את הבדיקה בנר כדי שתהיה חלוא לברכה לכל הדעות

⁶⁷ ואם לא שמע ברכה באול"צ (ג ז ט) כתב שמברך על הבדיקה במכונת כדין בית (וכן משמעות יחוד' א ה שכתב 'חייב') ובהלכות שלמה (ה ה) כתב שלא יברך כיון שאין חיוב ברכה בכלים.

ויעבור לשימוש בפנס כשמגיע למקום צורך⁶⁸.

ביטול - לאחר הבדיקה יבטל החמץ שאינו ידוע, כפי הנוסח המופיע בסידור, ויאמר הביטול בשפה שמבין.

המתארח במלון בפסח – המתארח במלון בפסח יבדוק את חדרו ללא ברכה עם הגיעו בערב פסח או בחוה"מ. אמנם אם מגיע למלון לפני תחילת זמן בדיקת חמץ, או הגיע למחרת ואמרו לו בבירור שלא בדקו שם, יברך על הבדיקה.

שריפת החמץ – ביום י"ד בבוקר מבערים את החמץ קודם לשעה המפורסמת בלוחות. אף שמן הדין ניתן לכלות את החמץ בכל אמצעי כילוי מכל מקום המנהג לשורפו (שו"ע תמ"ה א וברמ"א). נכון שלא לשפוך נפט על החמץ עצמו לפני שנשרף, כי אז אין מקיימים בו את הידור השריפה. יש לפתוח את חבילות החמץ כדי שהאש תשלוט בכל החמץ.

ביטול - אחר השריפה יש לבטל שוב כל חמץ שנשאר, (שראינו ושלא ראינו), ויעשה כן בשפה שמבין.

בנוסח הביטול – נהגו האשכנזים להוסיף לנוסח הביטול את המילה 'הפקר' (משנ"ב תלד ח) וגם למנהג הספרדים טוב שיוסיפו מילת הפקר בפעם השלישית לאמירת נוסח הביטול (אול"צ ג ד טז).

מצא חמץ בביתו אחר זמן איסור חמץ (או בימי הפסח):

אדם שמצא בביתו חמץ לאחר זמן האיסור, חייב לבערו ובהתחשב במכירת החמץ יש לנהוג באופנים הבאים:

- אם לא עשה מכירת חמץ או שהגביל את המכירה למקום מסויים בו ריכז את החמץ, צריך לשורפו במהירות האפשרית (שו"ע תמ"ו א וראה פסק"ת תמ"ו א). ואם מצא ביו"ט או שבת, יכסה אותו בכלי, ובערב ישרוף. והוא הדין למי שקנה מזון בפסח והתברר לו שהוא חמץ.

- ואם עשה מכירת חמץ מלאה ומצא חמץ בפסח – אם שייך לעשות כנגדו מחיצה י' טפחים יעשה. אחרת ירים את החמץ (וטוב שיאמר שאין ברצונו לזכות בו) ויניחנו

⁶⁸ לדעת הגרשו"א [הליכות שלמה פסח ה י"א] והגרע"י [חזו"ע עמ' לח] אין להתיר בפנס אלא כשאי אפשר בנר. ולדעת האול"צ [חלק ג סימן ז ח] אין לברך על בדיקה בפנס. אמנם דעת הרב אלישיב [שבתי יצחק פסח ד ג] להתיר לכתחילה.

במקום בו מרוכז החמץ. ואם אין לו מקום כזה יכול לשרפו (הגר"ש וואזנר בקובץ מבית לוי ט עמ' 168)

חמץ בדואר - מי שהודיעו לו בפסח שממתינה עבורו חבילה בדואר, והוא חושש שיש בה מזון חמץ, ייקח את החבילה רק כעבור הפסח, וישאל חכם באשר לדין המזון⁶⁹.

ערב פסח

תענית בכורות – תענית בכורות מתקיימת בערב פסח ביום י"ד ניסן. המנהג שהבכורות מתענים משעת הקימה ומפסיקים את התענית על ידי השתתפות בסעודת סיום מסכת לאחר תפילת שחרית. יש להאזין לדברי המסיים, ולאכול לפחות כזית מזונות או לשתות רביעית יין (אול"צ חלק ג סימן יב א) ויש מקלים בכזית פירות או עוגות כשל"פ (חזו"ע פסח עמ' ריב).

נשים – פטורות מתענית בכורות (רמ"א תע א, בא"ח צו כה) ויש אומרים שאם אפשר בנקל טוב שתשתתף בסעודת המצוה (יחזו"ד ג כה).

אכילת מצה בערב פסח - אסרו חכמים לאכול מצה ביום י"ד בניסן עד הערב (רמ"א תעא ב). ויש מחמירים מליל י"ד (מג"א ו) ויש נוהגים להימנע מאכילת מצה מראש חודש (משנ"ב יב), בכלל האיסור ביום י"ד הוא גם עוגה שנאפתה כולה או רובה מקמח מצה, אבל אם רק מיעוטה מקמח מצה, הרי הוא בטל ברוב (כה"ח תע"א כא, ילקו"י עמ' סא).

מאכלים המותרים - אפשר לאכול (עד שעה עשירית וכדלקמן) כופתאות מבושלות מקמח מצה, או מצה מבושלת בכלי ראשון רותח או מטוגנת. ויש מחמירים שלא לאכול גם מצה מבושלת⁷⁰. הנוהגים לאכול מצה עשירה רשאים לאוכלה בערב הפסח.

איסור מלאכה בערב פסח - מחצות היום ואילך אין לעשות מלאכה בערב פסח (שו"ע תסח, א). בכלל האיסור כל מלאכה האסורה בחול המועד (משנ"ב ז. וראה להלן בהלכות חוה"מ) ולכן אין לעבוד עבודה בשכר, ולא לעשות מלאכות כמו כיבוס בגדים או תפירת בגדים וכן גילוח ותספורת אסורים. (שו"ע תסח, א. משנ"ב ה). ובדיעבד יש מתירים לספר את עצמו לאחר חצות (כה"ח טו). אבל גיהוץ או תיקון קטן בבגד לעצמו, וכן שטיפת הבית והכנת שאר צרכי החג מותרים.

הפעלת מכונת כביסה קודם חצות – מותר להפעיל מכונת כביסה קודם חצות אע"פ

⁶⁹ ראה הליכות שלמה פ"ד הכ"ד.

⁷⁰ בשער הציון סימן תמ"ד ס"ק א. הביא שאין נוהגים לאכול כופתאות בערב פסח. ולעומת זאת בסימן תע"א ס"ק כ התיר בפשיטות. וראה דרשו סימן תמ"ד הערה 16.

שמכבסת והולכת גם לאחר חצות היום (הגדת הגריש"א עמ' 19).

אכילה בער"פ משעה עשירית – אין לאכול לשובעה כדי שיאכל מצה לתיאבון בלילה. על כן אין לאכול משעה זו תבשילים מקמח מצה שהם משביעים, אלא רק מעט פירות וירקות, (וקטניות לנהוגים בהם היתר) או מעט בשר או דגים או ביצים, באופן שלא ימלא כרסו מהם.

טהרה לגברים לחג – ראוי ונכון לגברים לטהר עצמם לפני כניסת החג בטבילה במקוה, ואם אינו יכול לטבול במקוה, כיון שטבילת גברים אינה חובה מהדין יכול לקיים המנהג במקלחת רציפה של ט' קבין מים (כ- 12.46 ליטר. בא"ח ש"ר ניצבים ג). ויעמוד באופן שהמים יבואו על ראשו וממנו יפלו לכל גופו (וניתן לשער הזמן שלוקח למלא דלי מים ביתי בורם הנתון במקלחת והוא בקירוב שיעור הזמן הנדרש. ויש שכתבו להתמיר בזה עד 32 ליטר. מנחת יצחק חלק ד סימן כא).

טבילת כלים חדשים – כלי מתכת או זכוכית חדשים תוצרת חו"ל, טבילתם בברכה. ויש מחמירים לטבול גם כלי חרסינה ללא ברכה כיון שיש מהם המצופים זכוכית (דרכ"ת קכ, יב).

אפיית מצת מצווה – יש נוהגים לאפות את מצות המצווה הנאכלות בליל הסדר, בערב פסח אחר חצות היום. ומ"מ יוצאים ידי חובה לכתחילה במצות שמורות שנאפו קודם לכן, וכן המנהג הנפוץ (משנ"ב סי' תנח ס"ק א).

הכנת הגדה ופירושה – כל אדם ובפרט מי שהוא עורך הסדר צריך שיכין את עצמו להסברת ההגדה בעזרת ביאורי ההגדות המצויים, כדי שיוכל לחדש ולעניין את המסובים, ולקיים מצוות סיפור יציאת מצרים כתיקנה.

הזרוע והביצה – יש להכין לקערה שני תבשילים לקערה אחד זכר לקרבן פסח והשני זכר לקרבן חגיגה ונהגו בזרוע וביצה (ש"ע תעג ד). ויקח ירך קדמית של צאן או כנף עוף ואם לא השיג אפשר בכל בשר (משנ"ב כז) ובשעת צורך בכל תבשיל (פסחים קיד ב).

צליית הזרוע – נהגו לצלותה, על האש או בתנור (ש"ע שם). (אך אין אוכלים אותו בערב. וראה להלן שהמנהג שלא לאכול צלי בערב החג כלל. משנ"ב תעו א, כה"ח תעו ב, חז"ע עמ' קעה)

סידור הקערה – בפוסקים ישנם שתי שיטות עיקריות כיצד לסדר הקערה, שיטת הרמ"א ושיטת האר"י⁷¹. מי שאין לו מנהג מיוחד ראוי שיעשה כסדר האר"י. המנהג הקדום

⁷¹ לרמ"א (תעג ד), העיקרון הוא שלא יעביר על המצוות, ולכן הכרפס הכי סמוך לבעה"ב, ורחוק יותר שמים את מי המלח או החומץ, ואחריהם נותנים המצות ואחריהם המרור והחרוסת ואחריהם הזרוע והביצה. וראה משנ"ב ס"ק ב.

לאר"י סדר הקערה כסדר הספירות העליונות, בראש הקערה מניח ג' מצות (חב"ד), ותחתיהם זרוע מימין, ביצה משמאל ומרור מתחת באמצע (חג"ת) כצורת ניקוד הסגול, ומתחת להם חרוסת בימין, כרפס בשמאל, ומתחתיהם באמצע חזרת לכורך (נה"י) כצורת סגול. והקערה היא המלכות הנכללת מכולם. והמי מלח או חומץ מניחים מחוץ לקערה (באה"ט ס"ק ח, כה"ח אות נח).

והנפוץ בתימן שמסדרים הכל על השלחן עצמו, ולא בקערה⁷².

הכנת הקטנים לסדר - משכיבים את הקטנים לנות בערב פסח אחה"צ, כדי שיהיו ערים בלילה.

קריאת סדר קרבן פסח - יש נוהגים לקרוא בשעות בין הערביים את סדר הקרבת קרבן פסח, מהמקרא והמשנה, "כי עת לחננה, כי בא מועד", וכן ראוי לעשות. ויחד עמו קוראים גם סגולת רבי שמשון מאסטרופולי זיע"א.

תפילת ערבית - מתפללים תפילה לשלוש רגלים כמובא במחזורים.

הלל בבית הכנסת - רבות מהקהילות נהגו לומר הלל בברכה בבית הכנסת לאחר ערבית, וכן מנהג כל הספרדים וחלק מהקהילות האשכנזים, וכן מנהג חלק מן התימנים.

יחיד בברכת ההלל – יש אומרים שגם נשים בביתם חייבות בהלל בברכה בערב פסח (יחוד ה, לה) ויש אומרים שהיחיד לא יברך (הגדת הגריש"א עמ' 21. מקר"ק ג (יח) בשם הרב נבנצל)

⁷² שו"ע המקוצר להרב רצאבי צ, ח. ועיי"ש בהערה יט. שטוב (לבני תימן) לסדר גם על השלחן כמנהג הקדום וגם בקערה לפני בעה"ב. ושם הביא שני המנהגים לגבי סידור הקערה (ללא הכרעה) גם מנהג האר"י, וגם מנהג מהר"ץ שהוא כרמ"א.

הלכות ליל הסדר

כללי

החייבים במצוות - בין גברים ובין נשים חייבים בכל מצוות הלילה: אכילת מצה ומרור, שתיית ארבע כוסות ואמירת הגדה (ש"ע סי' תעב, יד).

קטנים שהגיעו לחינוך - נותנים לפניהם ארבע כוסות, מצה ומרור ומקיימים בהם מצוות והגדת לבנך. ומלמדים אותם להסב. ונותנים להם מיני מתיקה, כדי שלא יישנו.

הסיבה: תקנת חכמים לאכול את מצות המצווה ולשתות את כוסות המצווה בליל הסדר בהסיבה, שהיא ביטוי וצורה של חירות וחשיבות. הסיבה נשעת בהטיה על צד שמאל (גם אדם שמאלי). הסיבה משמעותה הטיית הגוף על גבי כר או משענת כיסא שיש עליה כרית ולא באוויר. והכוונה להטיה שבין מצב ישיבה לשכיבה (דעת האול"צ⁷⁰ 45° ודעת הרב אלישיב שהסיבה צריכה להיות נוחה). לקמן נפרט מה הדין במי ששכח להסב⁷³.

הסיבה לנשים - הנשים בנות ספרד צריכות להסב⁷⁴. ובקהילות אשכנז לא נהגו לחייב את הנשים להסב, אלא שהן רשאיות להסב⁷⁵. ומ"מ יזהרו שלא לאכול בעמידה את המצה של חיוב ולא לשתות בעמידה את הארבע כוסות, אלא דווקא בישיבה.

ברכת בורא פרי הגפן - מנהג בני ספרד לברך בורא פה"ג על כוס ראשונה ושלישית בלבד, ומנהג בני אשכנז לברך בורא פה"ג על כל כוס מד' הכוסות, וכן מנהג חלק מבני תימן (הבלאדי וחלק מהשאמי).

לשתות בין הכוסות – ראוי להזהר שלא ישתה כוס יין נוספת בין כוס ראשונה לשנייה (ש"ע תעג ג) או בין שלישית לרביעית (שם תעט א). אבל משקאות קלים מותר (משנ"ב תעג טז). אמנם בזמן קריאת ההגדה נכון להמנע מכל שתיה (כה"ל תעג, ג' הרשות) ובשעת צורך יש להקל

⁷³ ראה ש"ע תעב, ז שמי ששכח צריך לחזור ולאכול בהסיבה. ובהגהה שם שבמקום שנראה מוסף על הכוסות כגון בשתי כוסות אחרונות לא יחזור. ובכה"ח אות מו ואות מח, שנוטה להקל אף לספרדים שבדיעבד אינו צריך לחזור ולשתות. ובחזו"ע (קדש סעי' ז) שאין להקל לספרדים בכוסות ויחזור וישתה בהסיבה, אא"כ אינו בקו הבריאות. וכן נקט בש"ע המקוצר להרב רצאבי צא, ד, שצריך לחזור לאכול ולשתות בהסיבה.

⁷⁴ כה"ח תעב אות כח, חזו"ע קדש סעי' ד. וראה בחזו"ע (מצה סעי' ח) שבדיעבד אם שכחה להסב אינה צריכה לחזור. וראה בשו"ת אור לציון (ח"ג, פט"ו, ב) שהחמיר גם בדיעבד.

⁷⁵ רמ"א תעב, ד, כתב שבנות אשכנז לא נהגו להסב. וכן משמעות סתימת המשנ"ב שפטורות כדעת הרמ"א. ובכה"ח (תעב אות כה) כתב שבנות אשכנז המחמירות תבוא עליהן ברכה, כדי לצאת אליבא דכו"ע.

בשתייה שאינה יין (הליכות שלמה ט, לד). וכן ימנע משיחת חולין בשעת קריאת ההגדה⁷⁶
לאכול בין הכוסות – אם רעב יכול להקל בפירות וכד' ויקפיד שלא ישבע כדי שיאכל
המצות לתיאבון (ספ"כ ג, ז).

להשאיר הקערה שלימה - עפ"י הקבלה יש להשאיר מעט מכל מין שבקערה כסדר
המתוקן עפ"י האר"י, עד לאחר ברכת המוציא ואכילת המצה, משום שיש בקערה
וסידורה רמז לאורות עליונים (בא"ח פ"ד צו, לב, כה"ח סימן תעג, נב).

קדש

קודם הקידוש - יש נוהגים לומר בנעימה את **רמזי הסדר**: קדש ורחץ. ויש אומרים נוסח
לשם יחוד קודם הקידוש, שבו מזכירים לצאת ידי חובת קידוש יו"ט, וידי כוס ראשונה
דארבע כוסות.

מזיגת הכוס - נותנים כוס יין לפני כל אחד מהמסובין. וימזגו זה לזה דרך חירות (איש
לאיש ואשה לאשה). גם הנוהגים לעמוד בזמן כל הקידוש, ישתו בישיבה והסיבה.

שיעור 4 כוסות - שיעור הכוס "רביעית הלוג" שהיא 86 סמ"ק וי"א 81 סמ"ק, ונכון לקחת
לפחות כוס המכילה 100 סמ"ק כיון שאין רגילים למלא את הכוס ממש עד סופה⁷⁷.
המחמירים כחזו"א לוקחים כוס של 150 סמ"ק. אמנם כיון שארבע כוסות מדרבנן אין
צורך להחמיר כשיעור זה⁷⁸ (משנ"ב הפו א. הגדת הגריש"א עמ' 22). וטוב להחמיר למקדש כיון שיי"א
שקידוש יו"ט מהתורה אך די שישתה 86 גרם שהיא גם רוב רביעית לשיטה המחמירה.

שיעור השתיה – ראוי שישתה את כל הכוס שיש בה שיעור רביעית, ולכן לא ייקח כוס
גדולה מדי, ומהדין די ששותה רוב הכוס שלפניו (שו"ע תעב, ט). ובדיעבד מי ששתה רוב
רביעית (כ- 45 סמ"ק) מכוס גדולה יצא (משנ"ב שם לב).

⁷⁶ (כה"ח תע"ג קלג. ומשמע שם אפילו בסעודה אך באול"צ העתיקו לענין קריאת ההגדה)

⁷⁷ ויש לדעת שאפילו בכוס של 90 סמ"ק אם לא מילא עד שפתה אלא רק עד ס"מ מתחת, אין שם שיעור רביעית.

⁷⁸ וראה בשו"ת ישכ"ע ח"ד סי' לב במכתבו לגר"ח נאה לחזק דבריו, שרוב הספרדים מדורי דורות לא חששו להחמיר בשיעורים
כדעת הצ"ח והחזו"א, הן בדאורייתא והן בדרבנן.

ולמחמירים הוא בדאורייתא והוא בעיקר בשנה שחל בשבת, ובכוס ראשונה שאז קידוש שבת הוא דאורייתא לכו"ע, וכן בשאר שנים
בכוס ראשונה לסוברים שקידוש יו"ט דאורייתא. וכמו שמסיק הבאה"ל בסימן רעא סעי' יג לגבי שיטת הצ"ח, להחמיר בקידוש
שבת, לקחת שיעור כפול. ושמ כתב שגם כשלווקח כוס גדול כשיטת המחמירים, אינו חייב לשתות כל הכוס, אלא כמלוא לוגמיו שלו
אף שהוא רק שליש הכוס. וגם בשבת חומרא זו למקדש בלבד אבל מצד ארבע כוסות כולן מדרבנן.

הדחת הכוס - כוס של ברכה טעון הדחה מבפנים ושטיפה מבחוץ. ואם היא נקיה, מהדין אין חובה להדיחה (שו"ע קפג, ג) אמנם נכון להחמיר ולהדיחה בכל אופן (כה"ח תע"ג א ע"פ הזהר). וכן הדין לכוס השלישית (משנ"ב תע"ט א). ובכוס השנייה והרביעית יש שפוטרים מהדחה לאותו אדם ששתה בה מתחילה כיון שכבר שטפו אותה לקידוש או לברכה (משנ"ב תע"ג סח) ויש שנוהגים להדיח בכל הכוסות (דרכ"מ תפ"ו ב בשם מהר"א. בא"ח צו כט, הלח"ג יא, מ)

יין אדום - מצוה לקחת יין אדום (שו"ע תעב, יא), משום שהאדום נחשב משוכח יותר, וגם משום זכר לדם תינוקות ישראל שנשחטו במצרים (משנ"ב לח). ואם היין הלבן משוכח מן האדום למנהג אשכנז יש להעדיפו (רמ"א שם) ולמנהג ספרד לעולם יש להעדיף את האדום (משמעות שו"ע רעב ד)

מיץ ענבים - מי שקשה עליו שתיית היין יקח מיץ ענבים וימהול אותו ביין כפי יכולתו כך שטעם היין יורגש, ויש סוברים שיוצאים במיץ ענבים לכתחילה⁷⁹. ולנשים פשוט לצאת במיץ ענבים. הפוסקים כרמב"ם שותים יין מזוג במים ללא תערובת אחרת⁸⁰.

יין מבושל - יוצאים ביין מבושל (שו"ע תעב יב. חזו"ע קכב) ולכתחלה טוב יותר ליקח יין שאינו מבושל (משנ"ב ט).

מילוי הכוס - יש אומרים שצריך למלא את הכוס ממש עד כל גדותיה (פשוט הרמ"א קפג, ב) ויש שאינם ממלאים אותם כל כך ועדיין שם 'מלא' עליו (משנ"ב ט. וכן הובא בשם האול"צ והגרש"א)

מזיגה במים - ראוי עפ"י הסוד, למזוג את היין או מיץ הענבים בשלוש טיפות מים (כה"ח תעב ס"ק נט) וכל הכוסות צריכים מזיגה (בא"ח צו כח).

אחיזת הכוס - טוב שכל אחד מהמסובין יטול את הכוס בשתי ידיו ויגביהנו טפה, ויאחזנו בימינו בשעת הקידוש.

ברכת שהחיינו - יכוון בה גם על מצוות אכילת מצה ומרור. וגם נשים שברכו שהחיינו על הנרות יכולות לענות אמן על ברכה זו לכל הדעות כיון שעולה גם על שאר מצוות הלילה (חזו"ע עמ' כה. הגדת הגרש"א קדש)

⁷⁹ ראה כה"ח סי' תעב אות עד, וכן חזו"ע קדש סעי' יד, ושם כתבו על מי שקשה לו לשותות יין. ובנשים התיר החזו"ע לכתחילה. וראה בדרשו סי' תעב הערה 34 שהביא שהחזו"א, הרב מבריסק, הרב מטשיבין והגרש"א סוברים שמין ענבים הוא כיון לכל דבר ויוצאים בו אף לכתחילה.

⁸⁰ וראה שו"ע המקוצר (להרב רצאבי) סימן נט הערה כה שבתימן לא נהגו בזה כהרמב"ם והיו מקדשים על יין המבושל, ואף קדשו על יין צימוקים מבושלים, כדעת השו"ע. ושכן דעת השתילי זיתים. והוסיף שאף להרמב"ם מותר לערב בו סוכר שלא אסר אלא בדבש. ולכן מסיק שאם אפשר יש להדר אחר יין שאינו מבושל ושאיין בו תוספת ממתק, אבל מן הדין מותר. ושם בסימן צא סעי' כג, גבי ארבע כוסות, כתב שמי שקשה לו, יכול לשותות מי צימוקים או מיץ ענבים.

הסיבה בכוס ראשונה - לאחר ברכת שהחיינו מתיישבים ושותים את היין בהסיבה על צד שמאל.

שכח להסב למנהג הספרדים חוזר ושותה בהסיבה (שו"ע תע"ב ז) ולמנהג האשכנזים אינו חוזר אלא אם כיוון מתחילה להמשיך ולשתות בין הכוסות, כדי שלא יראה בברכתו כמוסיף על הכוסות (משנ"ב תע"ב כא. ספ"כ עמ' נג).

אכילת הביצה - יש נוהגים לאוכלה מיד אחר הקידוש, או תוך כדי קריאת ההגדה ואומרים: "זכר לקרבן חגיגה". וראוי שיאכלו פחות מכזית, ויברכו רק ברכה ראשונה. אמנם אם אכלו כזית יברכו גם ברכה אחרונה.⁸¹ ויש אומרים שלא יברכו⁸². ויש הנוהגים לאוכלה תוך כדי הסעודה (שלחן ערוך) וללא ברכה.

ארבע כוסות ביין שביעית⁸³

ערבוב יינות - מותר לערבב יין קדוש בקדושת שביעית ביין אחר, וטוב להקפיד שרוב היין יהיה מיין שביעית.

הטפת יין - אין להטיף יין שביעית בעת אמירת 'דם ואש ותימרות עשן' ובאמירת עשר המכות, לפי שבכך מפסיד את היין. לפיכך עדיף שלא להשתמש ביין זה לכוס השנייה, אך ניתן ואף ראוי להשתמש ביין של שביעית ליתר הכוסות.

שארית יין - אם נשארה כמות יין בגביע, ראוי לעשות בה שימוש חוזר בקידוש אחר. כדי שהיין לא יהיה פגום יש להוסיף מעט יין לכוס ולאחר מכן ניתן להשיב את היין שבגביע אל הבקבוק. אם לא מעוניינים לעשות שימוש חוזר ביין הנותר – ניתן להניחה בכוס מגולה למשך לילה, ובבוקר לשפוך את היין לכיור.

יין שנשפך - יין הקדוש בקדושת שביעית שנשפך על צלחת אם אפשר לשתות כמות כזאת נכון שישתו, ואם הכמות מועטה מאד – מותר לשפוך לכיור.

⁸¹ משמעות משנ"ב קנו, ב שכתב על האוכל תפוא"א קודם סעודה. וכ"כ החזו"ע (קדש סעיף לו) שכך מנהגם לאוכלה אחר הקידוש, וכתב שמברכים אחריה בורא נפשות כיון שיש כאן חשש הפסק גדול עד הסעודה. וכ"כ באול"צ (ג, טו ז).

⁸² הגר"מ אליהו בהגדש"פ (סדר הקערה סעי' ה-ו) כתב שאם אוכלים בתוך הסעודה אין מברכים כלל לא לפני ולא אחריה. ואם אוכלים קודם סעודה יזהרו שלא לאכול כזית, שלא להיכנס לספק על הברכה האחרונה. ואם אכלו כזית לא יברכו.

⁸³ ע"פ הנחיות מכון התורה והארץ

ורחץ

נוטלים ידיהם בלי ברכה משום שטובלים את הכרפס במי מלח ודבר שטיבולו במשקה חייב בנטילה⁸⁴. והתימנים למנהג הבלדי⁸⁵, וחלק מן האשכנזים הנוהגים כהגר"א, מברכים על הנטילה.

כרפס

סוג הירק לכרפס - ראוי לקחת ירק שאין רגילים לאוכלו קודם הסעודה⁸⁶. מנהג הספרדים ומקצת האשכנזים בסלרי וכן מנהג רבינו האר"י ורמז סודות ורזים בשם "כרפס". את הסלרי יש לקחת מגידול ללא חרקים ולשרות בסבון עפ"י ההוראות שעל השקית. ורבים מהאשכנזים נהגו בתפוח"א מבושל (ויש שנהגו צנון, או בצל, או כרוב כבוש ואחרים). לא ייקח לכרפס ירק שיוצאים בו ידי אכילת מרור כדי שיוכל לברך על אכילת מרור.

הכמות - אוכל מהכרפס פחות מכזית⁸⁷ (שר"ע תע"ג ו) לאחר שמטבילו בידיו במי מלח או בחומץ, או במים שיש בהם מעט לימון. ויש שנהגו לאכול כזית⁸⁸. את מי המלח או מי הלימון טוב להכין מערב יו"ט (ובפרט כשחל פסח בשבת) ואם לא הכין קודם יכין בערב הסדר⁸⁹.

עפ"י הקבלה ראוי לשייר מעט מהכרפס בקערה כדי שתישאר צורת הקערה שלימה (כמובא לעיל).

ברכה על הכרפס - מברכים 'בורא פרי האדמה' קודם אכילת הכרפס ומכוין לפטור גם את המרור. למנהג הספרדים אם יש שקט וישוב הדעת אחד מברך ומוציא את השאר ידי חובה משום "ברוב עם" (שר"ע ריג א. חזו"ע עמ' לו) ולמנהג האשכנזים כל אחד מברך לעצמו (רמ"א שם. הגדת 'מנחת אשר'), ובמקום שאין שומעים את המברך או שאינו יודע לכוון להוציא ידי חובה יברכו בכל אופן כל אחד לעצמו.

⁸⁴ וראה באה"ט תעג ס"ק יז: "כתב הט"ז ומכאן תוכחת מגולה לאותם שאינם נוהרים כל השנה לטול ידיהם לדבר שטיבולו במשקה".

⁸⁵ שר"ע המקוצר (להרב רצאבי) סי' צא סעי' ו.

⁸⁶ כיון שלרש"י השינוי מכל הלילות הוא בעצם אכילת הירק. ובטור כתב שהוא ענין ההטבלה.

⁸⁷ וכאן יותר צריך להקפיד מהביצה שלא יאכל כזית כיון שאם יאכל יכנס גם למחלוקת הראשונים האם ברכת המרור תלויה בברכת הכרפס

⁸⁸ רמב"ם חמץ ומצה ח, ב והגר"א במעשה רב ונראה שסברתם שצריך שיעור אכילה אמנם לרוה"פ אכילה זו הוא רק שישאלו התינוקות וממילא אין לה שיעור (הגה"מ שם ד).

⁸⁹ שר"ע סימן שכא סעיף ב. וראה מג"א ס"ק ד שמותר להכין כמות קטנה לצורך סעודה אחת. ובמשנ"ב (תעג כג) החמיר דווקא כאשר ליל בסדר יוצא בשבת. ואך קיצושי"ע (קיד ד) כתב לעשות תמיד בערב יום טוב.

הסיבה - המנהג הרווח שאין מסיבים בכרפס (בא"ח צו לח, חזו"ע מ'. הרב ישראלי במקור"ק עמ' 205). **ויש שמסבים** (הגדת הגריש"א כרפס).

אכילה לאחר כרפס – יקפיד שלא לאכול כזית משום דבר לאחר אכילת הכרפס כדי שלא יתחייב בברכה אחרונה⁹⁰

אכל כזית – בדיעבד שאכל כזית מהכרפס לא יברך ברכה אחרונה כיון שהברכה הראשונה צריכה לחול גם על המרור. ובברכה אחרונה יצא בברהמ"ז (משנ"ב תע"ג נו, הלח"ג יא נח. חזו"ע מב).

יחי

הבציעה - לוקח את המצה האמצעית ובוצע אותה לשני חלקים לא שוים. את החתיכה הקטנה (ע"פ הסוד בצורת האות ד) מחזיר למקומה בין שתי המצות, והחתיכה הגדולה (ע"פ הסוד בצורת האות ר) מצניע לאפיקומן.. ומנהג תימן הבלדי, לא לבצוע המצה כעת, אלא לפני ברכת המוציא.

מצה שנשברה - אם אחת המצות (כשיש לו רק שלוש) נשברה קודם ליל הסדר, לוקחים אותה ל"יחי", ונותנים השבר הקטן בין השלימות והגדול לאפיקומן.

חוטפין מצה - יש נוהגים שהילדים חוטפין את האפיקומן ופודים אותו מהם תמורת מתנה. ורמזו מנהג זה במה שאמרו בגמ': "חוטפין מצה כלילי פסחים" ויש שנמנעו ממנהג זה. וודאי שיש להיזהר שלא יהפוך לעיקר ליל הסדר אצל הילדים.

להראות את עצמו - יש מעדות הספרדים שנוהגים לתת האפיקומן על שכמם כשהוא כרוך במפה ולומר פסוק "משארותם צרוות", ושואלים אותו "מהיכן בא?" ומשיב: "ממצרים" וכו' ומנהג יפה הוא (כה"ח תעג קכג).

מגיד

כוונה – קודם ההגדה יכוון לקיים מצוות עשה מן התורה של סיפור יציאת מצרים והגדה לבנים (משנ"ב תעג א).

נשים – נשים חייבות במצות ההגדה כמו שאר מצוות הסדר (שו"ע תע"ב יד. משנ"ב מה) אך נכון

⁹⁰ כיון שבכך יכנס גם לספק חיוב ברכה ראשונה על המרור. לדעת הרשב"ם יתחייב בברכה ראשונה כיון שהמרור נפטר מברכה ראשונה רק מכה הברכה על הכרפס. ולדעת ר"י לא יתחייב כיון שנפטר בכך שהוא כבר חלק מהסעודה. (ט"ז תע"ג ח).

שלא תוציא את האיש בקריאתה (שאפשר שחיובה מדרבנן⁹¹)

שמחה – כל המספר בסיפור יציאת מצרים מתוך שמחה מוסיף כח לגילוי של הקב"ה בעולם ועתיד גם לשמוח עם השכינה לעתיד לבוא (זהר רעיא מהימנא בא)

הסיבה – נכון שלא לומר את ההגדה בהסיבה אלא ביראה (משנ"ב תעג עא, כה"ח אות קנא). ויש אומרים שהמסב יש לו ע"מ שיסמוך (תו"ע קדש סעי' י).

הפסק - אין מפסיקים באמצע ההגדה אלא לצורך מצווה, או בהרחבת סיפור יציאת מצרים ע"י משלים, פירושים, "וורטים" וניגונים, כפי כוח המספר וכפי כוח השומעים.

סדר הקריאה - ראוי ראש המסובין לקרוא את ההגדה ולכוון להוציא ידי חובה, והשאר שומעים היטב ומכוונים לצאת. ויש נוהגים שאנשים שונים קוראים את קטעי ההגדה, ונכון שכל אחד יקרא בלחש.

עיקר ההגדה – את הפסקאות של 'עבדים היינו' וכן של "פסח מצה ומרור" וטעמיהם יקפיד כל אחד לקרוא לעצמו כיון שהם עיקר חיוב האגדה⁹²

והגדת לבנך - ראוי שכל אחד יושיב את בנו ובתו (או נכדיו) הקטנים לידו ויספר עימם מסיפור יציאת מצרים לפי הבנתם. אך מקיים המצווה גם ע"י שמספר לאחרים שאינם בניו, או כשמספר לעצמו. ואין חובה על הבנים הגדולים להתארח דווקא אצל אביהם בפסח, כדי לקיים מצוות "והגדת".

הגבהת קערה וסילוקה - לפני אמירת "הא לחמא", יש מגביהים הקערה (שו"ע תע"ג ו, משנ"ב שם, חו"ע מז) ויש שמגביהים רק את המצות או רק את המצה האמצעית (הגש"פ אול"צ צו. כוונת הלב).

מסלקין הקערה מן השולחן (או לסוף השולחן), לאחר סיום "הא לחמא" וקודם 'מה נשתנה', כדאי שישאלו הילדים. ואם אין הבן תמה ראוי לעוררו בשאלה: למה זה לקחו הקערה והלא עדיין לא אכלו? ויסבירו: שאינם רשאים לאכול עד שיספרו ביציאת מצרים. יש נוהגים רק לומר שיסלקו הקערה ואינם מסלקים בפועל, ויש נוהגים רק לכסות המצות.

מזיגת הכוס – לפני אמירת 'מה נשתנה' מוזגים את הכוס השניה.

⁹¹ פמ"ג א"א תעב יד

⁹² עבדים היינו הוא עיקר החיוב מהתורה ולכן בעל הפקיד שמנוע מלקרוא את כל האגדה יקרא בה (נשמת אברהם תע"ז בשם הגרש"א) ופסח מצה ומרור הם חיוב נוסף מדברי חכמים.

מה נשתנה - הבן הקטן שבמסובין שואל "מה נשתנה", ויש נוהגים שכל הבנים והנכדים שואלים כאחד. ויש נוהגים שראש המסובין חוזר על מה נשתנה לאחר שאלת הבנים. ומיד מתחילים "עבדים היינו". ומן הראוי שהאב יענה לבנים, על כל שאלה שאין עליה תשובה מפורשת בהגדה כגון למה מטבילים שתי פעמים, ולמה אנו מסובים (הליכות שלמה עמ' רנח).

החזרת הקערה - לשולחן תהיה מיד לאחר 'מה נשתנה', לפני אמירת 'עבדים היינו'.

הבנת ההגדה - אם ישנם אורחים שאינם מבינים עברית צריך לפרש להם בשפתם, ולפחות יפרש את 'עבדים היינו' ואת מאמר רבן גמליאל: 'פסח, מצה ומרור'.

הפסק לברכה אחרונה - אם מאריך מאכילת הכרפס עד כוס השניה יותר משעה טוב שישתה מים בזמן ההגדה כדי שלא יעבור זמן חיוב ברכה אחרונה (הגדת הגריש"א עמ' 23)

כיסוי המצות והגבהת הכוס - כל זמן אמירת ההגדה יהיו המצות מגולות לפני ראש המסובין, והכוס מונחת על השלחן. וכשמגיע ל"והיא שעמדה" ונוטל את הכוס בידו ומכסה את המצות מפני כבודם. כשגומרים "מצילנו מידם" - מניחים הכוס ומגלים המצות. וכן יעשה מ'לפיכך אנחנו חייבים' עד 'גאל ישראל' (ויש שמניחים ב"הללויה", ושוב מגביהים ב'ברוך' עד גאל ישראל).

באמירת "מצה זו" "ומרור זה" - יש מגביהים המצה והמרור, ויש מניחים את היד. אך באמירת "פסח שהיו" אין מתייחסים לזרוע.

עשר המכות - שופכים מן היין ט"ז פעמים. מנהג הספרדים שרק בעל הבית שופך, ומנהג האשכנזים שכל אחד מהמסובים שופך. וטוב לשפוך לכלי חד פעמי, שישליכו אותו אחר כך (הגרמ"א). למנהג האשכנזים שופכים באצבע או בקמיצה (רמ"א תעג ו) ולמנהג הספרדים שופכים ישירות מן הכוס (כה"ח אות קסג בשם האר"י). הנשאר מן הכוס הזו, למנהג הספרדים נוהגים לשפכו ולמלא את הכוס מחדש (כה"ח תעג קסה). ולמנהג האשכנזים ממלאים מחדש את הכוס מבלי לשפוך היתרה (ספ"כ ו יג).

יין של שנה שביעית - לא ישפוך ממנו כלל משום שאסור להפסידו⁹³.

שתיית כוס שניה - לאחר "גאל ישראל", שותים כוס שניה בהסיבה.

ברכת הגפן - מנהג הספרדים שאין מברכים על כוס שניה בורא פה"ג כיון שלא הסיח

⁹³ הגרא"י קוק (שבת הארץ, קו"א כב), ספר השמיטה עמ' לג, מאמר שביעית סימן יג. חזו"ע קדש סעי' טז.

דעתו מכוס ראשונה (ש"ע תעד א) ומנהג אשכנז וחלק מבני תימן⁹⁴ לברך בורא פה"ג לפני שתיית הכוס השניה כיון שההגדה מפסיקה וכן כל כוס מצוה בפני עצמה (רמ"א שם. משנ"ב ד).
שכח להסב בכוס שניה – לכל המנהגים ישתה שוב בהסיכה וללא ברכה (ש"ע רמ"א תעב ז).

רחצה

נטילת ידיים - נוטלים ומברכים 'על נטילת ידיים', כדרך נטילה לסעודה.

מוציא מצה

מצה שמורה - למצת המצווה צריך לכתחילה לאכול מצה שמורה משעת קצירה.

יד או מכונה - רבים מקפידים לקחת מצה בעבודת יד ובתנאי שנעשתה ע"י יראי השם ובהגחה כיון שנעשית לשם מצת מצווה לכל השיטות. ויש מי שמעדיף מצת מכונה כיון שנעשית במהירות ובלי שהיות ויש בה פחות חשש מחימוץ ויקפידו על מצה שמורה מהודרת ח"י רגעים⁹⁵.

מצות עבות ורכות - יש מהספרדים והתימנים, שנהגו ללוש ולאפות מצות עבות ורכות, ויש המקפידים דווקא במצות קשות ויבשות, וכך הוא מנהג כל האשכנזים וכל אחד ישמור מנהג אבותיו⁹⁶.

סוג הדגן - לאדם בריא יש לצאת ידי חובה לכתחילה במצות של חיטים דווקא ולא של כוסמין וכדומה (רמ"א תנ"ג א, חזו"ע עמ' עו).

חולה שאסור בחיטה – חולה שאסור בחיטים יצא ידי חובה באכילת מצת כוסמין או שיבולת שועל, ויקפידו ביותר על עשייתן⁹⁷ (חזו"ע שם. דרשו תנ"ג 2 בשם הרב אלישיב, ש"כ מ צג). ואם אינו יכול לאכול אלא כזית אחד יאכל אותו לאחר הסעודה באפיקומן (משנ"ב תפ"ב ו).

⁹⁴ הבאלדי והרבה מן השאמי (ש"ע המקוצר להרב רצאבי צא, ב).

⁹⁵ ראה סיכום המו"מ בספר מקראי קודש לרב הררי (עמ' שכו ואילך).

⁹⁶ ראה הליכות שלמה פ"ט הערה פ, שאף שמתר מן הדין לעשותם עבות עד טפח, מ"מ למעשה יש לעשותם דקים ושאין לאשכנזי להקל ולאכול ממצה העבה יותר מן הרגיל. וראה בהגדת מנחת אשר (שערי תשובה סי' טו) שמסתפק אם המנהג לעשותן קשות הוא מחשש חימוץ או מטעמים מסחריים כדי שלא יתעפשו, ומסיים שם: "ואפשר לפי שאין אנו בקיאים לעשותם עבות ללא חשש חימוץ כלשהו... מתירא אני מן החידושים והוא בכלל אל תיטוש תורת אימך, ובפסח ראוי לנקוט בכל זהירות וחומרא".

⁹⁷ במצות משאר מינים יש חשש החמצה מהירה כיון שכללי החמצה שידועים לנו נכתבו לחיטים. ועוד שיש מינים שיש ספק לגבי זהותם (דרשו תנ"ג 1-3)

מצה ללא גלוטן - מצה שנעשתה מקמח חיטה ללא גלוטן, יש לחוש שלא יוצאים בה כיון שאינה ראויה להחמיץ⁹⁸ ולכן אם בהוראת רופא אינו יכול לאכול אלא מצה כזאת, יאכל אך לא יברך 'על אכילת מצה'.

מצות מקמח שאינו דגן - הדבר ברור שמצה העשויה מקמח קטנית או קמח תפוז"א וכיו"ב אין יוצאים בה ידי חובה בליל הסדר.

מצוות צריכות כוונה – קודם אכילה יכוון לקיים מצווה מן התורה של אכילת מצה. יש נוהגים לומר "לשם יחוד". ויאמר אותו לפני הנטילה.

ברכה - מברכים שתי ברכות: "המוציא" שהיא ברכת הנהנין, ו"על אכילת מצה" שהיא ברכת המצוות.

שיעור האכילה במוציא מצה

מי שיש לפניו קערה ושלוש מצות - יאכלו שני זיתים: כזית ממצה העליונה וכזית מן הפרוסה האמצעית (שו"ע תעה א). והתימנים (הבלדי) אוכלים כזית אחת.

שאר המסובים – מעיקר הדין די שיאכלו כלשהו מהמברך ועוד כזית שלם מחבילת המצות שעל השולחן⁹⁹. ומנהג הספרדים שגם שאר המסובים אוכלים שתי כזיתות¹⁰⁰. וכן נכון לעשות גם לדעת המשנ"ב¹⁰¹ (תפז, א). וראה גם בסעיף הבא.

בשיעור הכזית מצה יבשה - נחלקו הפוסקים¹⁰² ולמעשה הואיל ומצוות מצה בלילה

⁹⁸ ראה סימן תנג, א, דרשו הערה 5 בשם הגר"ש וואזנר והגריש"א שאסרו.

⁹⁹ הליכות שלמה פ"ט, מ, 1 חזו"ע מוציא מצה א. ובאופן שאין לפניהם קערה עם ג' מצות. וראה בשו"ת ישכיל עבדי ח"ו סי' יח, שבאופן שיש מסובים רבים כמו בבתי מלון, ואין אפשרות לתת לכל אחד מהמצות שבקערה, יש לסדר כמה קערות על השולחן, וכשאחד מברך ובוצע, יבצע גם השאר ויחלקו מאותם המצות למסובים הסמוכים להם.

¹⁰⁰ אול"צ ג טו, יב וכן במקור נאמן לגר"מ מזוז ח"א ס' תסז. וכיוצ"ב כתבו בלוח דינים ומנהגים אהבת שלום תשע"ו עמ' 75 שכן מנהג העולם.

¹⁰¹ כדי לחוש בדאורייתא לשיטה שנתקטנו הביצים. וכן כתבו עיקרון זה בחזו"ע (עמ' סו יזעל כל פנים) ובאול"צ (ג, עמ' קסה בהערות).

¹⁰² יש אומרים שהוא שליש מצת מכונה (כ-11 גרם מצה), ויש אומרים שני שליש מצת מכונה (כ-20 גר'), וי"א מצת מכונה שלימה או קרוב לשיעור זה (בין 25-30 גר')

ראה שו"ע סי' תפו שכזית הוא חצי ביצה. ובמשנ"ב ס"ק א שלהרמב"ם הוא שליש ביצה (וכ"פ החזו"א) וכתב שבדאורייתא צריך

ראשון היא דאורייתא יש לנקוט שהיא 20 גרם (כשני שלישי מצה) וראוי להחמיר ולנהוג במוציא מצה שכל המסובים יאכלו שתי כזיתות שהם כ- 40 גרם מצה סה"כ (בערך מצה ושלישי). ויש מקלים בשתי כזיתות של 30 גרם סה"כ¹⁰³.

מצה רכה - שיעור כזית במצה רכה הוא 35-40 גרם ע"פ אופן עשייתה (ברכה נאמנה בשם הגר"מ מזוז).

קושי בריאותי - מי שהמצה גורמת לו נזק בריאותי, יאכל (ע"פ רופא) כפי יכולתו הקרוב לשיעורים אלה וישתדל לא לפחות מכזית אחת בלבד לפי השיעור המינימלי של 11 גר/104.

סדר עדיפויות בכזיתות - אדם שנאלץ לאכול בסדר רק כזית אחד יאכל אותו לאחר סודרתו ובאפיקומן. ואם יכול לאכול שתי כזיתות יאכל גם במוציא מצה (משנ"ב תפכ"ו).

זמן האכילה - הכזית מצה צריך לאוכלו בכדי זמן "אכילת פרס" שהוא לכתחילה שיעור של 4 דקות, ובדיעבד עד 6 דק'¹⁰⁵. ומי שאוכל כזית של 11 גר' כנ"ל, ישתדל לאוכלו

להחמיר אם לא למי שהוא חולה. ולדעת המשנ"ב משערים הביצה עם קליפתה.

ובכה"ח אות א' שלמעשה משערים במשקל. וביצה היא ח"י דרהם וכזית הוא ט' דרהם. אמנם ראה דבריו (תס, מד) שמהנהג רוב הספרדים היה שלא להכין מצות ריקין לליל הסדר (אלא רכות) וממילא אין מכר ראה מוכרח לדעתו באופן השיעור במצות היבשות.

והגר"מ אליהו, וכן בחזו"ע (מוציא מצה סעי' טו) כתבו שכיון דלא בקיאינן בשיעור בנפח שהוא עיקר הדין משערים במשקל להקל על הציבור (מק"ק עמ' תרל"ה בשם הגר"מ א. וראה גם בעין יצחק לרב יצחק יוסף ב עמ' תר). ולכן פסקו שבריא יאכל 27 גר' (חצי ביצה), ולחולה וזקן 20 גר' (שליש ביצה). אמנם גם לרב אליהו האוכל 20 גרם מברך על אכילת מצה (הלח"ג יא, קג) ומשמע שסובר שודאי יוצא וזין כזן אפילו סב"ל והחשש הוא לשיעור במקומות אחרים שלא נחקרו ונלמדו כמצות.

והמשערים בנפח כעיקר הדין נחלקו האם לכלול בשיעור את האוירים הקטנים שבמצה, המקלים בזה מדדו ומצאו שמשקל של שלישי מצת מכונה כ- 11 גר' נותן נפח של חצי ביצה (ספר סידור פסח מהלכתו ב, ח, ד). וברעת החזו"א כתב שהוא 15 גרם וברעת המשנ"ב (שהביצה משוערת עם קליפתה) 20 גרם. ודעת האול"צ [ג טו יד] שיש למעט היטב את כל האוירים ומכאן העלה ששיעורו לחומרא כ- 20 גרם (למרות שמשער בביצה ללא קליפתה) וכן כתב הרב אלישיב (הגדה עמ' 25) שבחייוב תורה יש להחמיר שהוא 20 גר'.

וראה בדרשו (שם ערה 6) שלפ"ז למשנ"ב צריך לאכול מידת נפח של 50 סמ"ק ולחזו"א 3. 33 סמ"ק. ולכן כתבו שהרוצה לצאת מכל חשש, יאכל בכזית הראשון דאורייתא 25 גר' מצה ושיעורים אלו הם ג"כ (בקיורב) כשיטות השניה והשלישית שהבאנו למעלה.

¹⁰³ בספ"כ עמ' קנו כתב בשם הגר"ש"א, הרב אלישיב והרב קרליץ שכשמחמירים לקחת שתי כזיתות די לאכול שני שיעורים קטנים שבשניהם יחד יש שיעור חזו"א ובוה יוצא גם מהתורה בשיעור גדול וגם מדרבנן בשני כזיתות. וכתב הגר"ש"א (הגדה עמ' 25) שהגם שלכזית יש להחמיר ב- 20 גרם, ב- 30 גרם יוצאים בשני כזיתות.

אמנם הגר"מ והגר"ע כתבו לקחת את שתי הכזיתות לפי המידה המלאה. והחמירו כשיטתם לקחת כזית מלא גם לתוספת, אך לא כשיעורם בכזית מצה (שהוא 27 גרם) וכן לא הקלנו כאותם פוסקים שדי ב- 15 גרם או פחות כמובא לעיל.

¹⁰⁴ ראה לעיל לגבי חולי צליאק.

¹⁰⁵ הגר"מ אליהו בפסקי הלכות פסח כתב ארבע דק'. בחזו"ע מוציא מצה סעי' כ' כתב שאכילת פרס היא כשש עד שבע וחצי דק'.

בזריזות יתר. ומכל מקום לא יאכל את המצה בחיפזון בלתי רגיל לפי שאין זו דרך אכילה, אלא בקצב רגיל וברצף¹⁰⁶.

אופן אכילת שתי המצות - אוחז כזית מהמצה העליונה והתחתונה ולועס משתייהן מעט מעט עד שמסיים, ואם מתקשה לאוכלם יחד יאכלם בזה אחר זה, ראשונה הכזית של המצה העליונה ואח"כ את הכזית של הפרוסה האמצעית. ויש אומרים שצריך לרסק בפה יחד את שתי הכזיתות, ולבולעם כל כזית בנפרד¹⁰⁷.

טבילה המצה במלח - מנהג הספרדים להטביל במלח את מצת המצווה כשאר ימות השנה (שו"ע תע"ה א) ומנהג האשכנזים שאין מטבילים (רמ"א שם).

טבילת המצה במים - מי שקשה לו לאוכלה יבשה, רשאי להטבילה במים פושרים לזמן קצר¹⁰⁸.

טבילת המצה במיץ או לפתן - לאדם בריא אין להטביל את מצת המצווה בנותני טעם כדי שיטעם טעם מצה. ואם עשה כן לא יצא ידי חובה (משנ"ב תסא יח). ועבור חולה וזקן שזקוקים לכך מותר גם לטובלה לזמן קצר ביין או מיץ תפוזים או תבשיל צונן¹⁰⁹. וחולה או זקן שנהג איסור במצה שרויה בימי בריאותו, יכול לעשות התרת נדרים¹¹⁰.

ומנהג התימני הבלדי לטבול כזית ראשון בחרוסת (שו"ע המקוצר להרב רצאבי פרק צא, טז).

¹⁰⁶ הליכות שלמה פ"ט הערה פג. והוסיף שם הגרשו"א (הערה 280) שהמעמיד כנגד עיניו שעון וכל מעייניו נתונים לתזוזת המחוגים, הנסיון מעיד שקרוב הדבר שיפסיד את הכוונה לאכול לשם מצת מצוה.

¹⁰⁷ בשו"ע תעה, א כתב שצריך לאכלם יחד. והמג"א הסביר ש"כניסם לפיהו בבת אחת" וכ"כ המשנ"ב (תעה, ט), בן איש חי (צו), סעי' לד) כה"ח (סימן תע"ה, אות חי, ואות לז) ואול"צ (עמ' קסו) והוסיף באול"צ שלפי מה שכזית הוא 20 גרם אין בזה מניעה מעשית.

אמנם בהליכות שלמה פ"ט הערה פא שאף שכן היא הסכמת האחרונים שיש להכניס את שתי הכזיתות יחד לפה, מ"מ החוש מעיד שהדבר קשה בזמננו. ובחזו"ע מוציא מצה סעי' ב, הביא אחרונים רבים שכתבו לאוכלו מעט מעט. וכן הביא המג"א עצמו בדעת מהרי"ל. וכן דעת הגרמ"א (הלח"ג יא, צו) לאוכלם דווקא מעט מעט ולא להכניסם לפה בבת אחת שאינה דרך אכילה.

¹⁰⁸ במג"א (תסא ז) כתב שההיתר לשרות המצה לכתחילה הוא דווקא לחולה. ובשעה"צ כתב שבטבילה אין צריך להחמיר לבריא. ובהליכות שלמה פ"ט הערה פ, התיר למי שקשה לו להטביל אותה במים לרגע קטן ומיד להוציאה וגם לבריא. ועיי"ש הערה 274 שכן היה מיעוט לשואלים וכן נהג הגרשו"א עצמו. וכ"כ במקר"ק (עמ' 364) בשם הגרמ"א שהוא מתיר בשופי לכל אדם לטבול את המצה במים כשנותנו שיכולו לסיים אכילתה כראוי ולזקנים הוא אף ממליץ.

¹⁰⁹ משנ"ב תסא ס"ק יח והקל לחולה אפילו בשריה בשאר משקין ולבריא התיר בדיעבד רק בטבילה. ובחזו"ע (מוציא מצה סעי' י) אסר להשהות גם לחולה. ובטיבול התיר לכתחילה לחולה ולבריא בדיעבד כיון שהטיבול הוא דבר מועט ובטל לגבי המצה.

¹¹⁰ מי שנהג להחמיר עפ"י מנהג אבותיו שלא לשרות את המצה מחשש חימוץ, רשאי להקל במצב של חולי, ויעשה התרת נדרים ע"י פתח, שאם היה יודע שיהיה קשה לו הדבר לא היה נוהג חומרא זו. ראה במשנ"ב תנח, ס"ק ד, דרשו הערה 12, והוסיף שרק בצורך חשוב כפי ראות עיני המורה, ובאופן שאין מנהג כל אנשי המקום להחמיר בשריה.

הפסק בדיבור - משבירך על אכילת מצה לא יסיח בדבר שאינו מענין הסעודה עד שיאכל את ה**הכורך** כדי שתעלה ברכת אכילת מצה וברכת אכילת מרור גם לכריכה (שו"ע תעה, א).
הסיבה - צריך לאכול את המצה בהסיבה. אם לא הסב יחזור ויאכל בהסיבה¹¹¹.

מרור

המרור - מנהג העולם לקחת חסה שהיא ה'חזרת' (פסחים לט א) ויש לוקחים זן מר במיוחד. ויש להקפיד לקחת מגידול אמין ללא חרקים ולשרות בסבון קודם החג עפ"י ההוראות שעל האריזה.

יש מבני אשכנז הנוהגים לקחת שורש חריף הנקרא "חריין" (שהיא תמכא). וצריכים לפורר אותו מערב החג ולסגור אותו היטב בכלי באופן שישמור על חריפותו. שכל להכין מערב חג, יפורר אותו בשינוי בסמוך לסדר כגון במגדרת ישירות על המפה ולא לתוך כלי (משנב תק"ד יט).

טעם מרור - צריך שיהיה טעם המרור, בפני עצמו, ולא מעורב עם דברים הממתקים אותו כגון סלק וכד' (מקד"ק תמ"ב בשם הרב ישראלי ועוד) .

שיעורו - שיעור כזית של מרור לבריא הוא 27 גרם שהוא חצי ביצה וכן צריכים לנהוג הבריאים (משנ"ב תפו א). וי"א שהוא כ- 18 גרם (שליש ביצה) וכן ינהגו חולים שאין ביכולתם לאכול כשיעור הגדול (שם) וישמעו את הברכה מאחר (חזו"ע מרור עג)¹¹². ומי שאוכל "חריין" ואינו יכול להגיע לשיעור הנ"ל ישלים את השיעור בחסה אך לא יערב אותו בחסה אלא ישלים אחריו (הליכות שלמה עמ' רצו).

ברכת המרור - מברכין על המרור קודם האכילה את ברכת המצווה "על אכילת מרור" ויכוין להוציא בברכה זו גם את המרור שבכורך. אין מברכין על אכילתו ברכת 'האדמה'.
טיבול - קודם שאוכלים מרור, טובלים אותו בחרוסת שהיא זכר לטיט, ומנערים כדי שלא יבטל מירותו.

כוונה - יכוין לאוכלו זכר למה שמררו המצרים את חיי אבותינו במצרים שהוא מצווה מדרבנן בזמן הזה.

¹¹¹ שו"ע תעה, ז. ובוה גם הרמ"א מודה שחזור ואוכל בהסיבה.

¹¹² משנ"ב תפו ס"ק א. ובחסה הנפח והמשקל שווה בקירוב, ויש לקחת משקל של עלים הקרוב למידת הנפח. ולכן כתבנו את מידות הנפח בגר', וזה נכון אפילו שמשערים בנפח.

הסיבה - אין מסבין באכילת המרור לפי שהוא זכר לשיעבוד.

כורך

אמירה - קודם אכילתו נוהגים לומר שהוא "זכר למקדש כהלל וכו'" (שו"ע תעה א) ויש בזה נוסחים שונים כמופיע בהגדות (משנ"ב תעה כא).¹¹³

מצה לכורך – בכורך אוכלים כזית ממצה התחתונה עם כזית מרור, יחד.

סוג המרור – הנוהרים ב"שרויה" אינם לוקחים חסה לכורך כיון שבדרך כלל היא רטובה, אלא "חריין"¹¹⁴.

צורת הכריכה - המנהג הנפוץ שמניחים את המרור בין שני חלקי המצה (קיצושי"ע קיט, ז. הלח"ג יא, קיז). אמנם יש שנוהגים לעטוף את המצה עם המרור, ואחרים מניחים המרור על המצה ללא עטיפה (הגרש"פ מנ"א עמ' מה).

טיבול - המנהג הנפוץ לטבול את הכריכה בחרוסת (שו"ע שם, משנ"ב יט). ויש מהאשכנזים שאינם טובלים (רמ"א שם). ולאחר הטבילה יש שנהגו לנער החרוסת כדי שישאר טעם מרור גם בכורך (משנ"ב תע"ה יז, ספ"כ ר"ב, אול"צ קע"ה) ויש שלא נהגו לנער (הלכות חגים עמ' 98, חזו"ע ק).

שיעור המצה בכורך - הואיל ואינו אלא זכר לכן מי שמתקשה יכול בשעת צורך להקל בשיעורו. דהיינו לאכול כחצי מצה (15 גר'), ואם גם זה קשה יאכל שלישי מצה (10 גר') (חזו"ע כורך סעי' ו)¹¹⁵. לזקן או חולה אפשר לתת פחות משיעור זה ב"כורך" שהוא רק זכר.

הסיבה - יש להסב באכילת הכורך בגלל המצה שבה, ואם שכח להסב חוזר ואוכל בהסיבה (שו"ע תעב, ז). ואם קשה לו לאכול שוב, והסב בכזית מצה הראשונה, יצא ידי חובתו¹¹⁶.

¹¹³ ויש מי שאומר אותו רק לאחר סיום אכילת הכורך (הליכות שלמה פ"ט סעי' נב) ע"פ ביאור הלכה שם 'ואומר' שחשש להפסק. אך לא מצאנו שיטה זו במקומות אחרים. וגם הגרש"א עצמו כתב שנהגו העולם כשו"ע ומופיע גם בדר"מ אות ג.

¹¹⁴ בהגש"פ מנחת אשר, כורך סעי' ח הביא שיש לוקחים ירק אחר לכורך ולא את המרור. ובהגש"פ מנהגי חב"ד כתב שבכורך אינם טובלים החריין בחרוסת נזולית אלא נותנים מעט חרוסת יבשה על החזרת, ומנערים אותה אח"כ.

¹¹⁵ וראה חזו"ע שם שמי שקשה לו מאוד פטור לגמרי מכורך.

¹¹⁶ משנ"ב תעב כג. כה"ח תעב ס"ק מה, חזו"ע (כורך סעי' ב). שועה"ר תעה, כ.

שלחן עורך

כוונה - בסעודה יכוין לקיים מצוות "ושמחת בחגך". ולא יאכל וישתה יותר מדי כדי להשאיר מקום לאפיקומן שיוכל לאוכלו כמצוותו ולא באכילה גסה.

אכילת צלי - רוב העדות נוהגים שלא לאכול בשר צלוי בלילה זה ובכלל זה עגל או אר עוף צלויים אע"פ שאין ראויים לקרבן פסח (ש"ע תעו ב, בא"ח צו ל. משנ"ב תעו א) וכן כבוד צלוי שלא בושל אחר כך. אמנם דגים או ביצים צלויים מותרים.

מנהג חלק מהתימנים לאכול בשר צלי בליל פסח (קיצוש"ע המקוצר צא, כ).

סוגי הצליה האסורים - צלי קדר שהוא בשר שנתבשל בסיר או תבנית ללא תוספת משקה דינו כצלי (משנ"ב שם א). וכן בשר מעושן (ספ"כ י' הערה 7).

בשר מטוגן בשמן – יש אומרים שחשוב כצלי ואסור בליל פסח ויש מתירים (פסקי תשובות תעו, א).

צלוי שנתבשל - מותר לאכול בשר צלי שעבר בישול בסופו אבל לא בשר מבושל שעבר צליה בסופו (משנ"ב ס"ק א, חז"ע שלחן עורך סעי' ה) כיון שנראה כצלוי.

אכילת הביצה - יש נוהגים לאכול את הביצה בסעודה, ללא ברכה. (וראה לעיל שיש אוכלים אותה אחר הקידוש או בשעת ההגדה).

הסיבה - יש מקפידים לכתחילה להסב כל הסעודה (תעב, ז בהגה), והמנהג הנפוץ לאכול ללא הסיבה.¹¹⁷

קינוח - מנות אחרונות ושאר פרפראות צריכים לאוכלם קודם האפיקומן.

אכילה לשובע – יזהר שלא יאכל ולא ישתה יותר מדאי, שלא יגיע לאכילת האפיקומן באכילה גסה (רמ"א תעו א).

צפון

אכילת האפיקומן – האפיקומן הוא תקנת חכמים זכר לקרבן פסח הנאכל על השבע כלומר בסוף הסעודה (ש"ע תעו, א) ויאכלה לבדה ללא תערובת לפתן כדי שישאר טעם מצה בפיו.

¹¹⁷ וכן נהגו כמה מגדולי ישראל שלא להסב, ראה דרשו תעב הערה 28.

שיעור אכילת אפיקומן - יש לאכול כזית מהמצה שהצפינו בתחילת הסדר (שו"ע תע"ז א) ויש מחמירים לכתחילה לאכול פעמיים כזית (משנ"ב שם א בשם מהרי"ל), זכר לפסח וזכר למצה הנאכלת עימו. והנהגים כך אין צורך שיחמירו גם בשיעור כזית¹¹⁸

אבד האפיקומן או שאין בו כמות מספקת לכל המסובין – יאכל ממצה שמורה אחרת.

הסיבה - יש לאוכלו בהסיבה. ואם שכח להסב ונזכר קודם ברהמ"ז יאכל שוב בהסיבה. ואם קשה עליו לאכול שוב, פטור, ובתנאי שאכל את הכזית הראשונה שלאחר הברכה, בהסיבה¹¹⁹.

סוף זמן אכילתו - יזהר לאכול האפיקומן קודם חצות לילה כיון שהוא זכר לפסח שהיה נאכל עד חצות (שו"ע תע"ז א, משנ"ב שם ו) ואם אחר עד לאחר חצות והוא הכזית היחיד שהוא אוכל ולא ברך קודם, לא יברך עליו (משנ"ב שם, חזו"ע עמ' פא).

אכילה במקום אחד – לא יאכל את האפיקומן בשני מקומות כדין קרבן פסח (רימ"א תע"ח, א) ואפילו לא בשני שולחנות בחדר אחד (מג"א שם ב).

טעימה אחר אפיקומן - אחר האפיקומן אסור לאכול כלום כדי שישאר טעם מצה בפיו (שו"ע תע"ח א). טעה ואכל, כל שלא ברך ברהמ"ז חוזר ואוכל אפיקומן (משנ"ב א. חזו"ע צפון י) ויש מקלים בדיעבד (כה"ח תע"ז כג. מג"א ה).

שתיה – אחר האפיקומן וכוס רביעית אין לשתות יין (שו"ע תפ"א א) וכן משקים המשכרים (טור) אך מותר לשתות מים (שו"ע שם) ולגבי שתיה חמה עם סוכר יש מתירים בפשיטות לצורך המשך הלימוד בלילה ובמיוחד לאחר חצות (חזו"ע קיב, הגש"פ של הגריש"א עמ' 27) ויש מתירים רק לצורך גדול (בא"ח צו לה, אול"צ טו כג).

אכילה אחר אפיקומן, לאחר חצות - מי שעובד בליל הסדר בתורנות לילה כמו אנשי הרפואה, הצבא והמשטרה, וערכו את הסדר כדינו, וזקוקים לאכול במשך הלילה, רשאים לאכול לאחר חצות לילה (הלכות שלמה ט, נח).

¹¹⁸ נראה שלמנהג האשכנזים יש לכתחילה להחמיר לאכול שתי כזיתות כדברי המשנ"ב ולספרדים זו בחינה של הידור מצווה והמחמיר תע"ב. וראה חזו"ע צפון סעי' א שהקל למחמירים בשתי כזיתות לנהוג כדעת הרמב"ם בשליש ביצה לכזית, שהוא לשיטתו מתוך ספק 18 גר' כשני שלישי מצה לכזית. ולדעת שאר פוסקים הוא כ- 13 גרם לכל כזית או פחות.

¹¹⁹ ראה משנ"ב תעב ס"ק כב, ולעומת זאת בתע"ז ס"ק ד, וראה דרשו (לסימן תעב הערה 28) ביושב האחרונים. וראה כה"ח תעב אות מה ואות מט. וחזו"ע (צפון סעי' ג).

ברך

כוס שלישית - לפני ברכת המזון מוזגים את הכוס השלישית לכולם. ובכוס זו יש להקפיד לכל השיטות על הדחת הכוסות כיון שמסתמא אינן נקיות מחמת האכילה.

כוס של ברכה - גם כשאין זימון של שלשה, מברכים ברהמ"ז על הכוס בליל הסדר (משנ"ב תעט ס"ק ב).

אחיזת הכוס - יש אומרים שכל המסובין צריכים להחזיק את הכוס, מתחילת הברכה ועד סופה (חזו"ע ברכ' סעי' א) ויש שנהגו שרק המזמן מחזיק (ראה חזו"ע שם בהערה).

הסיבה בברכה - יברך בישיבה ולא יסב בשעת הברכה מפני שצריך לברך באימה (חזו"ע קרש סעי' י).

יעלה ויבוא - בברכת המזון מוסיפים "יעלה ויבוא" ואם שכח חוזר לברך.

"ברכונים" - כדאי לא להביא לשולחן ברכון של כל השנה שלא נוקה קודם הפסח משום שמצוי שנדבקים בהם פירורי חמץ.

שתיית כוס שלישי - לאחר הברכה מברכים הגפן (לכל המנהגים) ושותים את הכוס בהסיבה. שכח ולא הסב, למנהג הספרדים לכתחילה יחזור וישתה בהסיבה ללא ברכה (שו"ע תע"ב ז), ולמנהג האשכנזים לא יחזור לשתות מחשש שנראה כמוסיף על הכוסות (רמ"א שם) ¹²⁰.

הלל

זמנו - לכתחילה יש להקדים ולקרוא את ההלל ולסיימו עם הכוס הרביעי קודם חצות לילה (רמ"א תע"א א), ויש שלא נזהרו בזה ¹²¹. ואם נתעכב עד לאחר חצות יברך ברכת יהללך בשם ומלכות (חזו"ע הלל ז. הגרש"פ גריש"א עמ' 27. צי"א יז, א ד) ויש אומרים שלא יברך בשם (אול"צ ג טו כב). ולמנהג האשכנזים שמברכים על כוס רביעית, יברכו על הכוס גם לאחר חצות (הגריש"א שם).

¹²⁰ שו"ע תע"ב ז, פלוגתא דמר"ן והרמ"א. ובבאה"ל שיש לפסוק כרמ"א, שלא לחזור בשתיים אחרונות (ודלא כב"ח שמיקל בכל הארבע כוסות שלא לחזור). וראה בחזו"ע (ברך סעי' ד) שפסק לספרדים כמרן. לשתות שוב. ובכ"ח תע"ב, אות מו, ואות מח, וכן בתעט אות ח, ותפ אות ט, הקל אף לספרדים. ובברכ"י (תע"ב ח) כתב שדעתו נוטה שבדיעבד אין היין מעכב כלל.

¹²¹ מקור הדין ברמ"א תע"א סעי' א. אם מטעם ההלל ואם מטעם כוס רביעית שאחרי. על הגר"א כתוב שלא נזהר בהלל לאומרו קודם חצות (מעשה רב). וכ"כ בהגדש"פ מנחת אשר: "ולא ראינו לרבותינו שהקפידו בזה". על הגרשז"א מסופר שברוב השנים דקדק לסיים ההלל וכוס רביעית קודם חצות (הליכות שלמה פ"ט, סג).

כוס רביעית - מיד לאחר הברכה מוזגים כוס רביעית. ויש הנוהגים למזוג כוס אחד יותר ממספר המסובים, והוא **כוס של אליהו הנביא**¹²². ראוי להחזיק הכוס בידו מוגבהת עד גמר ההלל, ואם קשה לו יניחנה לפניו ויאחזו שוב בברכת "ההלל".

הסיבה בהלל – בהלל כמו בשאר ההגדה לא נוהגים להסב (של"ה, הובא במשנ"ב תעג עא, כף החיים קנא) ויש אומרים שהמיסב יש לו ע"מ שיסמוך ורק בברכת המזון יש להחמיר (חזו"ע קדש סעי' ט).

הודו לה' - כשמגיעים ל"הודו לה' כי טוב" וכן ב"אנא ה'". גדול המסובין יאמר בקול רם והשאר עונים אחריו. וכן נוהגים בהלל הגדול (כ"ו פעמים "כי לעולם חסדו").

שתיית הכוס - אחרי ברכת "מלך מהולל בתשבחות" שותים כוס רביעית בהסבה. וישתה רביעית בבת אחת אפילו אם הקל בשאר כוסות ברוב רביעית כדי שיתחייב בברכה אחרונה לכל הדעות, ויברך את"כ ברכה אחרונה "על הגפן ועל פרי הגפן".

ברכה ראשונה – מנהג הספרדים שלא לברך על כוס זו ומנהג אשכנזי וחלק מבני תימן¹²³ לברך לפני כוס רביעית בפה"ג.

הסיבה - שותים את הכוס בהסיבה. שכח ולא הסב למנהג הספרדים לכתחילה יחזור וישתה בהסיבה ללא ברכה, ולמנהג האשכנזים לא יחזור לשתות (ראה לעיל לענין כוס ג').

נרצה

פיוטים ולימוד- נוהגים לפייט ולשורר את הפיוטים הידועים. ויש קוראים שיר השירים.

כל אותו הלילה - ישתדל לעסוק בסיפור יציאת מצריים או הלכות הפסח גם אחרי הסדר כפי כוחו עד שתחטפנו שינה (ש"ע תפא, ב).

קריאת שמע על המיטה – יש מהספרדים שאומרים ק"ש על המיטה כרגיל עם הפסוקים ועם ברכת המפיל כשאומרה קודם חצות (חזו"ע קכו), אמנם ע"פ האר"י לא אומרים ברכת המפיל בלילה זה (כה"ח תפ"א יד) ומנהג אשכנז לקרוא רק ברכת המפיל ופרשה ראשונה של

¹²² בהגדת המהר"ל (עמ' קנה, דברי נגידים): ולפיכך נוהגים כאן לפתוח הדלת לכבודו של אליהו הנביא וגם למזוג לכבודו כוס מיוחד כוס ישועה של הגאולה העתידה". ובעל הפלאה ביאר שהיא כוס חמישית שנחלקו בה אם צריך לשתותה, לכן היא כוס של אליהו כי תשב"י יתרו קושיות ובעיות, ויתיר את ספקה אם לשתותה או לא (יינה של תורה להגדש"פ עמ' קלו). וראה משנ"ב (תפ ס"ק ז'): ונוהגים באלו המדינות וכו'. וכן בהגדת הגר"מ אליהו (קודם ההלל): טוב להכין עוד כוס גדולה של יין לכבוד אליהו הנביא. ובדרשו"ש הערה 12 שיש שמוזג כוס של אליהו כבר ב"קדש". והתימנים לא נהגו בכוס של אליהו (ש"ע המקוצר להרב רצאבי צא, א).

¹²³ הבאלדי והרבה מן השאמי (ש"ע המקוצר להרב רצאבי צא, ב).

קריאת שמע, כי ליל שימורים הוא מן המזיקים (רמ"א שם ומשנ"ב ד).

ברכת מאכלי מצה בפסח

כתישה - קמח מצה ברכתו המוציא (ש"ע קס"ח י) אמנם ערכו קמח מצה בקציצות בשר רק כדי להבסם ברכתם שהכל נהיה בדברו כיון שטפלים לבשר.

שריה במים - חתיכות מצה פחות מכזית שנשרו במים עד שהמים נתלבנו מהם, ברכתם בורא מיני מזונות (ש"ע קסח יא).

שריה ביין אדום - חתיכות מצה קטנות מכזית שנשרו ביין אדום והאדימו ברכתם בורא מיני מזונות (ש"ע ורמ"א קסח יב) ואפילו אכל ממנה שיעור קביעת סעודה (ש"ע הרב קסח כא) אמנם אם נשרו ביין לבן דינו כשריה במים (משנ"ב סד) ויכול להטביל גם במיץ אדום. אך לא בקפה או משקה אחר שבהם לא יועיל מה שצובעים את הפת (אול"צ ב יב ג בהערות). ויש מסתפקים להצריך שהפת תהיה נימוקה מהיין (ביה"ל 'ביין').

מצה מבושלת - חתיכות מצה גדולות מכזית שבושלו, כגון שלקחו בפסח מצות שלימות הרטיבו אותם ועשו מהם ממולאים ובשלו אותם בסיר עם מים, ברכתם המוציא לחם מן הארץ. אך אם החתיכות קטנות מכזית ובושלו, ברכתם מזונות.

קניידלך - מצה שנכתשה לחתיכות קטנות מכזית שערכבו אותה בכיזה ותבלינים ובשלו אותם בסיר כקציצות מצה (קניידלך), ברכתם בורא מיני מזונות. ודין זה אפילו אם החתיכות הקטנות הצטרפו לשיעור כזית בכל קציצה (משנ"ב נט, ילקו"י תעא ה ורוב הפוסקים). ויש מהאשכנזים שמחמירים בכדורים של כזית לאלם בתוך הסעודה. (פסק"ת קסח, יז).

טיגון בשמן עמוק - שמן עמוק שמכסה את הפת או שהיא צפה בתוכו דינו כבישול ולכן אם ערכו חתיכות פחותות מכזית של מצה עם ביצה ותבלינים וטיגנו בשמן עמוק ברכתו בורא מיני מזונות.

טיגון בשמן מועט למניעת הדבקה - מעט שמן למניעת הדבקה בלבד אין דינו כבישול. ולכן אם יגבלו חתיכות קטנות של מצה עם ביצה ותבלינים ויעשו ממנה פשטידה עם מעט שמן למניעת ההדבקה שלה, ברכת הפשטידה המוציא לחם מן הארץ.

טיגון בשמן בינוני - כמות שמן בינונית שנועדה לתת טעם שמן בפת אך אינה בכמות שמכסה אותה או מאפשרת לה לצוף כמו שמן עמוק, נחלקו הפוסקים אם דינו כבישול. ולמעשה אם טיגן בשמן כזה שנותן טעם בכל המצה יש אומרים שלא יאכלו אותם אלא בתוך סעודה עם פת (משנ"ב נט). ויש אומרים שיברך עליהם מזונות (קיצושי"ע מח, ו. ילקו"י קסח ה) ולכן קודם הטיגון ישרה ביין כדלהלן.

שריה ביין וטיגון - על מנת לצאת מספק נכון לפורר את הפת או המצות לחתיכות קטנות מכזית ואז לשרות אותם ביין אדום כך שישנו את צבעם, ולאחר מכן לטבלם ולטגן בשמן בינוני שנותן בהם טעם. ובאופן זה יברך בורא מיני מזונות ללא חשש (ע"פ ש"ע קסח יב).

פשטידת מצה – תערובת של פתיתי מצה שהודבקו, אם ניכר שמדובר בחתיכות מצה ברכתו המוציא לחם מן הארץ. ולכן אם חתך מצות לחתיכות שעדיין ניכר בכל חתיכה שהיא מצה ועירב אותה עם גבינה צהובה ורסק עגבניות ואפאן בתנור כפשטידה באופן שחתיכות המצה ניתנות לזיהוי, ברכתה המוציא לחם מן הארץ. והוא הוא הדין אם עשה קינוח מחתיכות מצה בשוקולד כשניכר שהן חתיכות מצה ברכתו המוציא.

כדורי שוקולד - אם לקח קמח מצה וגיבל אותה עם שוקולד וקוקוס כך נעשו גוש אחד מגובל ועשה מהם כדורי שוקולד מתוקים באופן שלא ניכר שיש מצה בתערובת, ברכתם בורא מיני מזונות ואפילו אם גודל הכדורים גדול מכזית (שו"ע קסח ט').

אפיה – לש פרורי מצה בנוזל וחזר ואפאם, אם לא ניכר בפיורים שהם מצה וגם ב-²נשתנה טעמם (ולמנהג האשכנזים צריך שנילושו ברוב מי פירות כגון מיץ ענבים. רמ"א קסח ז ומשנ"ב שם), ברכתם מזונות. ואם גיבל באופן שלא נשתנה טעם התערובת מספיק או שגיבל באופן שניכר מראה המצה בתערובת ואפילו הן חתיכות קטנות, ברכתו נשאר המוציא גם לאחר האפיה. ולכן לחמניות מקמח מצה שנילוש במים ברכתם המוציא גם לאחר האפיה כיון שלא נשתנה טעמם.

הלכות יום טוב

מבוא להלכות יום טוב

מלאכות שהותרו לצורך אוכל נפש

אין בין טוב לשבת אלא אוכל נפש בלבד, ולכן הותרו ביום טוב לעשות חלק מהמלאכות האסורות בשבת לצורך אוכל נפש. והיתר זה הוא למלאכות שנעשות מלישה והלאה בלבד (לישה, הבערה בהעברת אש, אפיה/ בישול). וכן הותרו המלאכות הקשורות לשחיטה והכנת הבשר. וכן הותרה הוצאה מרשות לרשות.

טחינה וברירה הותרו בתנאים מסוימים ביום טוב לצורך אוכל נפש כמפורט להלן, למרות שהם מלאכות שקודם לישיה.

אוכל נפש שאינו מפיג טעמו – לדעת הרמ"א (שם) אוכל נפש שאינו מפיג טעם יש להכין מערב יום טוב, ואם לא עשה ויש לו צורך ביום טוב, יעשה בשינוי. וכן כתבו רבים מפוסקי ספרד שנכון להורות, כיון שאין דעת השו"ע ברורה בזה (ברכ"י ב. פ"ח "מה שכתב. כה"ח ה) ויש מי שכתב להקל בזה בדעת מרן למעט באוכל נפש שדרכו גם להעשות ימים רבים (משנ"ב ה. חזו"ע ח) וגם לשיטתם לכתחילה יש להחמיר כרמ"א בכל עניין (חזו"ע שם).

מלאכות שנאסרו אפילו לצורך אוכל נפש

שאר מלאכות כגון קצירה, בצירה, סחיטה וצידה אסורות ביו"ט (שו"ע תצה א) ולכן אין לקטוף או לצוד אפילו לצורך אוכל נפש. וכן לא לסחוט פירות כדינם בשבת.

מלאכות אלו האסורות אפילו לצורך אוכל נפש, יש אומרים שאיסורן מדרבנן כיון שדרכם להעשות לימים רבים (שו"ע תצה, א) ויש אומרים שאיסורם מהתורה (משנ"ב שם יג), ולכן נכון ללמוד כראוי את גדרי ההיתר והאיסור לכל ענין.

כל מלאכה שלא הותרה בפירוש ביום טוב דינה כשבת שאסורה אפילו לצורך אוכל נפש.

היתרי מלאכה שלא לצורך אוכל נפש

היתר 'מתוך' - אף על פי שעיקר היתר מלאכה ביום טוב הוא לצורך אוכל נפש בלבד, קבעו חז"ל בחלק מהמלאכות, שמתוך שהותרו לצורך אוכל נפש הותרו גם להעשות לצרכים אחרים. בכלל מלאכות אלו הם מלאכת הוצאה והבערה (שו"ע תצה א) ולמעשה מקלים גם במלאכות בישול ושחיטה (משנב תקיח א, כה"ח א). ויש מי שהקל במלאכות נוספות (נשמת אדם פ א). ובכל אופן צריך שיהיה בה צורך יום טוב וכן שתהיה 'שווה לכל נפש' (ראה

להלן) ואחרת היא אסורה בכל אופן.

מלאכה 'השווה לכל נפש' – לא הותרו מלאכות ביו"ט שאינם צורך אכילה אלא אם דרך רוב העולם להצטרך לתוצאה המקווה מהם כמו לאכילה. אמנם מלאכה שהתועלת ממנה נדרשת רק למיעוט העולם נחשבת מלאכה שאינה שווה לכל נפש וחוזר איסורה להיות איסור תורה (בית יוסף יוסף סוף סימן תקיא) לכן למרות שהרחבנו היתר הבערה גם לצרכים שאינם אוכל נפש, היא אסורה לצורך בישום הבית (שו"ע תקיא ד).

הלכות נוספות הקשורות לצרכי יום טוב

הפרשת חלה ותרומה - עיסה שנילושה ביום טוב מותר להפריש ממנה חלה (שו"ע תקן ג) אבל אין להפריש ביו"ט ממאפה שנילוש קודם יום טוב, וכן אין להפריש תרומות ומעשרות מפירות כיון שנראה כמתקן.

שקילה - אסור לשקול ביו"ט אפילו לצורך אוכל נפש ומותר להעריך המשקל בידו למי שאינו אומן (שו"ע תק ב).

מוקצה ביום טוב

חכמים החמירו בדין מוקצה ביום טוב יותר מדינו בשבת ולכן יש דברים שמותרים בטלטול בשבת ואסורים ביום טוב (שו"ע תצה ד).

פסולת שהיתה חלק ממאכל אדם - עצמות שנתפרקו ביום טוב מהבשר וכן קליפות של פירות שלא ראיות למאכל אדם, אסורות בטלטול ביום טוב אף על פי שראיות לבהמה כיון שלא עמדו לתכלית הזו קודם יום טוב (משנ"ב תצה יז).

אוכלים שלא עומדים לשימוש – אוכלים שעומדים לסחורה או שנתנו במחסן לזמן חירום ואין דרך לקחת מהם כלל, לדעת השו"ע כיון שלא הוכנו לצורך יום טוב דינם כמוקצה ואסורים בשימוש (שו"ע תצה ד) ולדעת הרמ"א יש להתיר (משנ"ב תצ"ח כח).

כלי שנמאס מתשמישו – כגון נר חרס שהודלק בו בשמן בזמן חז"ל לדעת השו"ע אסור בטלטול ביו"ט (משנ"ב תצה טו).

מוקצה מחמת חסרון כיס – כלי שהוא מוקצה מחמת חסרון כיס, כגון סכין של שחיטה שרוצה לחתוך בה לצורך אוכל נפש, יש מתירים לטלטלה ביום טוב ויש אוסרים (ראה ביה"ל תצט ה). ולכן נכון להמנע אם אין הכרח.

מוקצה שאינו כלי – כגון אבנים ועפר אסור לטלטלם על מנת להשתמש בהם אפילו לצורך אוכל נפש (מג"א תקט טו). ולכן אין לטלטל אבנים על מנת להעמיד את הקדרה לבשל

עליה. אמנם מותר להזיז אותם אם מונעים גישה לאוכל.

פתילות ישנות – שנשארו בכוס ההדלקה וצריך את מקומם לצורך הדלקת הנר. כיון שאין דרך לעשות בהם שימוש נוסף, דינם כמוקצה. ובימינו שיש ריבוי אור יש לחוש שאין בהדלקת הנרות צורך אוכל נפש (שש"כ יג הערה פז). ולכן לא יוציא אותם בידי אלא בטלטול מהצד על ידי כלי ולצורך מקומם.

ספק מוקצה – גם ספק מוקצה אסור ביום טוב כגון ספק אם ניצוד או נקטף ביו"ט כיון שממילא יהיה מותר במוצאי יום טוב והוא דבר שיש לו מתירין (שו"ע תצז ג. משנ"ב ח). ובספק אם הובא חוץ לתחום או בספק מוקצה מצד מלאכות דרבנן יש לעשות שאלת חכם (שו"ע תצח ג ונ"כ שם).

בעלי חיים ביום טוב

מוקצה - בעלי חיים שלא עומדים לאכילה דינם כמוקצה ביום טוב כמו בשבת ואין לטלטלם.

האכלת בעלי חיים טהורים - בעלי חיים טהורים שמחוסרים צידה כלומר שצריך לעשות מאמץ כדי לתפוסם, אסור להאכיל או להניח לפניהם מזונות ביום טוב אפילו שמזונתם עליך (שו"ע תצז, ז. פר"ח תצח ג). אבל מותר להניח את האוכל בריחוק מקום והם באים ואוכלים מאליהם (מג"א תצ"ז ב).

בעלי חיים טמאים – כגון כלב מותר להאכילם ביום טוב כשאחראי למזונותיהם, כיון שאין בהם חשש צידה.

אקווריום גדול – שקשה לתפוס את הדגים שבו, לכתחילה יאכיל את הדגים קודם יום טוב ובמוצאי יום טוב כיון שהם מחוסרים צידה (ע"פ הג"ל). ואם יש חשש הפסד יאכילם ביום טוב (ביה"ל תצ"ז ז). ובשעת צורך יש מתירים בכל אופן (משנ"ב תצ"ז יד. חזו"ע עמ' כג).

מלאכה לצורך בעלי חיים – גם כשמותר להאכיל בעלי חיים, אין לעשות לצורכם מלאכה. כגון לבשל, להוציא מרשות לרשות, לגבל המאכל וכד' אלא באופן שמותר גם בשבת (שו"ע ורמ"א תקיב ג).

הכנה מיום טוב ליום אחר

אין להכין מיום טוב ליום אחר – ולכן אסור לעשות פעולה ביום טוב שאין לו בה הנאה בו ביום אלא נועדה ליום אחר. בין שמכין ליום טוב אחר כגון מיום א' של ראש השנה ליום ב' של ראש השנה ובין שמכין לשבת שאחר היום טוב (אלא בערוב תבשילין כדלהלן). וכל שכן שאסור להכין מיו"ט ליום חול.

סוג פעולת ההכנה - איסור הכנה קיים בין בפעולות שיש בהם מלאכה כגון בישול מיום טוב ליום אחר (שו"ע תקג א) ובין בפעולות שאין בהם מלאכה כגון הדחת כלים או סידור שולחן עבור סעודת הלילה (משנ"ב שם א. רמ"א תרסז א).

לתת בסיר כמות גדולה יותר – מותר לתת מתחילה בסיר המיועד לסעודת יום טוב, כשעסוק במילוי לצורך יום, כמות גדולה יותר של אוכל על מנת שאת היתרה יאכל למחרת, כיון שאין בזה טרחה האסורה (שו"ע שם). ובבשר ודגים מותר גם לאחר ההנחה על הכיריים כיון שמשביחים את התבשיל (משנ"ב ה).

להוסיף תבשיל – מותר לבשל תבשיל נוסף קודם סעודת יו"ט ממין אחר ממה שהכין לסעודה באופן שיאכל ממנה כמנה בסעודה ויעשיר את סעודת יום טוב, אע"פ שלא היה לו הכרח בזה וכוונתו גם לאכול מהנותר בשבת או חג שאחרי היו"ט (שו"ע תקג ג). ולמנהג האשכנזים יש שהסתפקו בטעימה כלשהי וגם לשיטתם המחמיר לאכלו כמנה בסעודה ממש תע"ב (משנ"ב שם ז).

אמירה כהכנה – מותר לישון ביום טוב על מנת שיהיה כח למוצאי יום טוב כיון שהוא עונג גם ביום טוב עצמו (רמ"א רצ א). אמנם אסור לומר שעושה לשם כך (משנ"ב שם ד) והוא הדין לכל היתרי ההכנה בפרק זה שאין לומר בפיו שמיועדים ליום אחר.

הכנה שאין בה מלאכה בשעת צורך - בשעת צורך^א ולצורך מצווה כשרוצה לעשות הכנה^ב שאין בה מלאכה^ג. ולא יוכל להספיק לעשותה במוצאי יום טוב. מותר לעשות הכנה ובלבד^ד שמקדים את העשיה למבעוד יום שלא יהיה ניכר שעושה לצורך יום אחר (משנ"ב תרסז ה, ארחות שבת כב קעד). ולכן:

- מותר להוציא מההקפאה אוכלים קפואים, בצהרי יום טוב המוקדמים, לצורך סעודה הלילה של יום טוב אחר או של שבת. שהרי לא יספיקו להפשיר במוצאי החג.
- מותר להכניס בקבוקי שתיה למקרר באותה שעה כיון שלא יספיקו להתקרר עד שעת הסעודה.

הכנה שיש בה מלאכה - אסורה גם לצורך מצווה. ולכן:

- אסור להניח תבשילים על הפלטה ביום טוב לצורך הערב, ואפילו בשעות הצהרים כיון שיש בפעולה זו מלאכת בישול.
- וכן אסור לטחון, לברור, להבעיר ולעשות כל מלאכה אפילו באופן שהותרה לצורך יום טוב ואפילו מבעוד היום גדול ואפילו לצורך מצווה ואפילו בשעת הדחק כל שמיועדת ליום אחר.

הכנה בבין השמשות של מוצאי החג – אין לעשות מלאכות כגון בישול לצורך יום טוב השני עד זמן צאת הכוכבים (משב"ז תקג א) אמנם בהכנה שאין בה מלאכה כגון עריכת שולחן וכד' יש להתיר בשעת צורך מזמן השקיעה (משמרת המועדות עמ' קפ"ט בשם הגרש"א. וכ"כ בחזו"ע להתיר כשיש הרבה אורחים ולא יספיקו להעריך לסעודה ליל שני).

טוחן ביום טוב

טחינת תבלין במכתשת – מותר לטחון תבלין במכתשת לצורך שמחת יום טוב. לדעת השו"ע מותר גם ללא שינוי (שו"ע תקד, א. וכ"כ באול"צ ובחזו"ע) ולדעת הרמ"א בשינוי כגון שמטה קצת את המכתשת או כותש על השלחן (רמ"א שם. וכ"כ בה"ח תקד כג. הרב אליהו הלח"ג י"ד) ובדברים שיתקלקלו אם ידוכם מערב יום טוב כגון שום, בצל, בננות ותפוח עץ, מותר ללא שינוי לכל הדעות (שעה"צ תקד יח, שש"כ ז, ב).

טחינה בשינוי – מותר גם לרמ"א לתת תבלין וכל שכן שום בתוך שקית ולהכות עליה על השיש עם כלי כבד שאינו משמש בד"כ לטחינה, שכן יש בזה שינוי.

כתישת מלח - מלח שטרם נטחן, יש לכלל הדעות לדוך אותו במכתשת בשינוי כיון שאינו מפיג טעמו כלל. כגון שמטה את המכתשת או שדך על השלחן (שו"ע שם). ויש אומרים שכן הדין לכרוכום ושאר תבלינים שאין מפיגים טעם וכפרט אם ידע שיצטרך להם מערב יום טוב (משנ"ב ח).

חיטים - אסור לטחון חיטים ביום טוב כלל. ואפילו בשינוי אסור (שו"ע תקד ג)

מצות - מותר לכתש מצות ללא שינוי כיון שהחיטים שבהם כבר נטחנו (רמ"א תקד ג)

מטחנה גדולה – מטחנה שדרך לדוך בהם בכמויות גדולות לצורך ימים רבים כמו בחנויות תבלינים, אסור לדוך בהם ביום טוב כלל אפילו בכמות קטנה ואפילו בשינוי משום עובדין דחול (כרין ריחיים של פלפלין שו"ע תקד א).

קציצה שלא לאלתר - מותר ביום טוב לקצוץ בסכין דק דק לצורך היום אפילו שלא לאלתר, כיון שדינה כמו שאר מלאכות אוכל נפש שהותרו ואין בהן חיוב להעשות לאלתר (משנ"ב תקד יט). ויש מחמירים בזה (חיי אדם פג ד בשם הרשב"א. ואפשר שכן דעת הגרמ"א שפסק כמותו בבורר שלא לאלתר).

אוכלים שאין גידולם מהקרקע - מותר לגרד גבינה במגדרת (רמ"א תק"ד ג). לדעת השו"ע יש לעשות בשינוי רק אם אינה מפיגה טעם. ולדעת הרמ"א נוהגים לשנות בכל אופן (רמ"א תקד א. משנ"ב יט) כגון שיגררה על גבי פיסת נייר או על גבי מפה, או שיחזיק את המגדרת בכיוון הפוך (שש"כ ז, ג)

מטחנת בשר ידנית – דינה כגבינה במגדרת ומותר להשתמש בה (יבי"ע ד מה, שש"כ פרק ז הערה כה).

פירות במגדרת וכותש שום - כיון ששימושם הוא לכמויות קטנות ביתיות דינם כמו מכתשת לעיל שמותר ולרמ"א יש לשנות (אול"צ ג יט ה. חזו"ע עמ' עא. שש"כ ז ב ובשינוי). ויש אומרים שכיון שהם מיוחדים לטחינה זו דינם כמו ריחיים של פלפלין שאסור להשתמש בהם משום עובדין דחול (הלח"ג יז, ד/ו).

ירקות שדרך לגרדם במגדרת למספר ימים – כגון חזרת יש אוסרים לגרדם במגדרת אפילו לצורך יום טוב ואפילו בשינוי כמו ריחיים של פלפלים (מג"א תק"ד ז. שו"ע הרב ד) ויש מתירים בשינוי קצת כיון שהגזירה דווקא בריחיים (משנ"ב תק"ד יט, ערוה"ש ו).

מטחנת קפה - מטחנת קפה ידנית ביתית אם השימוש המצוי בה הוא על מנת לטחון למספר ימים, אסור להשתמש בה ביום טוב. ואם הדרך השימוש בה תמיד הוא לצורך טחינה לאותו היום בלבד, יש אומרים שמותרת לשימוש ביום טוב (יבי"א שם). ויש שכתבו שראוי להחמיר כיון שבד"כ קפה נדוך לזמן ארוך וכן כיון שהוא גידולי קרקע חמור מבשר (שש"כ שם).

מכשירי אוכל נפש

מכשירי אוכל נפש – מלאכה במכשירי אוכל נפש, היא מלאכה שאין הגוף נהנה ישירות מתוצאתה אלא שהיא נעשית בכלי שמאפשר הכנת אוכל נפש.

מעיקר הדין מכשירי אוכל נפש שלא יכל לעשותם מערב יום טוב, מותרים ביום טוב בתנאים מסוימים שיפורטו להלן (מאמ"ר א, כה"ח ג בדעת השו"ע. רמ"א תק"ט א) ויש אוסרים בדעת השו"ע (ביה"ל 'אותו'. אול"צ ג יט א שלא התיר אלא בכתישת תבלין).

שיפור שנתעקם מעט - אין ליישרו ביום טוב אפילו ביד, כיון שיכול להשתמש בו כך וזו טרחה שלא לצורך.

מזלג או שיפור שנתעקם הרבה - או נקטם, או שהוא ארוך מדי ויש לחותכו, לשו"ע אסור לעשות זאת ביו"ט¹²⁴ (שו"ע תק"ט א, ב) וכן מנהג האשכנזים ע"פ המשנ"ב (אות ו) כיון שיש בזה תיקון כלי. ואע"פ שהרמ"א מתיר כשלא יכל לעשות מערב יום טוב.

להשחיו סכין במשחזת שלה - אסור ואפילו נתקלקלה ביום טוב כיון שזהו תיקון כלי גמור (שו"ע שם ב).

השחזה בשינוי - להשחיו סכין בשינוי על גבי חברתה או על תחתית של כוס חרס, מעיקר הדין יש להתיר אם הוקתה ביום טוב עצמו, אבל אין לעשות זאת בפני אנשים שמא יטעו להשחיו במשחזת, וכן אין להורות כן לאחרים (שו"ע תקט א).

ליבון כלים – אסור להכשיר כלים בליבון חמור ביום טוב, ואם נזקק להם ביום טוב אם די להם בליבון קל אפשר להקל להכשירם (שו"ע תק"ט ה ורמ"א שם). וכן יש להקל בהגעלה בתוך סיר שיעשה שימוש במימיו לשתייה ובתנאי ויש בו כמות מים לבטל האיסור הבלוע בכלי (שש"כ יב ל).

טבילת כלים – יש להקפיד לטבול כלים חדשים כבר מערב יום. ואם לא הספיק וצריך להם ביו"ט יעשה שאלת חכם. (לעניין עיקר הדין לשו"ע או בספק חיוב ראה שו"ע ורמ"א שכג ז ומשנ"ב שם לג. ולענין כן מי שלא היה סיפק בידו לטבול וכלים שחיובם מדרבנן ראה משנ"ב תק"ט ל).

חימום מים לרחיצת כלים – כלים שזקוקים להם לצורך סעודת יום טוב, לרמ"א מותר לחמם מים לרחיצתם באופן שמחמם מים לשתייה ומרבה בהם גם לצורך הרחיצה (תקיא"א, ב) ולשו"ע יש אוסרים (אול"צ לעיל) ויש מתירים (מאמ"ר, כה"ח לעיל).

¹²⁴ כיון שיכול להשתמש בו גם כן או כיון שיכול לצלות ללא שיפור על גחלים. או כיון שלא התיר מכשירים ככלל. ב"י.

בורר ביום טוב

אופן הברירה המותרת - שונה דין הברירה ביום טוב מדינו בשבת בכך שביום טוב בורר על פי מיעוט הטרחה גם אם בשל כך יברור פסולת מתוך אוכל (ש"ע תקי ב) ולכן כשבורר אורז או קטניות ביום טוב רשאי להוציא את הפסולת מתוך האוכל.

ריבוי פסולת - כשהפסולת מרובה יש אומרים שיברור האוכל כמו בשבת ואפילו במציאות שמרבה בטרחה (ש"ע הרב ד, כה"ח טו, שש"כ ד, ד) ויש שלא כתבו לחלק בזה (אול"צ ג, יט ז, חזו"ע י"ט).

ברירה על ידי שריה במים – והצפת הפסולת אסורה גם ביום טוב (מג"א ד).

יכל לברור מערב יום טוב – גם כשיכל לברור מערב יום טוב, מותר לברור הפסולת מתוך האוכל כשהוא מיעוט טרחה, ולכן מותר להוציא ביד את הפסולת מתוך האורז (אול"צ שם. חזו"ע עמ' עו), וי"א שבמקרה זה לכתחילה נכון להחמיר לברור כמו בשבת אוכל מתוך פסולת ובסמוך לבישול (ביה"ל אם רוצה) ונכון שהאשכנזים יחמירו כשיטה זו.

ניפוי קמח - אין מנפים ביו"ט בנפה כיון שדרך לעשות כך לימים רבים ואפילו בשינוי אסור (ש"ע תקי ב). אם הקמח הוא מסוג שמנופה היטב מראש ושמור ומטעם כלשהו רוצה לנפותו שוב, ניתן לנפות בשינוי כגון על גבי שולחן. ואם נתלכלך קמח זה ביו"ט יכול לנפות שוב ללא שינוי.

ברירה שלא לאלתר - מותר ביום טוב לברור בדרך המותרת גם שלא לאלתר כל שמכין לצורך יום טוב (משנ"ב תקי ז, אול"צ שם. חזו"ע שם). ויש מחמירים לברור לאלתר (ט"ז תקי ג, הלח"ג יז ז) ולשיטה זו יש לברור את האורז ולקלף את הירקות ביום טוב בסמוך לבישולם.

מסננת קטנה - שדרך להשתמש בה תמיד לאכילה בו ביום יש להתיר להשתמש בה ביום טוב (ביה"ל ג, אין מסננין, אול"צ שם. ילקו"י יו"ט עמ' ע"ד). ולכן יש להתיר ביו"ט גם למחמירים שימוש בקולפן אפילו לתפוז"א (שש"כ ד יא), שימוש בכף שיש בה חורים. הוצאת שקית תה מכוס אפילו שמטפטפת הרבה, מסננת כוס לחליטת צמחים, קומקום תמצית עם מסננת, מלחיה עם אורז וכד'. (פסק"ת תקי ג). אמנם נראה שהמחמירים לעיל בברירה שלא לאלתר יחמירו גם בזה.

ברירת כלים ובגדים – ברירה שלא לצורך אוכל נפש, נכון להחמיר בה כמו בשבת שלא לברור אפילו ביד אלא את מה שצריך לו לשימוש לאלתר שאין היתר 'מתוך' במלאכת בורר (חוט שני קכז) ויש מקלים בזה (אול"צ שם. ילקו"י שם עמ' שנו בהערה).

ברירת כלים לצורך אוכל נפש (למחמירים בברירת כלים לעיל):

- **אם יכל לבור מאתמול** כגון סכו"ם מעורב מערב יום טוב, דינו כמו בשבת שיברור ביד את מה שצריך לשימוש ועל מנת להשתמש לאלתר (כדין מכשירי אוכל נפש).
- **אם לא יכל לברור מאתמול** לרמ"א (תקט א - בדין מכשירין) מותר לברור ביום טוב בדרך שממעט טרחא ואפילו שלא לאלתר (חוט שני קכו) ובדעת השו"ע (שם) נחלקו הפוסקים.
- ירקות עלים** – שדרך לשרותם במי סבון להסרת חרקים, יש לעשות זאת מערב יום טוב. ואם שורה רק מחמת ריסוס הדבוק ואינו ניכר בהם מותר לשרותם גם ביו"ט (חזו"א הוב"ד במשנ"ב דרשו שיט, 33). ויש אומרים שנכון לעשות זאת בשטיפה כשאפשר (שש"כ ג כב).

רחצה ביום טוב

חימום מים לרחיצה - מותר לחמם מים ביום טוב לצורך רחיצת פניו ידי ורגליו, אך עבור רחיצת כל גופו אסור לחמם (שו"ע תקיא ב). ולהחם על מנת להפשיר את קור המים יש מתירים כיון שראוי לכל אדם (שעה"צ כט).

מים שהוחמו מערב יום – מים שהוחמו מערב יום טוב ונותרו חמים, לדעת השו"ע מותר לרחוץ בהם כל גופו ביום טוב כיון שלא גזרו בזה חז"ל ביום טוב (שו"ע שם). ולרמ"א אסור לרחוץ כל גופו גם במים שהוחמו בערב יום טוב כדינם בשבת (שם).

מצטער הרבה - מי שרגיל לרחוץ את כל הגוף כולו מדי יום ביומו ומצטער הרבה אם אינו עושה כן, יכול להקל גם למנהג אשכנז לרחוץ כל גופו במים שהוחמו בערב יום (שש"כ יד א).

רחצה בצונן - למנהג ספרד מותרת רחיצה כל גופו בצונן כמו בשבת וינגב השערות בנחת. ולמנהג אשכנז מותר לרחוץ רק חלקי הגוף שאין בהם שיער. ואם מצטער מותר בכלל גופו (שש"כ יד, יא).

רחיצת כל גופו בפורש - ממים שהוחמו בערב יום טוב והצטננו מעט יש אומרים שכל שהוא פחות מחום הרחצה הרגיל לרוב בני אדם דינו כצונן (אג"מ אור"ח ד ער א) ויש אומרים שאם חומם פחות מחום גופו של אדם שהוא 37 מעלות דינו כצונן (אול"צ ג כא א).

חימום לרחיצת חולה – חימום מים ביום טוב לצורך רחיצת כל גופו של חולה שאין בו סכנה, לדעת השו"ע יהיה מותר בשינוי או ע"י נכרי כיון שאיסורו מדרבנן (ראה שו"ע שכת יז) ולדעת הרמ"א יהיה אסור שסובר שחימום מים לצורך כל גופו ביום טוב איסורו מהתורה כמלאכה בדבר שאינו שווה לכל נפש (שעה"צ תקיא ט).

חימום באיסור - מים שהוחמו באיסור ביו"ט, מותרים לשימוש לצורך רחיצת פניו ידי ורגליו (ביה"ל י'להחם).

רחצת קטנים - לצורך קטן שרגיל ברחצה בכל יום מותר להרבות מתחילה בסיר שמתחמם בהיתר. וכן לרחצו במים שהוחמו כבר באיסור (משנב ב). ואפילו לשיטת הרמ"א מותר ולרחצו במים שהוחמו מערב יו"ט (משנב יח).

דוד שמש - למנהג הספרדים שמתירים רחיצת כל גופו ממים שהוחמו בערב יום טוב, יש מתירין גם ממי דוד שמש שחוממו ביום טוב כיון שלא נעשתה בהם מלאכה על ידי אדם. (חזו"ע יו"ט מא) ויש אוסרים כיון שהוחמו ביום טוב (אול"צ ג כא א. הלח"ג יז נא)

בית מרחץ - גם למנהג ספרד אין לבתיר רחצה בבית מרחץ אפילו ממים שהוחמו מערב יום טוב ואפילו להשתטף שם (שו"ע תקיא ב) ואפילו פניו ידיו ורגליו (בי"י משנב ט).

טבילת מצווה - יש מתירין טבילת מצוה רק בפושרין (משנב תקיא ט). ויש אומרים שמתרת בחמין כיון שטבילת מצווה של אשה אינה בכלל גזירת הבלנים (אול"צ ב לה ג) ויש שהחמירו בשבת לכתחילה והתירו ביו"ט (חזו"ע ימים נוראים עמ' סא בהערה). ולדעת הרב אליהו גם טבילת גברים מותרת ואפילו בבוקר שבת (סידור קול אליהו עמ' תסח ע"פ כה"ח שכו לג).

אמבטיה ביתית - למנהג ספרד, יש אומרים שדין אמבטיה ביתית כמרחץ ואסורה ביום טוב (הלכות חגים שם) ויש אומרים שמתרת כדין בית (אול"צ חזו"ע שם) ובכל אופן לא יתן במים שמנים כמטרה לתת בהם ריח (בא"ח שניה תצוה יא).

טיפול בשיער ביום טוב

שימוש בשמפו - נכון להמנע משימוש בשמפו כיון שדרך להניחו במקום אחד ובפעולה של העברת ידיו על הראש מתכוין לסחוט השיער באותו מקום על מנת לפזר השמפו לשאר חלקי שיערו. ועוד שיש שהפילה משירה שיערות בקביעות.

שימוש בג'ל - אין להשתמש בג'ל בשיער ביום טוב כיון שבמריחתו יש חשש ממרח (משנב שג פא) ואם רוצה להעמיד את השיער ולייצב אותו יש בו גם משום איסור בונה (פסקת"ש שג יט)

הברקת השיער - אין לתת חומר בשיער במטרה להבריק אותו כי יש במעשה זה חשש צובע (פסקת"ש שכו א) (וכן אין לתת לק שקוף בציפורניים להבריקם (חזו"ע שבת ה עמ' יא).

נתינת ריח בשיער - נחלקו הפוסקים האם מותר לתת חומר בשיער במטרה לתת בו ריח טוב או שיש לחוש למוליד ריח. יש אוסרים (בא"ח תצוה יא. אול"צ ב לה ח) ויש מתירים (יהו"ד א לא. ש"כ יד נו)

הדלקת אש ביום טוב

הדלקת אש - אין להדליק אש חדשה ביום טוב אפילו לצורך אוכל נפש ובכלל זה הדלקת

גפרור. (ש"ע תק"ב א)

העברת אש - לצורך אוכל נפש או צורך ממשי אחר של יום טוב מותר להעביר אש מלהבה דולקת. אמנם אסור להעביר אש שלא לצורך כלל (ש"ע תקיד ה) וכן לא לצורך שאינו משותף לרוב האנשים כגון הבערת בשמים (ש"ע תקיא ד).

חימום הגוף - מותר להעביר אש ביום טוב לצורך חימום הגוף, שמתוך שהותרה הבערה לצורך אוכל נפש, הותרה גם לשאר צרכי הגוף.

כיריים עם מנגנון אבטחה - כיריים גז שיש בהם מנגנון שמכבה את האש בזמן שאין בה להבה וגורם לזרימה חשמלית בזמן הדלקת האש. מותר מעיקר הדין להדליקם ביום טוב כיון שלא ניכרת זרימת הזרם בפעולה חיצונית אלא רק ממשיכה את המציאות הקיימת. וכן נעשה לצורך אוכל נפש ועוד שאפשר שהוא גרמא (הרב רוזן בשם הרב נויבירט, הגר"ן, הרב וייס והרב בנצל). ולנוהגים כחזון איש ראוי להחמיר (שבת יצחק בשם הרב אלישיב).

כיריים עם הצתה אלקטרונית - אין להשתמש בהם ביום טוב להדלקת הכיריים כיון שמוליד אש חדשה. ולכן ינתק את חיבור הכיריים לחשמל מערב יום. ואם לא ניתק, למנהג הספרדים יכול לקרב גפרור בוער מאש קיימת לכיריים קודם סיבוב כפתור ההדלקה ולהדליק בה את האש כיון שאין לו כבר צורך בניצוצות אלו (אור לציון ג כ ה) וכן נראה להקל למנהג אשכנז (ראה צ"א ו לד שהתיר פס"ד דלא ניחא בדרכן לצורך עונג שבת).

כיבוי אש וגרם כיבוי ביום טוב

כיבוי אש ביום טוב

כיבוי האש - אסור ביום טוב לכבות אש כמו בשבת (ש"ע תקיד א) ולכן כשמשתמש בגפרור להעביר אש יקפיד להניחה בנחת במקום מתאים ולא לכבותה. ודין הנמכת אש כדין כיבויה.

כיבוי גחלים לצורך אוכל נפש – אם טפטף שמן מבשר על הגחלים ויש חשש שישרוף את הבשר, אין לכבות את הגחלים אלא להעביר את הבשר למקום אחר שאין בו אש. ואם לא נמצא מקום כזה, לדעת השו"ע עדיין אסור לכבות (ש"ע שם) כיון שגדר אוכל נפש שהותר הוא רק בפעולות שמביאות לבישול האוכל ולא לאלו שרק מונעות את היזקו (משנ"ב ד). ולדעת הרמ"א אם אין לו אפשרות אחרת יכול לכבות. ובשעת הדחק שלא יהיה לו סעודת יום טוב יש להקל גם לספרדים (כה"ח א).

הנמכת כיריים גז לצורך אוכל נפש – בתבשילים שדורשים בתחילה הרתחה ובשלב השני הנמכת האש שלא יתאדו בהם הנוזלים וישרף, למנהג רוב פוסקי ספרד יכול להנמיך את

הכיריים של גז כיון שמדובר בגחלת של מתכת שכיבויה קל יותר (יבי"א א אור"ח לא, הלכות חגים יז לה) ויש מחמירים שלא להנמיך אלא אם אין לו אפשרות להדליק להבה נוספת בגודל המתאים (רמא שם, אול"צ ג כ ט, ש"ש"כ יג, י. וראה אג"מ אור"ח א סימן קטו שנראה שמתיר בכל אופן).

גרם כיבוי ביום טוב

גרם כיבוי – כשם שאסור לכבות ביום טוב כן אסור לגרום לכיבוי אש קיימת באופן שממעט מחומר הבערה כגון שלוקח שמן מנר דולק, או שחותך נר שעווה דולק או גורם לשפיכת מים על גחלים בוערות (ש"ע תקיג ג).

שימוש בחגז – כיון שהחגז ממעט מאספקת הגז ללהבה יש לכוונו קודם הדלקת הלהבה למשך הראוי של ההדלקה (ש"ע שם). ולאחר ההדלקה מותר לדחות את זמן הכיבוי ואין להקדימו. שכח לכוונו קודם ההדלקה, פוסקי ספרד התירו לכוונו בדיעבד לאחר ההדלקה כיון שמדובר בגחלת של מתכת שדינה קל יותר ויש להתיר בה בגרמא (יבי"א ואול"צ שם) ולמנהג אשכנז לא הותר גרם כיבוי אלא במקום הפסד מרובה, ולכן אין להתיר בזה (ש"ש"כ יג, יז-טו) ואם חושש שלא ישאר לו גז לבישולי החג נראה להתיר.

כיבוי על ידי הרחת מים בכיריים גז – לפוסקי ספרד לעיל שהקלו בגרם כיבוי בכיריים גז, מעיקר הדין מותר להרתיה מים שצריך להם לשתייה ביום טוב ולת להם לגלוש ולכבות את הלהבה. ולמעשה נכון להחמיר בזה כיון שלא ברור שנחשב גרמא (כיון שמביא הסיר לתוך אש קיימת) וכן שפעמים נדרש להזיז בידיו את הסיר על מנת להשלים הכיבוי והוא איסור גמור (אול"צ שם).

כיבוי על ידי כפית - למנהג המקלים בגרם כיבוי בכיריים של גז, יש מי שאומר שמותר לכבות גם על ידי הסתרת חיישן החום על ידי כפית והמתנה של כשבע שניות עד לניתוק הגז אך הוסיף שהמחמיר תע"ב (הרב יצחק יוסף, הרב יצחק רצאבי) ולדעת רוב הפוסקים אסור לכבות בשיטה זו כיון שאינה בכלל גרמא המותרת (הרב יעקב אריאל, הרב ב"צ מוצאפי, הרב שמואל אליהו ועוד) ולכן נכון שלא להקל בזה.

'על האש' ביום טוב

עצים שמקפיד על שימושם – אסורים לשימוש ביום טוב משום מוקצה (ש"ע תקא, א. משנ"ב א)

עצים שהם מוקצה - אין להסיק בעצי מוקצה ולכן לא יסיק בשברי כלים שנשברו ביום טוב או בקליפות אגוזים שפוצחו ביום טוב (ש"ע תקא ו, ז)

שבירת גחלים - חתיכות גחלים גדולות שאפשר להשתמש בהם כמו שהם, אסור לשוברם

כיון שהיא טרחה שלא לצורך. ואם לא ניתן להשתמש כך ישבור בסכין או ביד אבל לא בכלי המיועד לכך (שו"ע תקא א-ב).

איסוף עצים ממקום אחר - אסור לאסוף עצים ממקום אחר אלא רק בסמוך למקום שבו הוא מדליק את האש (שו"ע תקא ג) כיון שהוא עובדא דחול וגם נראה שעושה לצורך מחר (משנ"ב שם). ויש מחמירים שלא לאסוף במקום גידולם אפילו בסמוך למקום ההדלקה (משנ"ב ב).

איסוף בחצר בו מדליק - גם בחצר בה מדליק, אין לקושש אלא בתנאים הבאים: א. העצים מרוכזים כבר במקום אחד ב. אינם חתיכות קטנות שעפות ברוח ג. יש גדר לבית. ובהתקיים תנאים אלה יכול להשתמש במקום אחר בחצר (שו"ע שם וסעיף ד). ויש מקלים בתוך העיר גם בחצר שלא מוקפת גדר (משנ"ב תקא טו).

סידור הגחלים והאבנים - אין לסדר את הגחלים במבנה מסוים מפני שנראה כבנין. אלא שופך העצים בערבוב (שו"ע תקב א) וכן אין לסדר אבנים ביום טוב מסביב לאש על מנת להניח עליהם את הקדרה (שם) ואם היו האבנים מסודרות מערב יום טוב יכול להניח עליהם (משנ"ב שם יד).

תיקון שיפורים - אסור ליישר שיפור כפוף ביום טוב, בין שהוא כפוף קצת שיש בזה טרחה שלא לצורך. ובין שהוא כפוף הרבה משום תיקון כלי (ראה לעיל בדין מכשירי אוכל נפש).

הדלקה – אין להדליק אש חדשה אלא להעביר מאש קיימת (ראה בפרק הדלקת האש ביו"ט).

נפיחה על הגחלים - שימוש במפוח מיוחד של אומנים אסור ביום טוב ובמפוח של בעלי בתים יש לעשות בשינוי (שו"ע תקב א) אומנם נפנוף על האש בבגד או בכלי העשוי לכך מותר (משנ"ב ו).

כיבוי – אין לכבות או להחליש את האש בגחלים. ואפילו בערו מהשומן יש להעביר הבשר למקום אחר. ואם אין לו מקום אחר לדעת הרמ"א יכול לכבות ולשו"ע אסור. ובמקום ביטול שמחת יו"ט יסמכו בני ספרד על הרמ"א. הוא הדין שאסור לכבות גחלים בגרמא (ראה בפרק 'כיבוי ביו"ט').

העברת גחל בוער – בגחלים מפוזרים, אם כוונתו בהעברה להוסיף חום במקום אחר מותר. ואם כוונתו למעט את החום ממקום הלקיחה, לשו"ע מותר כיון שאינם אגודים אינו נחשב כיבוי. ולרמ"א אסור (שו"ע תקב ב ע"פ משנ"ב ט).

הדלקת הנרות

זמן ההדלקה - לכתחילה יש להדליק נרות יום טוב שעה קלה קודם שקיעת החמה, בדומה להדלקת נרות שבת (הלח"ג טו, א. שש"כ מד, ב). ואולם יש הנוהגים להדליק את הנרות בבואם מבית הכנסת, קודם הסעודה. ובנרות של יו"ט שני של ראש השנה נכון בימינו להדליק אחר צאת הכוכבים כיון שיש חשמל ולא נהנה בהם כלל ביום טוב ראשון. ויש אומרים שהמדליק קודם השקיעה יש לו על מה לסמוך (חזו"ע ימים נוראים עמ' קפב).

ברכה על הנרות - על נר של יום טוב תברך "להדליק נר של יום טוב". ומנהג חלק מבני תימן להדליק ביום טוב בלא ברכה, או שלא להדליק נרות כלל.

זמן הברכה – כשיום טוב לא חל בשבת תברך על נרות יום טוב קודם ההדלקה, גם לנהוגות לברך בשבת לאחר ההדלקה (משנ"ב רס"ג כז, הלח"ג טו ט) ויש נוהגים לברך גם ביום טוב לאחר ההדלקה (שו"ע הרב רסג ח).

ברכת שהחיינו - יש הנוהגות לברך שהחיינו בהדלקת הנרות של יו"ט, ומברכות גם בליל שני של ר"ה. ואם אפשר תלבש בליל שני, בגד חדש או תיקח פרי חדש (מ"ב סימן תר, סק"ד, בא"ח ניצבים ח). והנהוגות כך יכולות לענות אמן על ברכת שהחיינו בקידוש (הלח"ג טו יב, אול"צ ג יח ב). ויש הנמנעות מלברך שהחיינו בהדלקה, משום שמברכים שהחיינו בקידוש.

כשמדליקה נרות ביו"ט – תקפיד להעביר אש מאש אחרת ולהניח את הגפרור בנחת שלא יכבה.

הכנת הנרות - כאשר יש שני ימים רצופים בהם מדליקים נרות כגון בראש השנה או ביום טוב הסמוך לשבת:

- בנרות שעווה: אין להדביק את הנרות משום ממרח וכן אין לגלף את קצה הנר כדי להתאימו לגודל הפמוט.
- בנרות שמן: לכתחילה ישחיל את הפתילה לשעם ביום חול. ואם לא עשה כן, אם החור בשעם פתוח בשלמות יכול להשחיל בו פתילה ביום טוב (שש"כ יג כד). ואם החור סגור אין לפותחו.

פתילות ישנות - במקום שאין דרך להשתמש בפתילות הישונות. וכן פתילות ישנות שלא ראויות כבר להדלקה, דינם כמוקצה. ולכן אין לטלטלם בידים אלא יש לנהוג כדלקמן.

טלטול פתילות לצורך סעודה – כשרוצה להדליק נרות במקום סעודה וצריך לטלטל הפתילות הישנות, אם חשוך באותו מקום והנרות חיוניות לאכילה מותר לטלטל הפתילות. ואם המקום מואר נחלקו בזה הפוסקים ולכן יש לטלטלם מהצד כדלהלן.

לטול הפתילות מן הצד - מותר להרים את הכוס עם הפתילה המוקצה ולשפוך את תוכנה לפח או לכיור.

וכן מותר לרוה"פ לגרור את הפתילה עם מזלג וכד' ולהפיל אותה בפח (משנ"ב שח קטו) ולחזו"א (מועד מז' יד) אסור. וכן נראה להתיר להרים את הפתילה במזלג לזורקה בפח אך אין להניח את המזלג כשהפתילה עליה כיון שהוא מבטל כלי מהיכנו.

שעווה הדבוקה לפמוט – מותר להסיר ביום טוב שאריות שעווה שנטפו לתוך הפמוט וכן דיסקית המונחת בתוך כוסית זכוכית שמעכבות נחת נר אחר כיון שהיא בטלה לפמוט ואין בה איסור מוקצה. (ארח"ש יט' רח) וגם אם נסתם הפמוט לגמרי אין בזה חשש מתקן (שש"כ יג מט ע"פ נשמת אדם צב א)

הוצאה ביום טוב

הוצאה מרשות לרשות - מותר להוציא ביום טוב מרשות היחיד לרשות הרבים וכן לטלטל ארבע אמות ברשות הרבים אפילו במקום שאין עירוב, ומתוך שהותרה הוצאה זו לצורך אוכל נפש הותרה גם לצורכי האדם האחרים ביום טוב. (שו"ע תקיח א) ולכן מותר לצאת ביום טוב במקום שאין עירוב עם ממחטות-אף ברות שימוש, משקפיים, תכשיטים, מפתח של בית כשחושש לפריצה וכד' דברים הצריך להם ביום טוב. (שש"כ יט ג)

דברים שאין בהם צורך כלל – אין לצאת ביום טוב ולטלטל דברים שאין לו בהם צורך כלל ביום טוב (רמ"א שם, חזו"ע עו)

נצרך לאדם מסוים – מה שנצרך לאדם מסויים דווקא ולא לשאר בני אדם כגון תרופות, אינו בכלל דבר השווה לכל נפש ולכן אין להוציאו ביום טוב (שש"כ יט ח). אלא אם כבר מטלטל בכיסו דבר המותר (חזו"ע שם) או שעושה בשינוי (שש"כ לג הע' לג).

יכל להוציא מערב יום טוב – מה שהתרנו להוציא לצורך יום טוב, מותר להוציאו אפילו אם יכל להוציאו בערב יום טוב ואין צריך לעשות בשינוי (משנ"ב תצח י).

ריבוי בשיעורים – מותר לרבות בשיעורים במלאכת הוצאה ביום טוב. ולכן מותר לצאת עם חבילת סוכריות גם כשצריך רק לאחת (חזו"ע עח, שש"כ יג ו).

החזרה בטלטול למצווה – כשהותר לו לטלטל ביום טוב לצורך מצווה, מותר לו גם להחזיר לביתו אף על פי שהחזרה אינה צורך יום טוב. ולכן מותר להחזיר לולב מבית הכנסת אף על פי שכבר ברך עליו כיון שהתירו סופן משום תחילתן (משנ"ב תקיח ו).

בונה ביום טוב

בנין אסור ביום טוב כמו בשבת. ולכן כל האיסורים השייכים במחובר משום בונה קיימים ביום טוב כגון הרכבת דלתות, חלונות, ידיות בית שהתפרקו וכד'.

וכן אסור ביום טוב לתקוע בכלים כלומר לחבר כלים באופן שדורש כח או מומחיות.

וכן איסורי הבונה מדרבנן אסורים ביום טוב, ובכלל זה אסור לעשות אוהל או מחיצה המתרת ביום טוב ואפילו ארעי.

גזירה שמא יתקע – חיבורים שנאסרו בשבת מחשש 'שמא יתקע' מותרים לצורך שמחת יום טוב. ולכן מותר ביום טוב לחבר חלקי כלים כשהחיבור מהודק קצת כל עוד לא דורש כח, וכל שכן שמותר לחבר חיבור רפוי אפילו במקום שבד"כ מחובר בכח שאין חוששים שמא יתקע לצורך שמחת יום טוב (שו"ע תקיט ב, מג"א ד, משנ"ב ט) ואפילו שבשבת אסרו בכלל זה (שו"ע שיג ו, ח).

ולכן מותר ביום טוב:

- להשתמש בכסא או שולחן שאחד מרגליהם התפרק באופן שמשעין את אותם על כסא ושולחן אחרים. אף שבשבת אסור לעשות כן.
- וכן מותר לחבר את הרגל שיצאה בחיבור מהודק (כלומר שממלא את כל החור ללא מרווח) ובלבד שלא משתמש בכח לצורך הכנסת הרגל. אף שבשבת אסור לעשות כן.
- מותר להחזיר עדשה של משקפיים למקומם אפילו באופן מהודק. אמנם לא יחזק את ההברגה, שיש לחשוש שדינו כתוקע שאסור גם ביום טוב.

שמחת יום טוב

הכנות ליום טוב

הוצאות יום טוב – אל יצמצם אדם בהוצאת יום טוב וצריך לכבדו ולענגו כמו בשבת (שו"ע תקט א) וכל מזונותיו של אדם קצובים לו, חוץ מהוצאת שבתות והוצאת יום טוב, שאם פחת פוחדתין לו ואם הוסיף מוסיפין לו (ביצה טז א).

לשמח בני ביתו - חייב אדם להיות שמח וטוב לב במועד, הוא ואשתו ובניו וכל הנלוים אליו. כיצד משמחן, הקטנים נותן להם קליות ואגוזים (ובימינו ממתקים ומאכלים האהובים עליהם כגון מעדני חלב, פיצה וכד') והנשים קונה להם בגדים ותכשיטין כפי ממונו (וגם כפי צרכיה) (שו"ע שם ב).

בגדי חג – יש להכין בגדים מיוחדים לחג, וצריך שבגדי יום טוב יהיו יותר טובים משל

שבת (ש"ע שם) כיון שהם בכלל חיוב השמחה. והכל בהתאם למה שידו משגת (משנ"ב יב).

צדקה וחסד - חייב להאכיל ביום טוב לעניים ושאר אומללים שבמקומו (ש"ע שם) ואם לא עושה כן אין זו שמחת מצוה אלא שמחת כריסו (רמב"ם יו"ט ו יח) ומשמע שאפילו ידי מצות שמחת יום טוב של עצמו לא יצא.

סעודה בערב יום טוב – אין לעשות סעודה בערב יום טוב מתחילת שעה עשירית כדי שיהא תאב לסעודת יום טוב (ש"ע רמט ב, רמ"א תקכט א) ואם חל ערב יום טוב בשבת, יקדים זמן סעודה שלישית, ואם שכח ולא הקדים יכול לעשות אותה בזמנה במעט פת (שם ומשנ"ב תקכט ח).

שמחת החג

חציו להשם וחציו לכם - מצות יום טוב לחלקו חציו לבית המדרש וחציו לאכילה ושתייה (ש"ע תקכט א) ולכן אין האריך בתפילות באופן שיקצר הזמן לשמחת יום טוב (משנ"ב א) וכן יש לתכנן את הסעודות באופן שניתן יהיה להשתתף בשיעורי התורה.

לחם משנה - חייב לבצוע על שתי ככרות בסעודות יום טוב (ש"ע א) ולאכול כביצה פת.

יין - חייב לשתות יין בכל סעודות יום טוב. בנוסף ליין ששותה בקידוש (ש"ע שם. משנ"ב יא).

בשר - גם בימינו מצוה לאכול בשר בסעודת יום טוב, הגם שאין חובה כמו בימי המקדש (ביה"ל ב) ומי שלא יכול לקיים המצוה בבשר, יקיים אותה בעוף וכיו"ב כפי צרכי בריאותו (יחיד"ו לג).

אווירת חג – עניינה של שמחת החג להוסיף שבת והודאה לקב"ה על כל הטובה שעושה עמנו (משנ"ב כא) ולכן יתן אדם אל ליבו שלא יביאודו הבשר והיין לשחוק וקלות ראש (ש"ע ג).

סעודה שלישית – ביום טוב לא נהגו לעשות סעודה שלישית (ש"ע א) ויש שנהגו לעשותה בפירות או להוסיף תבשיל בסעודת שחרית תמורתה (תקכט יג).

הלכות חול המועד

מבוא וכללי המלאכות

איסור מלאכה – חול המועד אסור בקצת מלאכות, ומותר במקצתן (ש"ע תקל א) ונחלקן הראשונים האם איסור המלאכה במועד הוא מהתורה או מדרבנן ולכן אין למהר להקל בספק מלאכה בחול המועד אלא בצורך גדול (ביה"ל שם 'זמותר').

היתרי המלאכות – חלק מהמלאכות הותרו במועד לצרכים מוגדרים ובכלל ההיתר מלאכת אוכל נפש ומכשיריו, צרכי הגוף, צרכי המועד, דבר האבד וצרכי רבים. היתרים אלו פעמים שהם רק ב'מלאכת הדיוט' וחלקם הותרו גם ב'מלאכת אומן' וכפי שיבואר להלן.

מלאכת אומן – היא מלאכה שנדרשת מומחיות וניסיון מעשי על מנת לבצע אותה היטב כגון תפירה יפה בקוים ישרים. אמנם תופר מומחה שיתפור בצורה רשלנית דין מלאכתו כמלאכת הדיוט (מועד קטן י א). ויש אומרים שגם מלאכה שדורשת לימוד תיאורטי לעשותה דינה כמלאכת אומן (באר משה ז נה ובשש"כ סו הע' רכו הסתפק).

מלאכה בטרחה מועטת – יש אומרים שמלאכה שאין בה שיהוי וטרחה כגון הדלקת גפרור מותרת בחול המועד אפילו אם עושה אותה לצורך אחר המועד (עמק ברכה חוה"מ א. וכ"כ ביו"ט וחוה"מ כהלכתו עמ' עד בשם הגרמ"ק) ויש אומרים שגם מלאכה בטרחה מועטת בכלל האיסור אם עושה אותה שלא לצורך המועד (פמ"ג א"א תקמ ז. וכ"כ שם בשם הגר"ש"א). ולכל הדעות אם המלאכה עיקרה בטורח כגון תלישת עשבים, היא תשאר באיסורה גם אם עושה מיעוטה ללא טורח כגון שתולש עשב אחד שלא לצורך המועד (עמק ברכה שם).

דחיית מלאכה למועד – גם במקומות שהתירו לעשות מלאכה במועד אין לדחות אותה בכוונה על מנת לעשותה במועד אלא יש להקדים ולעשותה כשאפשר קודם המועד. ואפילו בדבר באבד (שוע תקלה ו) או בצרכי המועד (משנ"ב תקמא ד). ואם כיון מלאכתו למועד אסור לעשותה. ואם עשה בית דין מאבדים אותה (ש"ע שם).

אמנם מלאכות אוכל נפש מותר לדחותם למועד לכתחילה (שוע תקלג א. משנ"ב שם ב) ובכל אופן גם בשאר מלאכות אם נאנס או שכח קודם המועד, לא נחשב שכיון מלאכתו למועד (ש"ש"ש סו לט).

עשיה על ידי נכרי - כל דבר שאסור לעשותו במועד אסור גם לומר לאינו יהודי לעשותו (ש"ע תקמג א).

עשייה לצורך אחר המועד – אסור לעשות שום פעולה לצורך אחר המועד ואפילו אם אין בה מלאכה. ולכן אסור לשטוף כלים בערב יום טוב האחרון אם אין בכוונתו שוב להתשמש בהם (הלח"ג יט טז) אמנם אם רוחץ כי מפריע לו כעת הלכלוך שבכלים מותר.

קבלת שכר על עבודה – מותר לקחת שכר על עבודה לצורך דבר האבד (רמ"א תקמב א) וכן לפועל שאין לו מה לאכול (ש"ע שם ב. ובגדריו ראה משנ"ב ז) ונראה שבכלל ההיתר גם צרכי אוכל

נפש (ביה"ל תקמב א) ובשאר מלאכות שהותרו אסור לקבל שכר אם לא לצורך מצוה (ש"ע תקמ"ב א. ברכ"י תקמב א. מג"א תקמ"ד, משנ"ב תקמ"ט ז). אמנם בשעת הדחק כשאין נכרי או מי שיעשה בחינם ויש הכרח לאותו דבר לצורך המועד מותר לעשות בשכר (כה"ח תקמ"ג. הלח"ג י"ט ז שש"כ סו מ. חוה"כ ט ב). וכן מותר לקחת שכר על פעולה שאין בה גדר מלאכה כלל (חוה"כ סס). וכן מותר לקבל שכר המועד בהבלעה עם שכר ימי החול (שש"כ סו ג).

מעשה מועד – יש אומרים שדין מלאכה שנעשתה במועד באיסור כדינה בשבת, וממילא עם עשה במזיד מלאכה שלא לצורך המועד (שלרוב הראשונים איסורו מהתורה), אסור לו להיות ממנה לעולם ולאחרים עד אחרי המועד (שש"כ סו מא¹²⁵).

שמחת המועד

שמחה - מצווה לכבד את ימי חוה"מ במאכל ובמשתה ובכסות נקיה. ומצווה לשמח הנשים בבגדים ותכשיטים חדשים כפי ממונו (ש"ע תקמ"ב) ואת משפחתו כל אחד בראוי לו במאכל במשתה ובטיולים לשמחם (הלח"ג י"ט ב).

בגדי חג - יש ללבוש בחוה"מ בגדים שמכובדים יותר מבגדי החול (כה"ח תי"ט, ו). וראוי שיהיה השולחן מכוסה במפה בימי חוה"מ כמו ביו"ט (ערוה"ש תקל"ד).

סעודה בפת – הגם שאין חובה לאכול פת בחוה"מ אבל מצווה יש בה. מ"מ לתתלה מצוה לקבוע סעודה על הפת אחת בלילה ואחת ביום. כיון שמצוה לכבדו באכילה ושתייה ועיקר אכילה הוא לחם (משנ"ב תקל"א) ויש אומרים שדי בסעודת פת אחת (ילקו"י תקל"א).

אכילת בשר - אין חובת אכילת בשר אלא בשר קרבנות בזמן המקדש. אך גם בזה ז" מצווה לאכול בשר בהמה בחוה"מ למי שידו משגת (ביה"ל תקמ"ב ב "כיצד").

לימוד תורה - לא ניתנו המועדים אלא כדי שיהו אוכלין ושותין ויגעין בתורה. שכוונת השי"ת בנתינת המועד היתה כדי להדבק ביראתו ואהבתו ולעסוק בתורתו התמימה (משנ"ב תקל"ב), ולכן ראוי שאדם יגדיל את עיסוקו בתורה בימי חוה"מ לצד חובתו לשמח את משפחתו ובני ביתו.

צדקה וחסד - חייב להאכיל ביום טוב לעניים ושאר אומללים שבמקומו (ש"ע תקמ"ב) ואם לא עושה כן אין זו שמחת מצוה אלא שמחת כריסו (רמב"ם י"ט ו יח) ומשמע שאפילו ידי מצות שמחת המועד של עצמו לא יצא.

¹²⁵ ושם החמיר גם במלאכת אומן לצורך המועד, אמנם כיון שלרוב הראשונים איסורה מדרבנן וכיון שלשו"ע אפילו מלאכה שלא לצורך המועד איסורה מדרבנן, נראה שדי להחמיר בעושה שלא לצורך המועד. ודברי השש"כ ע"פ מג"א תקלה ב ומחה"ש ושם הטעימו הקנס בכך 'עושה מעשה דאורייתא' ממילא לשו"ע נראה שאין קנס כלל. וראה חול המועד כהלכתו עמ' פז בהערה שהסתפק בזה.

אוכל נפש

היתר אוכל נפש - מותר לעשות בחול המועד כל מלאכה לצורך אוכל נפש, גם במלאכות שנאסרו ב"ט כגון צידה וקצירה ואף אם כיוון מלאכתו למועד מותר (שו"ע תקלג א). ואפילו יכול לקנות מהשוק מוכן או לקחת מחבירו מותר לעשותו בעצמו בחול המועד (שו"ע תקלו טו, משנ"ב נא).

מלאכת אומן - היתר מלאכה לצורך אוכל נפש הוא גם במלאכת אומן ולצורך אחרים. אמנם במלאכות שלא ניכר שהם לצורך המועד כגון צידה ובצירה יעשו האומנים בצנעה (שו"ע תקלג ה. משנב כא).

שלא לצורך המועד - אין לעשות מלאכת אוכל נפש שלא לצורך המועד או השבת הסמוכה לו. אמנם כשעושה למועד, לא חייב לדייק בכמויות אלא עושה ברווח. ואם יותר לאחר המועד מותר אם לא הערים (שו"ע שם א).

יש לו אוכל נפש - גם אם שיש לו מזון בביתו מותר לעשות מלאכה לצורך אוכל נפש ואפילו לאותו סוג מזון אם יש לה יתרון על המזון הקיים, כגון שהטרי טעים יותר. ולכן אדם שיש לו פת מותר לטחון חיטים ולאפות פת חמה (שו"ע שם).

מכשירי אוכל נפש

מכשירי אוכל נפש - מותר לתקן או לבנות במועד מכשירי אוכל נפש הנחוצים לצורך הכנת האוכל למועד ואפילו במלאכת אומן (שו"ע תקמז ז) ולכן מותר להשחזיז סכין שכהתה, לתקן תנור אפיה, מערבב וכד'. ובכל הדברים הללו אינו צריך לקחת מהשכנים על מנת להמנע מתיקון במועד (משנ"ב תקמז ח). ולתקן לצורך אחר המועד אסור.

כיוון מלאכתו למועד - אם קדם הקלקול לחג אך השהה את התיקון על מנת שיעשה אותו במועד. אסור לתקנו במועד במעשה אומן (משנ"ב תקמז יח) ודווקא כשהיתה לו אפשרות לתקן קודם המועד (משנב כז).

עזרי אכילה שאינם מכשירי אוכל נפש - אין היתר תיקון מכשירי אוכל נפש אלא בדברים שמכשירים את האוכל לאכילה דווקא, אבל בשאר עזרים כגון רשת של צידה אסור לתקן במלאכת אומן (שו"ע תקמא א. משנב ב) לכן אסור לתקן במעשה אומן את שיש המטבח, שלחן האוכל, ארון אחסון של מזון וכד'.

צרכי הגוף

צרכי הגוף – צרכי הגוף דינם כאוכל נפש ומותר לעשות אותם במועד אפילו במלאכת אומן (ביה"ל תקמו ה'כל תכשיטיה').

רפואה - מותר לאדם לעשות מלאכה לרפאות את גופו בחוה"מ (שו"ע תקלב ב) וכן להשתמש בתרופות גם אם אין לו רק מיהוש קל (משנ"ב שם ה).

טיפולים משמרים - גם טיפולים רפואיים הנדרשים לצורך שמירת הבריאות ולא בשל חולי קיים מותרים, ואם ניתן לעשותם קודם המועד נכון לעשות כן לכתחילה (חול המועד כהלכתו ז'נט).

רופא שיניים - מותר ללכת לרופא שיניים אפילו בשל כאב קל, אך לא לבדיקה שגרתית (שם).

משקפי ראייה שנשברו וזקוק להם במועד מותר לתקנם וכן מכשיר שמיעה (פסקת"ש תקמו ג).

חימום הבית – כשקר בבית ומצטערים מהקור מותר לתקן מזגן או חלון שבור (משנ"ב תק"מ ט) ואפילו במלאכת אומן (הלכות חג בחג עמ' סב. חוט שני עמוד רכג).

קרור הבית – אם מצטערים מהחום מותר להתקין מזגן ואפילו במלאכת אומן כיון שהם מצרכי הגוף. וישתדל שלא יעשה באופן שיש בו זלזול למועד (תוה"מ כהלכתו עמ' רנג בשם מנח"י ראג"מ).

טיפוח - מותר לסרוק את השער במועד. ונשים יכולות לקלוע צמות גם באופן שאסור בשבת ויו"ט, וכן להתאפר או לסדר גבותיהן (שו"ע תקמו ה).

תיקון רכב

רכב פרטי – יש מתירים תיקון רכב רק שהוא מעשה הדיוט כמו החלפת נורה או צמיג (שש"כ סו נט) ויש מתירים גם במלאכת אומן כל שצריך את הרכב לנסוע במועד ולא יכול ללכת לשם ברגליו שהוא כצרכי הגוף (אור"צ ג רל, חוט שני חוה"מ עמ' רט).

מקום הפסד – במקום בו אי תיקון הרכב יגרום הפסד כגון שאחרת יצטרך לשכור רכב על מנת לנסוע במועד, מותר לתקנו במועד ולכן אם נתקע אדם עם מכוניתו בדרך, רשאי להזמין טכנאי שינסה לתקן במקום, ויוכל האדם לחזור לביתו עם רכבו אם אי התיקון עשוי להביא לו הוצאות נוספות בכסף או בזמן (שש"כ שם ובהערה).

שטיפת הרכב - ראוי שלא לשטוף את הרכב בפרהסיא מחשש זלזול במועד (שש"כ ח"ח עמ' שסט ס"ק רכה). ויש שהתירו אם שוטף במכונה אוטומטית בדרך כיון שניכר שנהנה כבר במועד וכן אין כאן בעיית מלאכה כיון שרק שוכר כלים (שמירת חול המועד כהלכתו צג).

רכב ציבורי - רכב ציבורי כמו אוטובוס ומונית ומשאית להעברת מזון, שהתקלקל, מותר לתקנו בחוה"מ גם במעשה אומן, משום צרכי רבים (שש"כ סח ח' ע"פ הגרע"י בקול סיני).

תספורת גילוח וציפורניים

תספורת וגילוח – אסרו חכמים להתגלח במועד כדי שיכנס לרגל כשהוא מסופר ומגולח ואפילו אם כבר התגלח בערב הרגל (ש"ע תקלא ב). ולמעשה נאסר הגילוח גם למי שרגיל להתגלח בכל יום (הלח"ג יח יט, חזו"ע יו"ט קצ, שש"כ סו כג).

שפם – מותר לגלח השפם בחול המועד ואפילו לא מעכב את האכילה (ש"ע תקלא א ח. ובוהו הוא קל מימי אבלות)

גילוח ותספורת לאשה – גם הנשים בכלל איסור תספורת במועד. אמנם מותרות לגלח במקומות המכוסים ושאר תיקוני נשים ולצורך טבילה. (ש"ע תקמ"ו ה, משנ"ב שם טז).

תספורת לקטן – קטן שמצער בגלל אורך שערותיו מותר לספרו במועד (ש"ע תקלא ו, משנ"ב טו).

המותרים בגילוח – במספר מקרים התיירו חכמים גילוח לאדם שלא יכל להתגלח קודם המועד והם היוצא משבי או מאסר והחוזר מחו"ל לצורך עסקיו, המנודה והנודר (ש"ע תקלא ד). ולא התיירו אלא באופן שדבר מניעתו היה מפורסם (משנ"ב שם יב) וכך שלא היה אפשרות להתגלח במקומו, והגיע לביתו סמוך לכניסת החג כך שהיה אנוס מלהתגלח (משנ"ב שם יג) ובתנאי שיתגלח בצנעה (ש"ע תקלה ה).

שאר אדם אנוס - שאר אדם שהיה אנוס מסיבה אחרת ונמנע ממנו להתגלח כגון שהיה חולה אסור לו להתגלח במועד (ש"ע תקלא ג).

חלאקה - יש מתירים לספר ילד קטן שמלאו לו שלוש שנים, בתספורתו הראשונה בחוה"מ, כשעושים שמחה בעקבות התספורת ומגדילים השמחה במועד (ש"ע תקלא ז בשם שו"ת גן המלך) ויש אוסרים (יו"ט וחווה"מ כהלכתו עמ' סו בשם הגר"ח ק).

אבל על אביו או אמו - שנשלמו שלושים ימי האבלות שלו בחוה"מ, וגערו בו במועד אם יש לו צורך ממשי שמצטער מהשיער יכול להתגלח במועד (בחזו"ע יו"ט קצג התייר. ובכה"ח תקלא א לג התייר רק בצורך גדול והביא מי שאסר).

אבל על שאר קרובים - אבל על שאר קרובים שחל שביעי שלו בשבת ערב הרגל ולכם לא יכל להתגלח, מותר לגלח בחול המועד (ש"ע תקלא ז).

גזיות צפרנים - למנהג הספרדים גזוז ציפורניים בחוה"מ כדרכו (ש"ע תקלא א). למנהג האשכנזים דווקא אם גזז בערב החג וצמחו (רמא שם. משנב שם ב), או למי שרגיל לגזוז כל ערב שבת, או לצורך מצווה כמו לפני טבילה. (שש"כ סו לג).

בגדים - תיקון וכביסה

תפירה - אין לתפור בגדים חדשים בחוה"מ וכן אסור לסרוג או לרקום במועד או לתקן בגד שנקרע, כל שנעשה באופן שדורש מיומנות (שו"ע תקמ"א, ד-ה).

תיקון קל בבגד - מותר לתקן בגד לצורך המועד במלאכת הדיוט (שו"ע תקמ"א ה) כגון שנתלש ממנו כפתור (ש"כ סו נא) ואין חילוק בין אם נתקרעו במועד או שנתקרעו לפני המועד (משנ"ב תקמ"א¹²⁶).

כביסה - אין מכבסין במועד ואפילו לצורך המועד (שו"ע תקל"ד א). כדי שיכנסו לרגל כשכל הבגדים כבר נקיים ומוכנים. וכיון שהאיסור אינו משום טרחא אסור גם במכונת כביסה.

ניקוי כתם מקומי בבגד - נחלקו הפוסקים בדין ניקוי כתם בבגד כגון על ידי מגבון, יש שאסרו (חוט שני רלח) יש שהתירו רק אם הבגד נתלכלך במועד ואין לו בגד אחר (ש"כ סו עב) ויש שהתירו בכל אופן (אג"מ ה לו. חזו"ע עמ"ד) ובלבד שיעשה לעצמו או למשפחתו ולא על ידי אחרים (אג"מ שם).

מגבות ומטפחות - מגבות הידיים ומטפחות אף, מותר לכבס לצורך המועד במקום שרגילים להחליפם כמה פעמים במשך החג (שו"ע תקל"ד א, משנ"ב ד).

גרביים - יש מתירים לכבס גרביים ובגדים סינטטיים כשאינן לו אחרים כיון שדומים לכלי פשתן (ש"כ סו, טו) שקלים להתלכלך וגם אין טורח בכיבוסן (משנ"ב יב) והגם שלא נהגו להקל בכלי פשתן (שו"ע ב) כאן שאין לו אחרים יש להתיר (ש"כ שם בהערה). ויש שאסרו אף בגרביים (שמירת המועד כהלכתו יד הערה 22 בשם הגריש"א).

בגדים תחתונים - יש מתירים כיבוס בגדים תחתונים לאדם שדרכו להחליפם כמעט יום ביומו ואין לו לבנים אחרים ומכבסם במכונת כביסה (חזו"ע יו"ט קצח. וכעין זה בשרגא המאיר ז מג ג). ויש אוסרים (הלכות חג בחג עמ"ד רכו בשם הגריש"א) ולכן אם יכול לרכוש כמותם בקלות ירכוש. ואם לא, יוסיף אותם למכונה עם בגדי קטנים (שם בהערה). ובגדים אלו חמורים מבגדי פשתן כיון שכביסם קשה.

מגבות גוף - מגבות גוף כיון שדרך להחליפם כיום רק לימים רבים, יש להחמיר ולא לכבס (משנ"ב ו בשם ב"י הובא גם בחזו"ע קצח).

בגדי קטנים - מותר לכבס במועד (שו"ע שם) כיון שדרכם להתלכלך תדיר (משנ"ב ז). ולמעשה חילקו הפוסקים על פי גיל הילד:

- **בגדי תנוקות** (עד גיל שלוש ארבע) שפעמים מלכלכים כמה בגדים ביום, מותר לכבס ללא הגבלה ואפילו ביד והרבה בגדים יחד (רמ"א שם. ש"כ סו סד).

¹²⁶ כשלא כיוון מלאכתו למועד. ש"כ שם. אמנם אפשר שכוונת המשנ"ב מצד שצרכי הגוף כאוכל נפש. וצל"ע

- **בגדי ילדים שדרכם להתלכך הרבה** - (בד"כ ער גיל שמונה תשע לפי הענין) אפשר לכבס ביד רק לפי הצורך המיידית (משנ"ב תקלד יא. שש"כ סו, סה). ובמכונה אפילו הרבה ביחד (שם בהערה)

היה אנוס מלכבס – במספר מקרים התירו חכמים כביסה לאדם שלא יכל לכבס קודם המועד והם היוצא משבי או מאסר והחזור מחו"ל לצורך עסקיו, המנודה והנודר (שו"ע תקלד א) ונראה שהוא הדין לחייל שהיה מרוחק מביתו ללא אפשרות לכבס והגיע לביתו בסמוך לכניסת החג (ראה משנ"ב תקלא יב שהביא להתיר בכל מקום רחוק שידוע הקושי לכבס בו. ומדובר שאינו בלחימה אחרת פשוט).

לצורך טהרה – אשה שראתה כתם במועד, וצריכה לבנים לטהרה מותרת לכבס במועד (משנ"ב תקלד ח).

בגד יחיד מסוגו – מי שיש לו חליפה אחת לשבת בלבד והיתה נקיה בכניסת הרגל ונתלכלכה. למנהג הספרדים מותר לכבסה במועד (שו"ע שם, אול"צ ג כד ג) ולמנהג האשכנזים אין היתר זה נוהג בימינו (משנ"ב שם ט).

מי שאין לו מה ללבוש – אדם שאין לו מה ללבוש, מותר לכבס וליבש בצנעה (הלח"ג יט כד ט) **גיהוץ** - מותר לגהץ בגדים לצורך לבישתם במועד כל שעושה באופן שלא דורש מומחיות מיוחדת (רמ"א תקמא ג, משנ"ב שם ט).

צורך המועד

מלאכת הדיוט - מותר לעשות מלאכה שנעשית לצורך המועד במלאכת הדיוט כלומר באופן שלא דורש מיומנות מיוחדת. (שו"ע תקמא א).

קיימת חלופה זהה - אם יכול להשיג אותו הצורך בלי מלאכה כלל לא יעשה מלאכה במועד. כגון שצריך לעטוף תינוק למילה ויש לו בדים יפים ומכובדים לעטפו, אין לעשות לו בגד אפילו במלאכת הדיוט (משנב תקמא יג) אמנם אם החלופה פחות טובה כגון שהבדים הקיימים לעטפו פשוטים, נראה להתיר במלאכת הדיוט. ויש אוסרים.¹²⁷

ספק צורך המועד - מלאכת הדיוט מותרת גם בספק צורך המועד, אם קרוב בעיניו שיהיה זה לצורך המועד (משנ"ב תקלז א. שש"כ סו מג).

טרחה גדולה - מלאכה שיש בה טרחה גדולה ביותר ביחס לתועלת שהיא מביאה במועד אסורה במועד אפילו במלאכת הדיוט. ולכן צריך לשער בין גודל התועלת לגודל הטרחה

¹²⁷ המשנ"ב (תקמא יג) כתב לאסור עשיית בגד לתינוק כיון שיכול לעוטפו בשיראין. ומכאן כתב בשש"כ (סו מב) לאסור אם אפשר לו מבלעדי תוצרת המלאכה. אמנם ראה בראשונים ששיראין הם בדי משי יקרים. מלבי"ם יחזקאל כו יט. ר"ש כלאים ט ב. וכן בריב"ש סימן רכו כתב שאפשר לעטפו בשיראין ובסדינין המצויירין ויהיה כבודו יונתן. ומשמע שהאיסור דווקא באופן זה.

(חזה"מ כהלכתו ב, לו. וכן בשש"כ סו הע' קמו).

כיון מלאכתו למועד - צרכי המועד שהיו ידועים לאדם קודם החג אין לו לדחותם למועד, ואם כיון מלאכתו למועד אסור לו לעשותה (מג"א תקלח ב.שש"כ סו לט).

דוגמאות לצרכי המועד המותרים - שטיפת הרצפות, ניקוי ושאיבת האבק, ריסוס חרקים (שש"כ סו מז, מט), צחצוח נעליים (אג"מ ה לו. שבט הלוי ו רמד¹²⁸) ובתנאי שהדבר נצרך לצורך המועד ונעשה במלאכת הדיוט.

הקלטה וצילום - מותר להקליט נאומים או שירים אם עושה כן לצורך המועד או אם הוא חושש שלא תחזור לו הזדמנות לעשות כן אחרי המועד כגון מפגש של משפחה (יב"א ד מה. שש"כ סו סא) והוא הדין לצילום וידאו בתנאים אלו (חזה"כ ו קא. שש"כ סו יט).

כתיבה

איסור כתיבה - אסור לכתוב בחול המועד. ואפילו להגיה אות אחת בספר אסור (ש"ע תקמה א) וכתיבה זו שנאסרה דווקא אם היא מלאכת אומן כגון ספר תורה, אומנם בכתיבה רגילה שלנו, כל שאינה מוקפדת ונעשית לצורך המועד מותר (רמ"א שם. משנ"ב לה).

ספר תורה שזקוקים לו - אם אין ספר תורה אחר לקרוא בו וצריכים הציבור לתקן הספר לקריאתו, מותר לתקנו (משנ"ב שם א).

צרכי רבים - מותר לכתוב בחול המועד לצורך רבים (רמ"א תקל"ה א. הלח"ג יט מה)

אגרות שלום - מותר לכתוב אגרת שלום לחברו כל שכותב באופן לא מוקפד כיון שיש בזה קצת צורך המועד (משנ"ב לה) וכגון שכותב לו ברכה למתנה שמביא לו.

שינוי בכתיבה - כל שאסור בכתיבה, אסור אפילו אם נעשה בשינוי (ש"ע שם ז). ולרמ"א נהגו גם בדברים המותרים, כשאפשר, לעשות הכתיבה באלכסון כעין היכר (משנ"ב לד). ולשו"ע עושים כתיבה מותרת גם ללא שינוי (משנ"ב לא).

להקדים הכתיבה - גם בדברים המותרים בכתיבה אסור לכיון מלאכתו למועד (משנ"ב שם לא).

כתיבה שלא מתקיימת - מותר לכתוב חול המועד בכתיבה שאינה מתקיימת (רמ"א תקמה ז) כגון על זכוכית החלון או בעזרת מים וכד'.

כתיבה במחשב או בטלפון - יש אומרים שדינה כמלאכת הדיוט שמותרת לצורך המועד ואסורה שלא לצורך המועד (הלח"ג יט, נד. חוט שני יט ו). ויש אומרים שכיון שאינה מתקיימת מותרת כל שלא נשמרת בדיסק (שש"כ סו נה ובהערה שם).. ולשיטה זו מותר לחשב במחשב כיס

¹²⁸ וראה חוט שני עמ' רנא בשם החזו"א שהחמיר. אמנם אפשר שלא דיבר בימינו שנעשה בקלות על ידי הדיוט.

אפילו שלא לצורך המועד אבל אסור לכתוב עבודות ולשומרם במחשב.

הדפסה במדפסת - יש אומרים שנחשבת למעשה הדיוט בגלל פשטות עשייתה ומותרת לצורך המועד (יבי"א ח מח. חוה"מ כהלכתו ו הערה רכח), ויש אומרים שנחשבת למעשה אומן מצד איכות התוצאה שאסור אפילו לצורך המועד (גרמ"א, חוט שני עמ' רמט). ובמקום הפסד או לצורך רבים יש להתיר בכל אופן (הל' חג בחג עמ' רצז).

ציור - קטנים יכולים לצייר במועד כיון שהוא מעשה הדיוט לצורך המועד. וכן הדין לאדם גדול שמשרבט רישומים סתמיים על נייר ויש לו צורך בזה. אמנם מי שמוכשר בציור אסור לצייר ע"פ כישוריו.

מסחר במועד

איסור מקח וממכר - אסרו חכמים מקח וממכר במועד, ואיסור זה אפילו בכלשהו (שו"ע תקלט א), כיון שיש בה טורח וגם יכולה להביא לידי צער, או לידי עשיית מלאכה או שתעסיק את האדם באופן שלא יהיה פנוי לשמחת המועד.

מאכל שאינו מתקיים - מוכרי תבלין או ירק וכל דבר שאינו מתקיים, פותחין ומוכרים כדרכם בפרהסיא, שהכל יודעין שהם לצורך המועד (שו"ע שם ט) וכן שאר מזון שניכר שנוכח לצורך המועד ואפילו מתקיים (משנ"ב שם לג).

שאר צרכי המועד - שאר צרכי המועד המתקיימים כגון בגדים וכלים מותר למכור במועד בצנעה, כלומר שאם נמצא במקום פתוח לרבים פותח דלת החנות חלקית, ואם נמצא במקום מוסתר פותח כדרכו (שו"ע שם יא).

דבר האבד - היתה לו סחורה שאם לא ימכור אותה במועד, שוב לא יוכל למכרה אפילו במחירי הקרן, מותר למכרה במועד (שו"ע תקלט ד).

חסר לו לשמחת יום טוב - אדם שאין לו מספיק כסף לשמחת המועד מותר לו לעסוק במקח וממכר ולהוציא יותר לשמחת יו"ט. אבל אדם שיש לו כסף ורק נמנע מלהוציא אסור (תקל"ט ד).

מבצעים מיוחדים - מבצע מיוחד שלא היה קודם המועד וגם לא יהיה כמותו לאחריו, מותר לקנות בו אפילו שלא לצורך המועד. אבל מבצע שהיה קודם המועד ודחה את הרכישה בכוונה למועד או שמצוי כמותו גם לאחר המועד אסור לרכוש בו שלא לצורך המועד (שו"ע שם ה).

רווח מרובה מצוי - הזדמנה לו עסקה ברווח חריג אך אפשר שיהיה מצוי גם לאחר המועד, מותר לסחור בה אם יעשה זאת בצנעה וכן יוציא יותר להוצאות יום טוב (שו"ע שם ה ע"פ משנ"ב שם ה).

מלאכות נלוות - נחלקו האחרונים האם ההיתרים כאן למסחר לרווח מוגבלים רק למסחר עצמו או כוללים גם את המלאכות הנלוות למסחר כגון חיתוך בדים למכירה וכתיבת חוזים והדפסתם וכד'. ולכן נכון להמנע כשאין הכרח (חוה"ב י"ט סה) אמנם במסחר משום דבר

האבד מותר גם במלאכות הנלוות (ש"ע תקל"ט ט. משנ"ב שם ל)

הוספה על קניות הנצרכות - מי שנוסע לקנות מזון במקום רחוק לצורך המועד, ודרכו לקנות בפעם אחת כמות גדולה כדי לחסוך זמן והוצאות הנסיעה, רשאי לעשות כן גם במועד. והוא הדין אם נמצא במקום מרוחק מסיבה אחרת והרכישה שם במועד תחסוך לו את הנסיעה הנוספת (אג"מ ה' לו ג).

דבר האבד

מבוא - מותר לעשות מלאכה בחול המועד גם במלאכת אומן על מנת למנוע נזק (ש"ע תקלז א). אך חז"ל הגבילו היתר זה לתנאים מסויימים כמובא להלן.

הפסד מהקרן - גדר נזק לענין דבר האבד הוא שמפסיד מהקרן של דבר שכבר בבעלותו, אמנם הפסד ברווח אינו נחשב דבר האבד (ש"ע תקלז ד).

כיוון מלאכתו למועד - היתר דבר האבד הוא דווקא כשלא היתה לאדם אפשרות לעשות קודם המועד. אמנם אם דחה בכוונה מלאכתו למועד אסור לטפל בה גם במועד (ש"ע תקלח ו).

עשיה בצנעה - אם ניתן לעשות מלאכת דבר האבד בצנעה יקפיד לעשותו כך כדי לא להכשיל לאחרים שיסברו שהמלאכה מותרת (ש"ע תקלח ב. משנ"ב יב).

טרחה יתרה - תכלית היתר מלאכה בדבר האבד הוא כדי שיהיה האדם פנוי לשמחת המועד, ולכן ההיתר דווקא אם אין בו טרחה יתירה (ש"ע תקלז ב), ויש לשער את הפסד הנזק מול השקעת הזמן הנדרשת.

ספק נזק - בספק דבר האבד, אם הנזק מצוי במציאות כזו, יש להתיר גם על פי גדר דבר האבד (משנב תקלז א).

תוספת נזק מועט - קלקול קיים שהמנעות מטיפול בו תגרום לתוספת נזק מועט אך לא להפסד הדבר, אינו נחשב דבר האבד לתקנו במלאכת אומן. ולכן אסרו לתקן נעליים קרועות בחול המועד (רמ"א תקמא ד. משנ"ב י) אלא אם ללא תיקון יתקלקלו לגמרי וצריך להם.

השקיה - מותר להשקות צמחים בעציצים או בגינה גם בהשקיה ידנית, כשההשקיה דרושה להם שלא יפגעו (ש"ע תקלז א).

תשלום חובות - מותר לשלם חובות שאם לא ישולמו יחוייב בקנס או יפסיד הנחה.

השבת אבידה - מותר לפרסם מודעה על מציאה אם יש חשש שהמאבד נמצא במקום רק בחג (ש"כ סז יז).

פועלים קבועים - פועלים הקבועים אצלו ומחוייב לשלם שכר להם אפילו אם יבטלו מעבודתם ואין אפשרות להוציאם לחופשה שנתית בימים אלו מסיבה כלשהיא, המקל להעסיקם במועד יש לו על מה לסמוך (שש"כ סז יב ושם בהע' מ להחמיר בשם הגרש"א).

צרכי מצווה

צרכי מצווה לעצמו - מותר לאדם לקשור ציציות לעצמו במועד (שו"ע תקמה ג) אפילו לצורך שימוש לאחר המועד (משנ"ב שם יב).

צרכי מצווה לאחרים - אין לעשות מלאכה לצרכי מצווה לאחרים לצורך שלאחר המועד. אמנם לצורך המועד מותר אפילו במלאכת אומן וכן יכול גם לקבל שכר על מלאכתו (דמ"א שם. משנב יד) אמנם דווקא באופן שבכך יתאפשר לו להוציא יותר לשמחת יום טוב מה שלא יכל קודם לכן (שעה"צ כא).

כשניכר שהוא לשמחת החג - כשניכר שהוא לשמחת החג יש להתיר צורך מצווה של אחרים בשכר אפילו אינו צריך את תוספת הכסף לשמחת יום טוב ולכן מותר לשלם לבניית סוכה כשאינן מי שיעשה בחינם, לקטוף ערבות למכרן למצווה, מותר לנגן בשמחת בית השואבה בשכר (שש"כ סז הע' קעט בשם הגרשו"א שדומה לאוכל נפש).

להצלחת הכותבים, התורמים והמסייעים
בהדפסת החוברת, ושכרם כפול מן השמים
הון ועושר בביתם וצדקתם עומדת לעד

לעילוי נשמת

חביבה בת חנניה ע"ה

הרב שלום חיים בן קאמר ע"ה
מרת מזל בת לונה ע"ה

יעקב בר מסעודה ע"ה